

**T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**CEZAYİR KREOL/KARMA DİLİ OLARAK DARJA'DA
TÜRKÇE SÖZ VARLIĞI**

MOURAD BENSADOUNE

**Danışman
Dr.Öğretim Üyesi Betül BÜLBÜL OĞUZ**

MANİSA-2019

**T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**CEZAYİR KREOL/KARMA DİLİ OLARAK DARJA'DA
TÜRKÇE SÖZ VARLIĞI**

MOURAD BENSADOUNE

**Danışman
Dr.Öğretim Üyesi Betül BÜLBÜL OĞUZ**

MANİSA-2019

	T.C. MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu	FRYL-031
	YÜKSEK LİSANS EĞİTİMİ FORMLARI	Yayınlanma Tarihi	26/03/2018
		Revizyon No/Tarih	2/23/03/2018
		Sayfa	1/1
Tez Savunma Sınavı Tutanağı			

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 18.06.2019 tarih ve 20/Ek-14 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 9. Maddesi gereğince Enstitümüz Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Mourad BENSADOUNE'nin "**Cezayir Kreol/Karma Dili Olarak Darija'da Türkçe Söz Varlığı**" konulu tezi incelenmiş ve aday 02.07.2019 tarihinde saat 11:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ..... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna OY BİRLİĞİ
DÜZELTME yapılmasına * OY ÇOKLUĞU
RED edilmesine ** ile karar verilmiştir.

BAŞKAN

Prof. Dr. Z. KAYMAZ

ÜYE

Prof. Dr. A. İLKER
Aygün

ÜYE

Dr. Öğr. Üyesi B. B. ÇELİK
Zülfi

Evet

Hayır

Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

Tez, mutlaka basılmalıdır.

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir. İkinci tez savunma sınavında da başarısız olan öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

** Bu halde adayın Enstitü ile ilişkisi kesilir.

Hazırlayan
Enstitü Sekreteri

Onaylayan
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak sunduğum “CEZAYİR KREOL/KARMA DİLİ OLARAK DARJA’DA TÜRKÇE SÖZ VARLIĞI” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım

./.../2019

Mourad Bensadoune

İmza

ÖZET

Kuzey Afrika'nın orta kısmında yer alan Cezayir, tarih boyunca çeşitli milletlerin hâkimiyet kurduğu bir coğrafya olmuştur. Tarihsel gerçekliğin bir sonucu olarak Cezayir çok kültürlü bir yapıya sahiptir. Bu çok kültürlülük kendisini en çok dilde göstermektedir. 300 yıllık Türk hâkimiyetinin izlerini, Cezayir Arapçasındaki Türkçe kelimelerle görmek mümkündür.

Kelimeler bir dilden başka bir dile geçerken birtakım farklılıklara uğrarlar. Bu farklılıklar anlamla ilgili olabileceği gibi söylenişle ilgili de olabilmektedir. Anlamla ilgili değişikliklerin sosyokültürel birçok sebebe dayanmasına karşın fonetik değişiklikler dilin genel ses özelliklerine uygun gerçekleşir. Bunun sebebi dillerin yabancı bir dilden gelen kelimeler üzerinde genel bir fonetik davranışa sahip olmasıdır. Cezayir Darjasına diğer dillerden giren kelimeler de Cezayir Darjasının söyleyiş farklılıklarına göre yeni bir söyleyiş kazanmışlar ve bazı fonetik değişikliklere uğramışlardır.

Bu çalışma Mohammed Ben Chenneb'in "Cezayir Konuşma Dilinde Muhafaza Edilen Türkçe ve (Türkçe Aracılığı ile Gelen) Farsça Kelimeler" isimli çalışmasına bir güncelleme niteliğinde sayılabilir. Bu sebeple, bu çalışmada Ben Chenneb'in 1922 yılında yayımlanmış olduğu kelimelerden bugün kullanımda olanlar tespit edilerek değerlendirmeye alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arapça, Türkçe, Cezayir Darjası, Ses Bilgisi, Mohammed Benchenneb.

ABSTRACT

Algeria, a country located in the center of North Africa. Throughout history, Algeria was been chosen by many civilizations and states to settle their governments. Having witnessed many civilizations, Algeria gained rich and different cultural values. This cultural diversity had a great influence on its linguistics treasury. For instance, Ottoman Empire ruled Algeria for about 300 years, a very long period that made the influence of the Turkish language easily noticed in the Algerian dialect.

Many differences can result from any linguistics exchange between two languages. Those differences might be in meaning or in pronunciation. Regarding the meaning, the causes might be social and cultural; as for phonetics changes, they are adapted to general phonetics characteristics of the language of the community using then from now on. Beside to those changes, there is the phonetics conduct of the language, which was been affected by the used foreign words.

The linguistics borrowing of the Darija in Algiers from different foreign languages did create a new way of pronunciation in those languages in accordance with the differences within the Algerian Darija. Besides, these foreign words had gone through some phonetics changes too.

Mohammed Ben Chenneb in 1922 collects all the Turkish words that exist in the Algerian Darija, but many years after Ben Chenneb work, there is many words vanished from The Darija. In this work there only the still use Turkish word in the Algerian daily spoken Arabic.

Key Words: Arabic, Turkish, Algerian Darija, phonetics. Mohammed Bencheneb

ÖN SÖZ

Yeryüzünde binlerce dil konuşulmaktadır. Edebiyat alanında başyapıtlar veren zengin dillerden ilkel kabile dillerine kadar bütün diller sayısız farklılık ve ortaklık taşımaktadır. Bu farklılıklar ve ortaklıklar yapısal ya da anlamsal düzeyde olmakla birlikte bazen tamamen tesadüfidir. Birbirlerine yakın ya da uzak coğrafyalarda konuşulan diller arasında bazen bu tesadüfi farklılıklar ya da benzerliklerin ardında binlerce yılın izini bulmak mümkündür.

Kimi milletler coğrafyanın tayini ile dış etkilere daha açıktır. Afrika'nın bereketli sahillerinde yer alan Cezayir, tarih boyunca birçok farklı milletin hüküm sürdüğü bir coğrafyadadır. Bu durum Cezayir'de birçok farklı kültürün alışveriş içerisinde olmasına ve zengin bir yeni kültür oluşmasına olarak tanımlanmıştır. Bu etkiler yaşam tarzından, iktisadî faaliyetlere, sosyal yapıdan konuşulan dile kadar her alanda hissedilmektedir.

Bu sebeple Cezayir'de konuşulan Darja zaman içerisinde eski medeniyetlerin sağladığı katkılarla zenginleşmiş ve farklılaşarak müstakil bir kreol halini almıştır. Bünyesinde Berberice, Fransızca, İspanyolca, İtalyanca ve Türkçenin etkilerini görmek mümkündür.

Bu çalışmada, Cezayir Darjasında bugün kalan Türkçe kelimelerin uğradığı ses, şekil ve hatta anlam değişikliklerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Daha önce Arapçada yer alan Türkçe kökenli kelimeler üzerine yapılmış birçok çalışma mevcuttur. Aynı zamanda Cezayir'in tarihi, sosyo-kültürel ve diller varlığı açısından bir inceleme yaptık.

Çalışmamızda bu araştırmalardan yararlanarak daha önce incelenmemiş bir boyutu biraz daha detaylandırarak aktarmaya çalıştık. Umarız bu çalışmamız, bu alanda araştırma yapmak isteyen bilim insanları için iyi bir kaynak teşkil eder.

Çalışmamın her aşamasında bana destek olan, bilgi ve deneyimleri ile yol gösteren danışman hocam sayın Dr. Öğretim Üyesi. Betül BÜLBÜL OĞUZ'a, bilgi ve tecrübesi ile lisansüstü öğrenim hayatımın tüm zorlu aşamalarında maddi manevi

her yönden yardımcı olan, tecrübeleri ile beni aydınlatan ve desteğini eksik etmeyen, kendisini tanımaktan büyük onur duyduğum sevgili hocam sayın Prof. Dr. Ayşe İLKER, bütün olumsuzluklara rağmen bana destek olan çok değerli hocam Prof. Dr. Zeki KAYMAZ'a, çalışmalarım sırasında desteğini her zaman hissettiğim değerli arkadaşlarım İsmail OĞUZ, Şule ŞENTÜRK ve Lamine TAMSSAOUT'a, öğrenim hayatım boyunca beni maddi manevi destekleyen günlere getiren hep yanımda olan aileme ve aramızdaki mesafenin çok olmasına rağmen varlığını her an hissettiğim nişanlım Manel BEDJOU'a sonsuz teşekkür ederim.

ÖZET	V
ABSTRACT	VI
ÖN SÖZ	VII
GİRİŞ	1
KONU	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
CEZAYİR VE TÜRKİYE ARASINDAKİ TARİHİ İLİŞKİ	4
1.1 CEZAYİR'İN COĞRAFİ KONUMU	4
1.2 CEZAYİR ŞEHRİNİN COĞRAFİ KONUMU	4
1.3 CEZAYİR TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ	5
1.3.1 İlk Çağ Dönemi	5
1.3.2 Fenikeliler Dönemi: M.ö. 1101 - M.ö. 213	5
1.3.3 Roma Dönemi: 213 M.Ö. -430M.S.....	6
1.3.4 Vandal Dönemi: 430-533	6
1.3.5 Bizans Dönemi: 533-647.....	6
1.3.6 Arap ve İslam Dönemi: 668-1515.....	7
1.3.7 Türk Hâkimiyeti Öncesi Cezayir	7
1.3.8 Cezayir'de Türk Hâkimiyeti	9
1.3.9 Türk Hâkimiyeti Sonrasındaki Cezayir'de Fransız İşgali	12
1.3.10 Bağımsızlık Döneminde Cezayir	13
1.4 CEZAYİR ŞEHRİNİN SOSYAL YAPISI	15
1.4.1 Yerel Halklar	15
1.4.1.1 Türkler.....	15
1.4.1.2 Karaoğlular.....	17
1.4.1.3 Göçerler.....	18
1.4.1.4 Cicelliler.....	18
1.4.1.5 Berberîler.....	18
1.4.1.6 Benu Mezap	18
1.4.1.7 Biskralılar	19
1.4.1.8 Lağvatlılar	19
1.4.2 Yabancılar Grubu	20
1.4.2.1 Siyahiler	20
1.4.2.2 Hristiyan Esirleri	20
1.4.2.3 Yahudiler.....	20
İKİNCİ BÖLÜM	23
DİLİN TÜRLERİ VE KREOL	23
2.1 DİLİN TÜRLERİ	23
1-Ana dil.....	23
2-Resmî dil	24
3-Lehçe.....	24

2.2	TOPLUMSAL AÇIDAN DİLLER	25
2.2.1	Sabir	25
2.2.2	Pidgin	25
2.2.3	Kreol.....	26
2.2.3.1	Bir Kreol'un Üretilmesi İçin Gerekli Koşullar:.....	26
2.2.3.2	Kreoleştirme	27
2.3	DİLLER ARASINDAKİ İLİŞKİLER	29
2.3	Ödünçleme	30
2.3.1	Fonetik ödünçleme	30
2.3.2	Sözcüksel ödünçleme	31
2.3.3	Sözdizimsel ödünçleme.....	31
2.4	İKİ DİLLİLİK VE ÇOK DİLLİLİK	31
2.4.1	1-İki Dillilik	31
2.4.1.1	Bireysel İki Dillilik	32
2.4.1.2	Bireysel İki Dilliliğin Türleri	33
2.4.1.3	İki Dilliliğin Türleri:	34
2.4.1.4	İki Dilliliğin Sebepleri.....	34
2.5	“ÇOK DİLLİLİK” NEDİR?	36
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM		37
TOPLUMSAL DİLBİLİM AÇISINDAN CEZAYİR'DEKİ DİLLER VE		
DARİCA		37
3.1	CEZAYİR'DEKİ DİLLER	37
3.1.1	Arapça	37
3.1.2	Berberîce:	38
3.1.3	Fransızca	39
3.1.4	Cezayir'de Bulunan Dillere İstatistiksel Bir Bakış	40
3.2.	DARJA	43
3.2.1	Darjanın Vokal Özellikleri.....	44
3.2.2	Darja Konsonant Özellikleri	45
3.2.3	Cezayir Darjasında Genel Ses Olayları.....	47
3.2.4	Cezayir Darjasının Dialektleri.....	51
3.2.5	Darja İle İlgili Yapılmış Çalışmalar	52
3.3	DARİCANIN DİĞER DİLLER İLE OLAN İLİŞKİSİ	55
3.3.1	Berberîceden Darjaya Geçen Kelimeler.....	56
3.3.2	İtalyanca-İspanyolcadan Darjaya Geçen Kelimeler.....	56
3.3.3	Fransızcadan Darjaya Geçen Kelimeler.....	57
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM		59
DARJADA TÜRKÇE SÖZ VARLIĞI		59
4.1	DARİCA SÖZ VARLIĞINDAKİ TÜRKÇE KELİMELERİN	
DEĞERLENDİRİLMESİ		60

4.1.2	CEZAYİR DARİJASINDA BÜGÜNKÜ BUGÜNDE KULLANILAN TÜRKÇE KELİMELERİ.....	61
4.1.3	+ci YAPIM EKİLE OLUŞTURULMUŞ KELİMELER.....	84
4.1.4	DARİCA SÖZ VARLIĞINDAKİ TÜRKÇE KELİMELERİN TEMATİK TASNİFİ	87
4.1.5	CEZAYİR'DEKİ TÜRKÇE SÖZ VARLIĞINA KATKILAR	88
5	BUGÜNKÜ CEZAYİR KULLANILAN TÜRK AİLE ADLARI.....	92
6	BUGÜNKÜ CEZAYİR'DE KULLANILAN TÜRKÇE YER ADLARI	98
7	EK: BEN CHENNEB'İN YER VERDİĞİ TÜRKÇE SÖZ VARLIĞI.....	111
	SONUÇ.....	125
8	BU ÇALIŞMADA KULLANILAN KAYNAK KİŞİ LİSTESİ:	127
	KAYNAKÇA	128

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Ar.	Arapça
Bkz.	Bakınız
Dr.	Darja
Far.	Farsça
İsp.	İspanyolca
İtal.	İtalyanca
FİS	İslami Kurtuluş Cephesi
Kr.	Kreol
FLN.	Mili bağımsızlık cephesi
Mö.	Milattan önce
Ms.	Milattan sonra
N.	Numara
Osm.	Osmanlıca
Tür.	Türkçe
S.	Sayfa
TDK.	Türk Dil Kurumu

TABLolar VE GÖRSEL MELZEME

Tablo 1: 1830 yılından önce Cezayir’de bulunan farklı sosyal gruplar	21
Tablo 2: Robert Chaudenson Fransızca ve Ruion kreolu kullanılması	28
Tablo 3: Darjaya geçen Berberice kelimeler	56
Tablo 4: Darjada bulunan İspanyolca ve İtalyanca Kelimeleri	57
Tablo 5: Darjada bulunan Fransızca kelimeleri ve onların Türkçe karşılığı	58
Tablo 6: Darjada hala kalan kullanımda olan Türkçe kelimeleri	59
Şekil 1: Arapçanın konuşulduğu coğrafi bölgeler	38
Şekil 2: Cezayir Başkenti yol haritası	98
Görsel 1: Cezayir’de kullanılan yol tabelaları	42
Görsel 2: Cezayir’de Fransız döneminde var olan ve yaşayan Türk aileleri	97
Görsel 3: Casbah girişinin fotoğrafı	99
Görsel 4: Panoramik bir bakışla Casbah	100
Görsel 5: Birkhadem Fransa Döneminde	100
Görsel 6: Keçiova Caminin girişinde bulunan kitabedir	101
Görsel 7: Dely brahim yol tabelası	103
Görsel 8: Fransa döneminde Dely brahim Belediyesine girişi	103
Görsel 9: Serkadji hapishane fotoğrafı	103
Görsel 10: 90’lı yıllarda oğlunu kaybeden bir babanın açtığı pankart: Serkeci hapishanesinin katliamı, 21/02/1995; 110 şehit öldürüldü	104
Görsel 11: Husein dey belediyesi 70’li yıllarda	105
Görsel 12: Cezayirde Osmanlı dönemindeki son hükümdar Hüseyin Pacha	106
Görsel 14: Cezayir Başkentinin krokisi	107
Görsel 13: Staouali yol tabelası	106
Görsel 15: Metro istasyonu Bachdjerah “Baş Cerah” tabelası	107
Görsel 16: Ksar erayes sarayı	109

GİRİŞ

KONU

Kuzey Afrika’da Osmanlı hâkimiyetinin sürdüğü coğrafyalarda, Türkçenin yerli diller üzerindeki etkisinin Türkoloji sahasında neredeyse hiç çalışılmadığını söylemek mümkündür. Bu sebeple; bu çalışmada Cezayir’de halen “Cezayir (şehir) ağzı” olarak kabul edilen ve dil türleri arasında Kreol olarak değerlendirilebilecek *Darja*’daki Türkçe söz varlığı ele alınmıştır. Bu alandaki ilk ve en kapsamlı kabul edilebilecek çalışma, 1922 yılında Mohammed Ben Chenneb’in doktora tezi olarak yazmış olduğu “Les Mots Turk et Persan Conserver Dans le Parler Algerien” *Cezayir Konuşma Dilinde Türkçe ve Farsça Alıntılar* isimli eserdir. Ben Chenneb’in eserinde yer verilen altı yüze yakın Türkçe sözcüğün günümüzdeki Cezayir Darjasında ne kadarının kullanıldığı, kullanılan bu kelimelerin dilin hangi sahasına ait olduğu ve söz konusu kelimelerin geçirdikleri fonetik morfolojik değişimlerin ortaya konması bu tezin konusunu teşkil etmektedir.

Ayrıca Ben Chenneb, eserinde gündelik dildeki kelimelere yer vermiştir. Ancak Cezayir merkezinde halen kullanılan Türkçe yer adları ve Türkçe aile isimleri Ben Chenneb tarafından ele alınmamıştır. Dolayısıyla Osmanlı’nın üç yüzyıl hüküm sürdüğü bu coğrafyada, Fransız kolonizasyonuna rağmen korunarak varlığını sürdüren Türkçe yer adları ve Türkçe aile isimlerinede bu çalışma kapsamında yer verilmiştir.

AMAÇ

Dilin en önemli özelliklerinden biri toplumsal ve değişken olmasıdır. Çeşitli sebeplerle bir arada yaşayan ve farklı diller konuşan insanlar da iletişim kurabilmek için dilin değişken olması özelliğine ihtiyaç duymaktadırlar. Birden fazla dilin konuşulduğu ve insanların anadilleri ile anlaşmayı sağlayamadıkları durumlarda, iletişimin sağlanabilmesi için kullanılan farklı dil türleri bulunmaktadır. Farklı şekillerde oluşturulan bu dil türleri, dilbilimciler tarafından; “Lingua franka”, “Pidgin”

ve “Kreol” olarak adlandırılmaktadır. Bu türler içerisinde incelemeye konu edilen dil türü olan *kreyol/kreol* ise, kelime kökeni olarak Latince *creare* (yaratmak) fiiline dayanmaktadır. Dilbilimsel açıdan ise, bir dil türü olarak *kreol; toplama dil* olarak kabul edilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Kuzey Afrika’da ve özellikle Cezayir’de kullanılan ve *Darja* olarak adlandırılan dilin, Türkçe etkisi üzerinden incelenmesidir. Tezde bu söyleyişi yeğeledik. Cezayir Arapçası olarak da adlandırılan *Darjanın* ortaya çıkışında, Akdeniz havzasının ticari ve siyasi tarihinin önemi büyüktür. Elbette bu noktada Osmanlı İmparatorluğu’nun Cezayir’de hâkim olduğu dönem, Türkçe’nin bu coğrafyada kullanılan dil türleri içerisinde yer almasında belirleyicidir.

Bu çalışmada, Cezayir’de günümüzde de kullanılan *Darjanın* tarihsel olarak ele alınması ve *Darja*daki Türkçe söz varlığı, Türkçeden *Darja*yaya geçen kelimelerin art zamanlı olarak geçirdikleri morfolojik ve semantik değişimin, dilbilimsel açıdan incelenmesi amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Bu tezdeki verilerin incelenmesinde temel alınan eser, Mohammed Ben Chenneb’in 1922 yılında yazmış olduğu doktora tezidir. Bu doktora tezinde altı yüze yakın Türkçe sözcüğün Cezayir *Darjasında* kullanıldığı belirtilmiştir. Bu çalışmada da Ben Chenneb’in eserinde yer verilen sözcüklerden günümüzde yaşayanların tespit edilebilmesi için Cezayir merkezinde yaşayan 250’ye yakın kaynak kişi ve gerek yazılı gerekse sözlü basına başvurulmuştur. Hâlihazırda kullanımda olup Türkçe varlığını sürdüren sözcüklerin tespit edilmesinin ardından, bu kelimelerin Ben Chenneb’in eserindeki fonetik, morfolojik ve semantik varlıklarını devam ettirip ettirmedikleri incelenmiştir.

Ben Chenneb’in çalışmasında, Türkçe yer ve aile adları yer almamaktadır. Oysa Türkçe söz varlığı açısından önemli bir veri sunan yer adları ve aile isimleri, Osmanlı’nın ardından devam eden Fransız kolonyal dönemine rağmen varlıklarını sürdürmektedir. Bu sebeple bu çalışmada Türkçe yer adları ve aile isimleri de kaynak kişiler ve devlet kurumlarından tespit edilerek kayıt altına alınmıştır.

Yapılan bu çalışmalar yukarıda da belirtildiği gibi tarihsel verileri kapsamaktadır. Yapısal dilbilim yöntemleri ile yapılacak bu çalışmada elde edilen verilerin incelenmesi art zamanlı bir bakış açısını gerektirmektedir. İncelenen tüm söz varlığında fonetik, morfolojik ve semantik incelemede, toplumsal dilbilim yöntemlerinden faydalanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

CEZAYİR VE TÜRKİYE ARASINDAKİ TARİHİ İLİŞKİ

1.1 CEZAYİR'İN COĞRAFİ KONUMU

Cezayir çok eski tarihli bir yerleşim merkezidir. Afrika coğrafyasında bilinen en eski halklardan biri ise Berberîlerdir. Afrika kıtasında yer alan Cezayir de yüz ölçümü bakımından oldukça büyük bir ülkedir.

Komşuları; kuzeyde Akdeniz, doğuda Tunus ve Libya, batıda Fas ve Batı Sahra, güneydoğuda Nijer, güneybatıda ise Mali ve Moritanya'dır. Resmî adı "Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti"dir. Cezayir'in nüfus bakımından en büyük şehirleri ise; Cezayir, Vahran(Oran), Konstantin ve Annaba'dır.

1.2 CEZAYİR ŞEHRİNİN COĞRAFİ KONUMU

Cezayir şehri, Kuzey Afrika'nın Akdeniz kıyısında Greenwich'in 46-36° enlem ve 3,3° doğu boylamında yer almaktadır. Buzariha Dağı'nın Akdeniz sahilinden Buleydi Atlas dağlarına¹, Deyles doğusundan batıya doğru ve kuzey sahilinden güneye doğru Buleydi Atlasının eteklerine kadar uzanmaktadır.

Cezayir şehri, stratejik konumu nedeniyle Faslı El-Abdri'nin yolculuğunda şu şekilde anlatılmıştır: "Bu şehirdeki deniz, dağlar ve ovaların güzelliği nedeniyle yolcular büyülenmiştir..."² Cezayir, balıkçılar ve gezginler tarafından kullanılan küçük bir limandan, zamanla her yerden gelen tüccarlar için çeşitli gemiler ve mallar alan büyük bir limana dönüştürülmüştür³.

---

¹ علي حليمي عبد القادر ، مدينة الجزائر نشأتها وتطورها قبل 1830، المطبعة العربي لدار الفكر الاسلامي، s11، 1972

² جوفلاقسعد، الرحلة المغربية أو رحلة العبدري البنسسي، منشورات بونة للدراسات و البحوث، 2007 S. 49.

³ سعد الله ،إبو القاسم، تاريخ الجزائر بين 1500-1830. s. 14.

1.3 CEZAYİR TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ

Bu çalışma kapsamında, Cezayir tarihini ikiye ayırarak aktarmanın daha doğru olacağı düşünülmektedir. M.ö. II bin yılının sonundan XVI. yüzyıla kadar geçen süre, Cezayir’de Türk hâkimiyeti öncesi dönem olarak ele alınacaktır. Bu tarihten Fransız işgaline kadar olan süre ve sonrası ise Cezayir’de Türk hâkimiyeti ve sonrası olarak incelenecektir.

1.3.1 İlk Çağ Dönemi

Mö 1500 ve Mö 1200 yılları arasında İbn-i Haldun ve M’barek İbn Muhammed el Mlili bazı sosyolog ve tarih uzmanları, bu dönem hakkında bazı bilgiler vermişlerdir.

Cezayir’e Fenikeliler gelmeden önce, yani M.ö. 1101 yılı ve öncesinde, Cezayir Berberîlere ait bağımsız bir ülkedir. Hem Ortadoğu hem Avrupa’dan gelen insanlar Güney Afrika’ya göç etmişler, orada bağımsız bir ülke kurmuşlardır. Yani hem Doğu hem de Batı insanı kurdukları bu ülkede bir arada yaşamaktadır. Bu noktada İbn Haldun şöyle bir ifadeye bulunmuştur: “*Gerçekse bu insanların aslı hakkında şöyle söyleyebiliriz: onlar Kanaan İbn Ham ve İbn Nuh sülalesinden geliyorlar ve onların babalarının ismi Mazig*”⁴

Sonuç olarak bu dönemde Cezayir’de yaşayan insanlar Berberîler, çok eski zamanlarda Şam’dan, Akdeniz’e kıyısı olan Avrupa Ülkelerinden ve Eski Mısır Devleti’nden Güney Afrikaya gelmişler, bağımsız bir ülke kurmuşlar; tarım, hayvancılık ve çeşitli işlerle meşgul olmuşlardır.

1.3.2 Fenikeliler Dönemi: M.ö. 1101 - M.ö. 213

M.ö. 1101 ve M.ö. 213 yılları arasında Akdeniz bölgesindeki en güçlü devlet ve imparatorluk Fenikelilere aittir. Fenikeliler M.ö. 1101 yılında Cezayir bölgesini fethetmiş ve Cezayir dâhil olmak üzere birkaç eyalet almışlardır. Berberiler ve

---

⁴İbn محمد الهاللي الميلي، مبارك، *تاريخ الجزائر القديم و الحديث* الجزء 1، المؤسسة الوطنية للكتاب بالجزائر بالاشتراك مع دار الغرب الإسلامي لبنان، 1986، ص 90

Fenikeliler arasında ticaret ilişkileri yaşanmıştır. Tüm Akdeniz bölgesine, ticaret sektörü hâkim olmuştur. Bu dönem, Cezayir için ticaret ve tarım sektörü açısından en iyi dönemdir. Bu dönemde Cezayir ve tüm Güney Afrika bölgesi Numidya ismini almıştır. Numidya'nın en meşhur hâkimleri: Masinisa M.Ö. 201 – 149 yıllar arası.⁵

1.3.3 Roma Dönemi: 213 M.Ö. -430M.S

Roma İmparatorluğu, geçmiş asırlardaki en meşhur devletlerden biridir. O dönemde Numidya'ya yakın olan Cezayir'e gerçekleştirilen birkaç saldırı denemesinden sonra, Roma imparatorluğu M.ö. 213 yılında Cezayir'i işgal etmiş ve Numidya Güney Afrikadaki hâkimiyetini kaybetmiştir. Numidya, Yeni Afrika ismini almıştır. Roma dönemi boyunca Berberilerin bir kısmı Hristiyan olmuştur. Çünkü Güney Afrika'ya Hristiyan dinini ilk getiren Roma İmparatorluğu olmuştur. Fakat Roma İmparatorluğu'nun, Berberilere ve Cezayir'de yaşayan farklı ırklara mensup insanlara zorunlu din politikası uygulaması sebebiyle, Roma İmparatorluğu'nun hükmü 430 yılında sona ermiştir⁶.

1.3.4 Vandal Dönemi: 430-533

Vandal Dönemi, Cezayir'in orta dönemlerinde yaşanmış en kötü zamandır. Çünkü Vandallar Cezayir'e geldikten sonra vahşi katliamlar düzenlemiş ve hazineden kalan hayratı çalmak gibi eylemlerde bulunmuşlardır. Bu dönemde Ortodoks Mezhebi Cezayir'e girmiştir⁷.

1.3.5 Bizans Dönemi: 533-647

---

⁵Arnaud **FOURNET**, Romain et Phéniciens en Afrique Nord-Saharienne, La Garenne Colombes, France, 2012,s 87.

⁶Mahfoud, KADDACHE. *L'Algérie dans l'Antiquité*, édition SNED, Alger, 1972. S48

⁷ Claude, BOURGEOIS, *les Vandales, le Vandalisme et l'Afrique*, AntiquitésAfricaines, Paris, 1980, p225.

Cezayir bu dönemde farklı küçük devletlere bölünmüştür. Aynı zamanda bu yıllar arasında Cezayir, diğer Akdenizdeki ülkelere göre tüm sektörlerde geri kalmıştır. Yıllar boyunca iç savaşlar ve yolsuzluk faaliyetleri yaşanmaya devam etmiştir.⁸

1.3.6 Arap ve İslam Dönemi: 668-1515

647 yılında halife Ömer ile birlikte Güney Afrika ve Cezayir dâhil fetih hareketleri başlamıştır. O dönemdeki Berberîkralı Kuseyla⁹ Arap ve Müslüman ordusuyla karşılaşmış; fakat Arap ordusu daha güçlü olduğu için Berberî kralı daha fazla dayanamamış ve Cezayir fethedilmiştir. 668 yılında son Berberî kral Diren Kahina'yı da mağlup etmiştir ve Cezayir İslam Devleti olarak ilan edilmiştir.

İslamiyet gelişinden sonra Güney Afrika'daki Berberîler, İslamiyetin kurallarına göre yaşamaya başlamışlardır. Tüm bu süre boyunca(668-1515) Güney Afrika'da farklı farklı devletler kurulmuştur. Rustum Devleti, İdrisiye Devleti, Hamadit Devleti, Murabitin Devleti, Muvahidin Devleti, Hafsi Devleti, Benu Merin Devleti, Benu Ziyen Devleti gibi devletleri kurulan devletlerarasında saymak mümkündür. Tüm bu saydığımız devletler, İslam ve Arap kültürü çerçevesinde Cezayir bölgesinde hâkimiyet kurmaya çalışmışlar; fakat iç problemlerden ve Berberîlerin isyan hareketlerinden dolayı fazla hüküm sürememişlerdir.

1.3.7 Türk Hâkimiyeti Öncesi Cezayir

Cezayir şehri, coğrafi olarak Akdeniz kıyılarına paralel olarak uzanan tepelerin yamaçlarında yer almaktadır. Cezayir'in kuruluş tarihi Fenikelilerin değerli maden arayış yolculuğuna kadar uzanmaktadır. Fenikeliler tarih boyunca, farklı amaçlar nedeniyle, farklı yerlerde şehirler kurmuşlardır. Bu şehirlerden biri Cezayir şehridir. Cezayir'in kökeni ile ilgili araştırmalar bugüne kadar devam etmektedir. Ancak yapılan bütün araştırmalara göre "Cezayir M.Ö. II bin yılından önce Akdeniz bölgesindeki Fenikelilerin ortaya çıkışına kadar mevcut değildir"¹⁰

⁸Philippe Ricahrdot La pacification de l'Afrique byzantine, 534-536, s133.

⁹بن محمد الهلالي الميللي، مبارك، تاريخ الجزائر القديم والحديث الجزء 2، المؤسسة الوطنية للكتاب بالجزائر بالاشتراك مع دار الغرب الإسلامي لبنان، 1986، ص24

¹⁰علي حليمي، عبد القادر، مدينة الجزائر نشأتها وتطورها قبل، 1830، المطبعة العربية لدار الفكر الاسلامي، 1972، ص138.

“Cezayir”, adını Arapçada “ada” anlamına gelen “cezire” (جزيرة) kelimesinin çoğul hali olan “cezayir”den almaktadır.”¹¹. Daha sonra o bölgeye yerleşen Berber Sanhaciler, Beni Mezgenna kabilesinden dolayı bu şehre “Ceziret’ül Beni Mezgenna (Beni Mezgenna Adası)” adı verilmiştir. İslam coğrafyasında ülke bu isimle bilinmektedir.

“Avrupadan gelenler Cezayir’i farklı isimle nitelemişlerdir. İspanyollar, Argel; İtalyanlar, Algeiri; Hollandalılar ve İngilizler ise Algier – Algiers; İspanyol denizciler, Bizeh ve Cince, ada halkı olarak adlandırmıştır. XII. yüzyıldan itibaren, Cezayir adını Avrupalılar gibi isimleştirmişlerdir. Daha sonra coğrafyacılar tarihî haritaları incelediklerinde Fransızca Alger ismini daha uygun buldukları için bunu kullanmışlardır¹². M.ö 880 yıllarında Fenikeliler bu bölgeye “İkosim” adını vermişlerdir.

Yunan belgelerine göre; Herakles yirmi arkadaşıyla Fas ve İberyada adasına geçmek için İcosium’a gelmiştir. Bu bölgeyi gördükten ve burada yaşamak istediklerinden dolayı yola Herakles’le devam etmemişlerdir. Bu yirmi arkadaş Yunancada sayı olarak yirmi anlamına gelen “İcosium” ismini, bu yere isim olarak vermişlerdir¹³.

1940 yılında, Bab El-Cezire’de Fransızlar tarafından yapılan arkeolojik kazı çalışmalarında bulunan bakır ve kurşundan oluşan bir küp para üzerinde *İkosim Fenik* ismi bulunmaktadır. Bu isim de daha sonra Romalılar tarafından İcosium olarak kullanılmıştır¹⁴

Milattan önce 146 yılında Kartaca’yı ele geçiren Romalılar, milattan sonra 40 yılına doğru, bu bölgedeki hâkimiyetlerini güçlendirmişler ve Cezayir’i *Mauretania Caesariensis* adıyla imparatorluğun bir eyaleti haline getirmişlerdir. Fakat Roma imparatorluğunun çöküşünden sonra bölge, Vandallar ve Bizanslıların hâkimiyeti altına girmiştir. Vandallar, Cezayir’de 429–534 yılına kadar kalırlarken; bu dönemde Cezayir şehrini ve diğer şehirleri tahrip etmişlerdir. Bu da Bizanslıların geri dönmesine

¹¹Şemseddin Sami, Kamus-ı Türki, Kapı Yayınları, İstanbul, *cezayir* Mad.2004, s 41.

¹²الجيلالي, عبده الرحمن، *تاريخ المدن الثلاث: الجزائر- المدينة - مليانة* دار الامة للنشر، الجزائر، 2007، ص190.

¹³Araştırmacılara göre İcosium adı başka anlamlar da taşır:

1. Göç Eden Kuşlar Adası.
2. Diken Adası.

¹⁴الجيلالي, عبده الرحمن، *تاريخ المدن الثلاث: الجزائر- المدينة - مليانة* 143ص.

ve M.S. VII. yüzyılda, Arap fatihleri gelene kadar Cezayir şehrini işgal etmesine sebep olmuştur.¹⁵

Cezayir’de yedinci yüzyılın ortalarından itibaren Abdullah B. Saad ile Abdullah b. Zübeyr’in emrinde Mağrib’i fethetmek amacıyla bir fütühat dönemi başlamaktadır. Meşhur kumandan Musa b. Nuseyr döneminde Cezayir vilayeti İslamiyet’e girmiştir. Diğer taraftan Afrika ve Orta Mağrib (Cezayir), Ubeydullah el-Mehdi tarafından kurulan Fatımi Devleti’ne tabi olmuştur. Daha sonra Sanhacey’e mensup olan Mezgennalar bölgeye gelip yerleşmişlerdir.

Orta Mağrib’de hâkimiyet kuran Hammadiler, Cezayir’i ele geçirmişlerdir. Bu dönemde Cezayir limanının sağladığı rahatlık nedeniyle ticarî faaliyetler de genişlemiştir. Daha sonra Muvahhidler’in (1130-1269) kurucusu Abdülmümin b. Ali, Hammadi Devleti’ne son vererek Cezayir’e ve bütün Kuzey Afrika’ya hâkim olmuştur.

“Bu dönemde Cezayir, Bicaye(بجاية)vilayetine tabi olmuştur ve giderek zenginleşmiştir. Muvahhidlerden sonra, Cezayir Tunus’taki Hafsa Devleti’ne (1228 – 1574) tabi olmuştur. I. Hammu gelene kadar ZiyenilerTelimsen’i(تلمسان) ilhak etmiş ve Cezayir’in çöküşüne kadar ona tabi kalmıştır. Daha sonra Orta Mağrib’de hâkimiyet kuran Meriniler ve Hafsiler’in hükmü altına girmiştir.”¹⁶

Abdülvadiler, Hafsiler ve Meriniler’in saldırıları sebebiyle 14. yüzyıldan itibaren zayıflamaya başlamıştır. Bedevî kabileleri isyan ederek bazı yerleri ele geçirirken; Hristiyan İspanyollar da sahilleri işgal etmişlerdir.

Bu sonuçlarla Cezayir’in birçok şehri parçalandığı için zayıflamış ve İspanyollar da 1505-1513 yılları arasında sahildeki önemli merkezleri ele geçirmişlerdir.

1.3.8 Cezayir’de Türk Hâkimiyeti

İspanyollar Endülüs’ü işgal ettikten sonra Cezayir’in önemli bölgeleri olan Mersa el-Kebir, Vahran, Bicaye ve kısa bir süre sonra da Deyles ve Şerşel’i ele geçirmişlerdir. Bunun üzerine Cezayir’deki şeyhler bir araya gelerek Ege ve Akdeniz’de korsanlık faaliyetlerinde bulunan Oruç ve Hızır reislerden yardım istemeye karar vermişlerdir.

---

¹⁵الجيلالي, عبده الرحمن، تاريخ المدن الثلاث: الجزائر-المدية - مليانة، 156ص..
¹⁶الجيلالي, عبده الرحمن، تاريخ المدن الثلاث: الجزائر-المدية - مليانة، 164-158ص

Barbaros kardeşler de İspanya'da büyük zulme maruz kalan Endülüs Müslümanlarını, gemileri ile Cezayir tarafına taşıyarak kurtarmışlardır. I. Sultan Selim'in Barbaros Hayreddin'i İstanbul'a davet edip Cezayir beylerbeyliği sıfatı ile onu Osmanlı donanmasının başına getirmesiyle, Cezayir bir Osmanlı beylerbeliği haline gelmiştir.¹⁷

“1830 yılına kadar süren Cezayir'deki Osmanlı-Türk hâkimiyeti, idarî bakımdan Beylerbeyi Devri (1518-1587) Barbaros kardeşlerin çabaları sayesinde Türk yönetiminin istikrarı ile başlamıştır. Paşalar Devri'nde (1587 - 1659) yönetici paşaların görev süreleri üç yıl ile sınırlanmıştır. Ağalar Devri (1659 - 1671) Cezayir'inde ise; hükümet ve yönetim sisteminde bozukluk yaygınlaşmıştır. Son olarak Dayılar Devri'nde (1671 -1830) Cezayir, siyaseten temelsizleşmiş ve Osmanlı Devleti'nden ayrılmıştır.”¹⁸

Türk hâkimiyetindeki Cezayir, Kuzey Afrika'da Garp Ocakları adı verilen bir sistemin parçasıdır. Garp Ocakları genel olarak yarı bağımsız bir yönetime sahipti. Beylerbeyi ya da vali, padişaha tabi olmakla beraber bağımsız hareket edebilmekteydi. Barbaros'un üvey oğlu Hasan Paşa 1544 – 1552 yıllar arasında, denizcilerin yardımıyla bir süre otorite sağlayabilmiştir. Beylerbeyi devrinin son valisi olan Kaptan-ı Derya Kılıç Ali Paşa ise 1568 – 1587 yıllar arasında yönetimin başında bulunmuştur. Bu dönemin başlangıcında İstanbul ve Cezayir arasındaki bağlar güçlendiyse de daha sonra zayıflamıştır. Kılıç Ali Paşa'dan sonra, 1587'den itibaren üç yıllığına tayin edilen paşaların hüküm sürdüğü paşalar devrine girilmiştir.¹⁹

Cezayir idarî bakımdan dörde bölünmüştür. Cezayir şehrinin merkez olduğu ve doğrudan *Vali* veya *Dayı* tarafından yönetildiği birinci bölgenin adı Darü's-sultan'dır. Diğer üç bölge “Beylik” adı altında sancaklar halinde yönetilmekteydi. Bunlar Doğu (merkezi Konstantin), Tittri (merkezi Medea) , Batı (merkezi Maskara) sancaklarıydı. Garp ocakları içinde en büyük donanmaya sahip olan Cezayir'de eyalet gelirlerinin büyük bir kısmı korsanlık yoluyla sağlanmaktaydı. Osmanlı Devleti hükümeti,

¹⁷،المدنيأحمد توفيقمؤتمرات الحاج احمد الشريف الزهار تقييب اشرف الجزائر الشركة الوطنية للنشر والتوزيع ، 1974، ص7-6

¹⁸سعيدوني، ناصر الدين، الشيخ المهدي بو عبدليالجزائر في التاريخ : الجانب الاقتصادي و الاجتماعي من تاريخ الجزائر اثناء

العهد العثماني، المؤسسة الوطنية للكتاب الجزائر، 1984ص14

¹⁹Kemal Kahraman, Cezayir: Osmanlı Dönemi, 1993, 7. Cilt, s. 487

Akdeniz’de faaliyette bulunan ve gerektiğinde donanmasıyla yardıma gelen Cezayir ocağına sıkı bir merkezîyetçilik yerine, daha serbest bir yönetim uygulamaktaydı.²⁰

Napolyon’un 1789’da Mısır’a saldırması, Cezayir’in de Osmanlı Devleti’nin baskısıyla Fransa’ya savaş ilan etmesine sebep olmuştur. Cezayir’in zayıf durumu, Osmanlı Devleti’nin 1828-1829 yılları arasında Rusya ile yaptığı savaşı kaybetmesi üzerine Fransa Cezayir’i ele geçirmek üzere harekete geçirmiştir.

Bu karışık siyasi ortamda iki Cezayirli, Yahudi bir tüccardan 5 milyon frank borç para ve bir miktar hububat almıştır; fakat Fransa krallık idaresine geçince bu borcu ödemeyi durdurmuştur. Bunun için Cezayir Dayısı olan İzmirli Hüseyin Paşa bu tüccarlardan hakkını almak için “29 Fransız gemisine el koymuştur. 300 kişiyi de esir almıştır.”²¹ 29 Nisan 1827 tarihinde Dayı Hüseyin Paşa, Fransız Konsolosu Pierre Deval ile borçlar meselesinde tartışırken elindeki yelpaze ile kendisine vurmuştur. Bunu bahane eden Fransa, önceden planladığı harekete başlatarak 16 Haziran 1827’de büyük bir donanma hazırlayıp Cezayir’e savaş ilan etmiştir.

20 Ekim 1827’de İngiliz, Fransız ve Rus ortak donanması, Navarin’de Cezayir donanmasını yakmıştır.

Bu avantajlı duruma rağmen Cezayir hemen işgal edilememiştir. 1830’a gelindiğinde Fransa’da ciddi bir siyasî kriz vardır. Bunun etkisini Fransa dışına atmak amacıyla 14 Haziran 1830 tarihinde Genel Bourmont kumandasında büyük bir donanma Cezayir’e doğru yola çıkmış ve 5 Temmuz 1830 tarihinde Cezayir şehri işgal edilmiştir.

Osmanlı Döneminde Cezayir vilayeti iktisadi, içtimai ve askerî yönden gelişmiştir. Bu nedenle Akdeniz bölgesinde çok güçlü bir devlet olmuştur. Denizden ve karadan gelebilecek olan düşman tehlikesinden korunmak için “Cezayir vilayeti, on iki metre yüksekliğinde ve iki metre genişliğinde duvarlarla iki buçuk kilometre boyunca çevrilmiştir”²².

Tüfekler ve toplar için bu duvarların aralarına farklı ölçülerde pencereler yapıp tahkim yerleri oluşturulmuştur. Cezayir şehrinde beş kapı bulunmaktadır.

²⁰MERAH FATİMA, Hazim Sumaya, *Empire Ottoman dans les Annee (1766 - 1830), La Situation Politique et Sociale de La Ville d’Alger*, these de Magistrat, Khemis Meliana. 2016.p.30 - 34

²¹بن ميمون الجزائري، محمد، *التحفة المرضية في الدولة البكداشية في بلاد الجزائر المحمي*
ذخائر المغرب العربي - الطبعة الثانية. الشركة الوطنية للنشر و التوزيع، الجزائر، 1981، ص20

²²السلیمانی أحمد، *تاریخ المدن الجزائرية* دار القصة، الجزائر، 2007، ص59

Bunlar; BabAzun, Bab el-Ved, Bab el-divana, Bab el-Cezira ve Bab el-Cedit'tir. Bu kapılar, gün doğumundan gün batımına kadar kapalı tutulmuştur.

Tarihçiler Cezayir'in, şehri yabancı saldırılardan koruyan kulelerle çevrildiğini belirtmişlerdir. "Denizden içeriye doğru Yeni Kule (Borc Cedit), Bab el-Ved kulesi, İngiliz Kulesi bulunmaktadır. Mahalleleri ise dardır ve sosyal sınıflara göre bölünmüştür.

Deniz mahallesi, zengin Türk aileleri için; Bab el-Ved mahallesi tüccarlar için; BabAzun mahallesi yabancılar için; Eski Kasba mahallesi Araplar ve Yeni Kasaba mahallesi ise Yeniçeriler, Dayılar ve devlette görev alan kişiler içindir".²³

1.3.9 Türk Hâkimiyeti Sonrasındaki Cezayir'de Fransız İşgali

Cezayir, Osmanlı Devleti'nden ayrıldıktan sonra, Fransa tarafından işgal edilmişti. Bu kolonizasyon 130 yıl sürmüştü, tüm bu süreçte Fransız yöneticileri, "asker ve siyasi aktörler", Cezayir halkının kültür, dil ve dinkimliğini yok etmek için farklı yöntemler kullanmıştı. Arapça ve Berberice dilleri yerine Fransızca konuşmuş, tüm camileri kiliseye çevrilmiş ve hatta nüfus yapısı açısından Cezayir'in büyük şehirlerinde yaşayan yerli halkı çöle sürüp buralara Avrupa'nın farklı ülkelerinden gelen Avrupalıları yerleştirmişlerdir.²⁴

1 Kasım 1954 yılında Cezayir bağımsızlık için ayaklanarak savaş başlatmıştı. Cezayir savaş ilan ettikten sonra Fransa ordusu ve hükümeti bir yandan barış projeleri uygularken aynı zamanda katliam ve soykırım projelerini de uygulamaya devam ediyordu.

İlan edilen bağımsızlık savaşı ve mücadele 5 Temmuz 1962 yılına kadar sürmüştür. Bağımsızlık mücadelesi boyunca 1,5 milyon Cezayirli vatandaş öldürülmüştür.

130 yıl boyunca Cezayir halkından 14 milyon insan hayatını kaybetmiştir, Fransa hükümeti bugüne kadar Cezayir katliamını itiraf etmemiş ve bu savaşa "Cezayir Olayı" ismini vermiştir.

²³علي حليمي، عبد القادر، مدينة الجزائر نشأتها وتطورها قبل 1830، المطبعة العربي لدار الفكر الإسلامي، 1972، ص. 225.

²⁴KATEB, Kamel, la Statistique Coloniale en Algérie (1830-1962), *Courrier des statistiques* n° 112, Décembre

2004, s 5-6

1.3.10 Bağımsızlık Döneminde Cezayir

İlk olarak 1962-1978 yılları arasında, Ahmed Ben Bella ve sonra Houari Boumedien, Cezayir Cumhurbaşkanı sayılmaktadır. Bu yıllar arası Cezayir sosyal ve demokratik bir sistem ile yönetilmiştir. Siyasi açıdan tüm bu yıllar arasında tek bir parti vardır: FLN. “Milli Kurtuluş Cephesi”. Boumedien ve Ben Bella Cezayir’de farklı sosyal projeler uygulamışlardır.

Bu sosyal projelerden *Arabizasyon ‘Cezayir Araplaştırması’* projesi, en önemlilerinden sayılabilmektedir. Ekonomi ise bu dönemde tam sosyalizm rejimi olarak uygulanmıştır. Cezayir ve Fransa savaşı bittikten sonra Cezayir’in ekonomisi iflas etmiştir; ama 1974 yılında Sahra çölünde çıkan gaz ve petrolü millileştirdikten sonra ekonomik bir gelişim yaşamıştır.

Cezayir’de 1962-1978 yılları arası eğitim konusunda bir gelişim görülmüştür. Yeni kurulan devlet okullarında, Ürdün’den veya Mısır’dan gelen öğretmenler bulunmaktadır. Bu durum Cezayir’i Araplaştırma projesine bir örnektir.²⁵

Cezayir’in bağımsızlığını kazandıktan sonraki ikinci önemli dönemi, 1979-1991 yılları arasındaki dönemdir. Houari Boumedien öldükten sonra, Cezayir hükümeti başına yeni bir cumhurbaşkanı gelmiştir. Chadli Bendjdid, bu dönemde Cezayir toplumunda, özellikle Berberî ırkı tarafından Arabizasyon projesine karşı hareketleri başlatmıştır.

1980 yılında Cezayir bağımsızlığını aldıktan sonra ilk kriz yaşanmıştır. Tizi-uzu ve Bicaya şehirlerindeki binlerce insan sokağa dökülerek Arabizasyon projesinin kaldırılması ve Berberîcenin resmi bir dil sayılması konusunda isyan etmişlerdir. O döneme kadar Berberîce resmi dil olarak kullanılmamaktadır. Bu isyan kısa sürede bastırılmış ve binlerce insan hayatını kaybetmiştir.

1988 yılında Cezayir’in başkentindeki vatandaşlar tarafından yapılan protestolarından dolayı Chadli Bendjdid, Cezayir anayasasını değiştirmiş ve birkaç reform yapmıştır.

---

²⁵Benjamin STORA, *Historire de l'Algérie contemporaine: 1830-1988*, Casbah Editions, 2004,p 88.Alger.

İlk olarak partiler veya derneklerin kurulmasına izin vermiştir. Arabizasyon Projesi'ni durdurmuş ve devlet okullarına Arapçanın yanında birden fazla yabancı dil girmesini sağlamıştır.

Cezayir'de o dönemde yeni kurulan partilerden biri olan FİS (*İslami Kurtuluş Cephesidir*) dini ve muhafazakâr bir partidir. FİS, o yıllarında çok kısa bir zamanda oldukça aktif olmuştur. 1990 yılında yapılan yerli seçimde FİS Partisi tüm Cezayir belediyelerinde Berberi bölgeler hariç kazanmıştır. Bu durumdan dolayı 1992 yılında Chadli Bendjdid istifa etmiştir.²⁶

FİS'in yerli seçimlerde aldığı sonuçların hepsi, askerler tarafından iptal edilmiştir. Bu noktadan itibaren Cezayir bağımsız olduktan sonra en kanlı yıllar yaşanmıştır.

1991-1999 yılları arasında, Cezayir en karanlık yıllarını yaşamıştır. Tüm bu süreçte yaklaşık 250.000 insan vefat etmiş ve yaklaşık 30.000 insan da kaybolmuştur.

Bu iç savaş yıllarında Cezayir ekonomisi iflas etmiştir. Bu süreçte ülkenin başına geçen birden fazla hükümet, aynı doldurmadan istifa etmiştir. Eğitim alanında ise "Arabizasyon Projesi"ni yeniden uygulamıştır. Bu yıllar arasında, Cezayir'de var olan en meşhur gazeteciler, sanatçılar, bilim insanları öldürülmüştür.

1999 yılında seçimle gelen Cumhurbaşkanı Abdelaziz Bouteflika bu iç savaşın durması için birkaç reform uygulamıştır: İlk olarak siyasetten başlamıştır. Ekonomik açıdan daha liberal bir ekonomik sistem uygulanmıştır²⁷.

2002 yılında Berberice ilk olarak resmi bir dil olmuştur. Her şeye rağmen Cezayir İç Savaşı 2005 yılında bitmiştir.

Cumhurbaşkanı Abdelaziz Bouteflika, yirmi sene boyunca Cezayir'i yönetmiştir.

Şubat 2019'da Cezayir halkının ayaklanması sonucu Abdelaziz Bouteflika baskılara dayanamamış ve istifa etmiştir.

---

²⁶ROUZEİK Fawzi. **Algérie 1990-1993: la démocratie confisquée?** Revue des mondes musulmans et de la Méditerranée, Paris. P 41

²⁷KASSİMBouhou, **L'Algérie des réformes économiques: un goût d'inachevé**, Politique étrangère, vol. 74, n° 2, été 2009, l'Université Paris III-Sorbonne nouvelle, Paris. P 39

1.4 CEZAYİR ŞEHRİNİN SOSYAL YAPISI

İbn Haldun insanın topluluk halinde yaşaması gerektiğini söylemiştir²⁸. Cezayir şehrindeki toplumun yapısı, yaşadığı dönemin tarihsel dokusuna bağlı kalmıştır. Cezayir nüfusu, kendi içinde ırk ve sosyal sınıflar gibi kriterlere ayrılabilir. Osmanlı döneminde Cezayir’de yaşayan toplumun kökeni yerel halk, Türkler, Karaoğlular, yaşadığı şehirden merkeze göç edenler, Endülüslüler, Köleler, Zenciler ve Yahudiler şeklindeydi²⁹.

1.4.1 Yerel Halklar

Cezayir halkı dendiğinde eski çağlardan itibaren Cezayir’de yaşam sürdüren tüm topluluklar kastedilmektedir.³⁰ Bu grupta iki farklı alt grup vardır: Başka şehirlerden merkeze gelenler ve Endülüslüler.

Endülüslülerin çoğunluğu farklı sosyal statüleriyle ayırt edilmişlerdir. Bu statülerin başında ticaret gelir. Diğeri ise kendi kültürleridir. Endülüslülerin bazıları ise Hamdan Hoca gibi yöneticiler tarafından saygı ve değer kazanmışlardır. Endülüs’ten gelen kişiler, Cezayir şehrinin ticaret ve inşaat alanında gelişmesine katkı sağlamışlardır. Aynı zamanda İspanyol dilinin yayılmasına sebep olmuşlardır.

Yerel halkın grubuna mensup soylu grubun (مجموعة الاشراف) ise; kabul edilen geleneğe göre Hz. Muhammed (SAV)’in soyundan geldiği bilinmektedir. Bu grubun sayısı çok azdır. Çoğu unsurlarının dini bilginler olması nedeniyle, yöneticiler ve halk tarafından saygı ve takdir kazanmışlardır. Cezayir Dayıları onlara yardımlarda bulunarak hediyeler vermişlerdir. Dayı Muhammet Bektaş’ın yaptırdığı gibi zaviyeler inşa etmişlerdir.³¹

1.4.1.1 Türkler

²⁸İbn Haldun, El-İber Ve Divanü'l- Mübtede Ve'l- Haber Fî Eyyamil Arap ve'l- Acem Ve'l- Berber Ve Men Asarahum Min Zevis-Sultanil-Ekber, Suheyil Zeker, Darül Fikr, 1. Cilt, s. 54

²⁹علي حليمي, عبد القادر, مدينة الجزائر نشأتها وتطورها قبل 1830, المطبعة العربي لدار الفكر الاسلامي, 1972, ص. 258-263

³⁰نور الدين, عبد القادر, صفحات من تاريخ مدينة الجزائر من أقدم عصورها إلى انتهاء العهد التركي, البعث, قسنطينة, 1965, ص 138

³¹سعيدوني, ناصر الدين, الشيخ المهدي بو عبدلي الجزائر في التاريخ: الجانب الاقتصادي والاجتماعي من تاريخ الجزائر اثناء

العهد العثماني, المؤسسة الوطنية للكتاب الجزائر, 1984, ص 99

Türkler Cezayir'in sosyal yapısında en önemli gruplar arasındadır. Yalnız bu grubun unsurları farklı kökten ve ırktan gelmesine rağmen Osmanlı Devleti'nin idaresi altında İslamiyet bağı ile birleşmişlerdir³². Bu grubun çoğu Yeniçerilerden oluşur. Bunlar Anadolu'nun kıyı bölgelerinden, Rumeli'den ve adalardan gelmişlerdir. Cezayir şehrinde bulunan Makron, Musa Usta ve Aksi Kışlaları başta olmak üzere birçok kışlaya yerleşmişlerdir³³.

Türklerin, Cezayir şehrinde nüfusunun az olduğunu ispatlamaya çalışan Haedo, Türklerin XVI. yüzyılda yaklaşık 10.000 nüfusa sahip olduğunu ve bu kişilerin 1600 adet konutta yer aldıklarını tahmin etmektedir.³⁴ Türk ordusu yapısı bakımından üç unsurdan oluşmaktadır. Bunlar Yoldaş, Girit ve Arnavut unsurlarıdır. Denizci unsurların çoğunluğunu Arnavut unsurları oluşturmaktadır.³⁵

Osmanlı yöneticileri Cezayir'de Türk unsurlarının azınlığı nedeniyle zaman zaman yeni Türk unsurlarının getirilmesini sağlamışlardır.³⁶ Cezayir şehrinde Türklerin az olmasının nedenlerinden biri, ordunun elemanlarının çoğunun bekâr olması ve bir kısmının da hastalıklara maruz kalmasıdır.³⁷

Nasirüddin Saiduni ve El-Mehdi Bouabdeli, Türklerin Cezayir'de az olmalarının nedenlerini şöyle sıralar³⁸: “Türk azınlığın Cezayir toplumundan uzak kalmayı seçmelerinin sebebi, Türklerin Cezayir'de kendilerine has özelliklerini kaybetmemek, kendi kültürlerini, yaşam tarzlarını, gelenek ve göreneklerini korumak istemeleridir.” Bu grubun sayısının az olması sebebiyle, Cezayir'in sosyal yapısı ve yaşam tarzı çok etkilenmemiştir.

Türkler Cezayir'de geçirdikleri uzun döneme rağmen nüfuzları ve etkileşimi daha çok idare sistemleri, askerî rütbeler, yiyecekler, kıyafet ve sanat adları dışında etki bırakmamıştır. Osmanlı Devleti'nin Cezayir'deki varlığının sadece askerî ve idari

---

³²سعد الله، أبو القاسم، *تاريخ الجزائر الثقافي*، دار الغرب الإسلامي، بيروت ص38، 1998،

³³سعیدونی، ناصر الدین، الشیخ المهدی بو عبدلی *الجزائر فی التاريخ: الجانب الاقتصادي والاجتماعي من تاریخ الجزائر أثناء العهد العثماني*، المؤسسة الوطنية للكتاب الجزائر، 1984 ص88،

³⁵GUETTACH, Aicha, *La Culture et les Artistes a Alger Entre 1700-1830*, These de Doctorat, non publie, Alger, s. 11-14, 2000

³⁶سعیدونی، ناصر الدین، الشیخ المهدی بو عبدلی *الجزائر فی التاريخ: الجانب الاقتصادي والاجتماعي من تاریخ الجزائر أثناء العهد العثماني*، المؤسسة الوطنية للكتاب الجزائر ص90.

³⁷GUETTACH, Aicha, *La Ville D'Alger a La Chutte de L'Empire Ottoman, Maladies et Famine, 1781-1830*, Site Des Recherches Academique, Tunisie 1988.p. 396

³⁸سعیدونی، ناصر الدین، الشیخ المهدی بو عبدلی ص93.

bir varlıktan ibaret olduğunu ve sömürgeci bir karaktere sahip olmadığını bilinmektedir.³⁹

1.4.1.2 Karaoğlular

Yeniçerilerin, Cezayirliler ile evlenmeleri sonucunda oluşmuş olan topluluktur. 18. yüzyılın sonlarında, Cezayir şehrinde yaklaşık 6000 kişilik bir nüfusa sahip olmuşlardır.

Böylece yerli halk ile nüfus bakımından aynı seviyeye gelmişlerdir. Karaoğlulara da Osmanlı yöneticileri tarafından dîvanda önemli yetkiler verilmiştir.

Bu nedenle Türklerle olan bağları artarak Cezayir halkıyla özel bir ilişki kurmuşlardır. Kendilerine ait bir iş yerleri kurarak tarım arazisine yatırım yapmışlardır, bazıları ise idari görevlerde bulunmuşlardır. 16. yüzyılın sonunda Karaoğlular, Türklerin nüfusunun yarısına sahip oldukları için Türklerin bu durumdan endişe duymasına neden olmuşlardır.

Bunun için askerde ve idarede, Karaoğlulara görev vermemek için engeller çıkarmışlardır. Böylece 1516–1629 yılları arasında Türkler ile Karaoğluların ilişkileri bozulmuştur. Osmanlı Devleti'nin son döneminde Karaoğlular çok güçlü hale gelmelerine rağmen devletin herhangi bir biriminde görev almayı tercih etmemişlerdir⁴⁰.

“Karaoğluların Cezayir halkı ile iç içe olmaları, onların Osmanlı Devleti ile Cezayir halkı arasında güçlü bir köprü görevi üstlenmelerini sağlamıştır. Bu neticeyle Osmanlı Devleti ile Cezayir halkı arasındaki ilişkilerinin kopmasına engel olmuşlardır⁴¹”.

---

³⁹سعیدونی، ناصر الدین، الشیخ المهدي بو عبدلی، s.94.
⁴⁰سعیدونی، ناصر الدین، الشیخ المهدي بو عبدلی، 98-97.
⁴¹سعیدونی، ناصر الدین، الشیخ المهدي بو عبدلی، s 102

1.4.1.3 Göçerler

Cezayir nüfusunun bir kısmını da diğer bölgelerden çalışmak için buraya gelen kişiler oluşturmaktadır. Bu kişiler farklı gruplar halinde bölünmüş olup, her grubun başında sorumlu bir kişi görevlendirilmiştir⁴².

Cezayir şehrinde sağlıklı koşulların oluşmamasına rağmen nüfusları 4000 kişiye ulaşmıştır. Fransa'nın işgali ile nüfusları 3500'den aşağı düşmemiştir.⁴³ Fakat Fransa'nın işgali sonucunda bu grubun birçoğu yuvalarına dönmeye zorlandığından, Cezayir nüfusundaki sayıları 1000 kişinin altına düşmüştür. Grup bireylerinin sosyal durumları ve iktisadî faaliyetlerinin niteliği, gruptaki bireylerin geldikleri yurtların yapısına göre değişmektedir. Göçerler grubuna dâhil olan beş grup vardır.

1.4.1.4 Cicelliler

Cicel şehrinden gelen kişilerdir. Barbaros Hayrettin Paşa'nın kardeşlerinin bölgeye yerleşmelerini takiben Türklerle olan iyi ilişkileri sayesinde başkente göç etmişlerdir. Cicelliler mutfak ve fırın işlerinde iyi olmaları ile ün kazanmışlardır.

1.4.1.5 Berberîler

Berberîler, Cezayir şehrine yakın dağlık bölgelerden özellikle Curcure (جرجرة) (Zivava) bölgesinden gelen topluluktur. Bu gruptaki bireyler yağ satan dükkânlarda çalışmıştır. Gemi ve ev inşa etmişler, bazıları ise geceleri şehrin bekçiliğini yapmışlardır. Curcure'nin nüfus çoğunluğu ve geçim sıkıntısı nedeniyle, halkın çoğu Cezayir şehrine göç ederek başkent halkıyla birleşmişlerdir. Böylece göçmen grup nüfusunun yarısına sahip olmuşlardır.

1.4.1.6 Benu Mezap

---

⁴² علي حليمي، عبد القادر، مدينة الجزائر نشأتها وتطورها قبل 1830، s. 266.

⁴³ سعد الله، أبو القاسم، تاريخ الجزائر بين 1500-1830 المؤسسة الوطنية للكتاب، الجزائر s. 120، 1986.

Vadi Mezap, Şaabna, Vergla ve Krara bölgelerinin sakinleri Benu Mezap grubuna mensuptur. Benu Mezap grubunun unsurlarının çoğu değirmen, hamam ve kasaplarda çalışmışlardır. Bu grup kendisine verilen işleri çok iyi ve sorunsuz yapmaları ile meşhurdur. Aynı zamanda Türkler ve Karaoğlular arasında olan çatışmada, Türklerle beraber hareket etmişlerdir. Bu nedenle yöneticilerin onlara sağlamış olduğu imkânlardan faydalanmışlardır. Böylece XVIII. yüzyılın sonunda zengin bir konuma gelmişlerdir.

1.4.1.7 Biskralılar

Biskra şehri, Ziban, Vadi suf, Vadi riğ ve Togurt bölgelerine mensup olan topluluklardır. Çalışmak için Cezayir'e gelmiş olan bu grubun mesleği, diğer gruplara göre daha zordur. Sutaşma, hayvan evcilleştirme, çöp, kanalizasyon temizliği, kamu hizmetleri gibi işler yapmışlardır. Grubun bazı kişileri şehrin kapıları kapandıktan sonra güvenlik görevlisi olarak çalışmışlardır⁴⁴.

1.4.1.8 Lağvatlılar

Lağvat şehrine, Zinacra ve Evled Nayil'in (أولاد نائل)kabilelerine mensuplardır. Bu grubun çoğunluğu Cezayir pazarlarında mütevazı işler yapmışlardır. Yerel halk, göçmen grubunun ticareti, parası ve işçiliğine ihtiyaç duyduğu halde, göçmenlerin rekabeti ve yerli halk ile uyuşmayan âdetleri sebebiyle, Cezayir'de yaşamalarını istemiyorlardı.⁴⁵“Göçmen grup unsurlarının Cezayir şehrinde refah düzeyinin ve iş olanaklarının üst seviyelerde olduğu zaman nüfus sayısında artış meydana gelmiştir.

Fakat daha sonraki zamanlarda Cezayir'de yaşanan ekonomik krizler nedeniyle bu grubun nüfus yoğunluğunun azaldığı dikkati çekmektedir”⁴⁶. Bu gruba dâhil olan bütün unsurların kötü koşullarda yaşadıkları bilinmektedir.

⁴⁴سعد الله, أبو القاسم, تاريخ الجزائر الثقافي, s148-152,

⁴⁵سعد الله, أبو القاسم, الحياة الاجتماعية في المحافظات العربية خلال الفترة العثمانية, 1986, s. 385,

⁴⁶سعيدوني, ناصر الدين, الشيخ المهدي بو عبدلي, s.97.

1.4.2 Yabancılar Grubu

Bu grup dinî ve kültürel farklılıklarından dolayı diğer gruplardan ayrılır. Bu grup yabancı tüccarlar, Avrupalı konsoloslar, dini misyonerler ve iş temsilcilerinden oluşmaktadır. Yabancılar grubu Cezayir halkıyla iç içe yaşamamışlardır.⁴⁷ Bu grubu kendi içinde üçe ayırmak mümkündür.

1.4.2.1 Siyahiler

Bu grup kölelerden oluşmaktadır. Bazıları Sudan'dan bazıları ise Gine ve Mali'den getirilmişlerdir. Çoğunluğu ev hizmetlerinde çalışmıştır.⁴⁸

1.4.2.2 Hristiyan Esirleri

Bu grup Avrupa'dan gelen esirlerden oluşmaktadır. Bu esirlerin bazıları, İslamiyet ile tanıştıktan sonra dinlerini değiştirerek müslüman olmuş ve Osmanlı Devleti'nin yönetimi altına girmişlerdir. Böylece Osmanlı Devleti'nin sağlamış olduğu imkânlardan faydalanmışlardır. Geri kalanlar ise esir olarak hayatlarını devam ettirmişlerdir. "Cezayir'de yaşayan esirlerin yaşam şartları Avrupa'da yaşayan esirlere göre üst seviyedeydi".⁴⁹

1.4.2.3 Yahudiler

Tarih kitaplarına göre, Cezayir'de yaşayan Yahudiler, Cezayir bölgesine İslamiyetin yayılmasından önce yerleşmişlerdir. Yahudiler, Cezayir'de İslamiyet'in yayılmasından sonra İslam dininin kurallarına uymak şartıyla kendi dinlerini

---

⁴⁷SAYİB, Fatima Zehra, **Developpement semantique du dialecte Algerien, 1830-1936**, edition Casbah, 2015, Alger, , s. 18.

⁴⁸GUETTACH, Aicha, **La Culture et les Artistes a Alger Entre 1700-1830**, These de Doctorat, non publie, Alger, 2000s. 32-34.

بن محمد الهلالي الميلبي, مبارك, **تاريخ الجزائر القديم والحديث**⁴⁹ الجزء 2, المؤسسة الوطنية للكتاب بالجزائر بالاشتراك مع دار الغرب الإسلامي لبنان, 1986. S.105.

yaşayarak yaşamlarına devam etmişlerdir. XV. yüzyılın başlarında Endülüs'ten gelen müslümanlarla beraber Cezayir'e gelerek Cezayir'de yaşayan Yahudilerin nüfus oranını arttırmışlardır.

Fransa'nın Cezayir tarafından işgalinde Yahudiler de diğer halk gibi zulme uğramışlardır. Fransa'nın işgali sonrasında Yahudilere Fransız vatandaşlığı verilmiştir. Cezayir halkı bağımsızlık savaşından sonra Fransızlar gibi Yahudiler'i de Cezayir topraklarından çıkarmışlardır.⁵⁰

Aşağıdaki tablo Cezayir'de yaşayan tüm sosyal grupların 1830 yılındaki işgalden önce sahip oldukları özelliklere göre sıralanmasını göstermektedir:

Tablo 1: 1830 yılından önce Cezayir'de bulunan farklı sosyal gruplar

Birinci sırada	Türkler: Devlet işleri görevinde bulundular.
İkinci sırada	Karaoglular: devlette basit pozisyonlarda bulundular.
Üçüncü sırada	Yerel halk: Soylu kişiler ve Endülüsler (Çeşitli din ve eğitim pozisyonları ve mesleklerde görev almışlardır).
Dördüncü sırada	Yahudiler: Ticaret yapmışlardır.
Beşinci sırada	Göçerler: Genel olarak mütevazı işler yapmışlardır.
Altıncı sırada	Siyahiler hizmetçi olarak çalışmışlardır.

Cezayir kültürünün en önemli unsurunu İslam medeniyeti oluşturur. Cezayir yer bakımından önemli bir stratejik noktadabulunması nedeniyle, birçok devlete ev sahipliği yapmıştır.

Osmanlı döneminde kültürel yaşam, genel olarak ulusal olmaktan ziyade bölgeseldir. Bunun sebebi; okumuş bilgin olan kişilerin önemli yerlere gönderilip yaşamalarıdır. Öncelikle Osmanlı Devleti, Cezayir halkından farklı bir dil kullandığı için ne şairlerin ne de vaizlerin söylediklerine fazla önem vermemiştir.

⁵⁰GUETTACH, Aicha, **La Culture et les Artistes a Alger Entre 1700-1830**, These de Doctorat, non publie, Alger,2000s. S. 37-38

Ülkenin iç ve dış koşulları nedeniyle savaşçılarla daha çok ilgilenmiştir. Bunun yanında halk, edebiyattan ziyade dine yönelmiştir⁵¹. Osmanlı Devleti'ne tabi olan Cezayir Devleti'nin işlerinin daha iyi yönetilebilmesi için Cezayir'de yaygınolan Maliki mezhebi ile birlikte Hanefî mezhebi âlimleriyle güçlendirilmiştir.⁵²

Cezayir'in tarihine bakıldığında konuşulan dillerde sürekli göçlerden ötürü büyük farklılıklar görülmektedir. Fenikililer döneminde halkın dili Berberice, Fenikçe ve Yunancadır.

Romalılar döneminde ise Latin dili, üst tabakalar ve entelektüeller arasında kullanılmaya devam etmiştir. Kuzey Afrika'da, İslam'ın yayılmasıyla Cezayir halkı arasında Arapça revaçta olmuştur. Berberîler müslüman olduktan sonra, anadilleri ile birlikte Arapçayı da iletişim kurmak için kullanmışlardır. Zamanla Arapça edebiyat, bilim, din, yönetim ve toplum dili olmuş ve Cezayir'de Sidi Abdel Rahman El-Talibi başta olmak üzere birçok Arap dili araştırmacısı yetişmiştir.

---

⁵¹بن ميمون الجزائري, محمد, التحفة المرضية في الدولة البكداشية في بلاد الجزائر المحمي
ذخائر المغرب العربي - الطبعة الثانية- الشركة الوطنية للنشر و التوزيع, الجزائر, 1981
S. 56-57

⁵²Cezayirîliler Maliki ve Türkler Hanefî oldukları için devletim dini işlerinde iki mezhep esas Alınmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

2 DİLİN TÜRLERİ VE KREOL

İnsanlık, varoluşundan bugüne kadar tarih boyunca farklı milletlere ve farklı coğrafyalara ayrılmıştır. Sosyal bir varlık olan insan bitmek bilmez bir keşif güdüsü ile farklı coğrafyalara yelken açmıştır.

İnsanlığın farklı coğrafyalarda yayılmasını şüphesiz içgüdüsel olarak açıklamak yetersiz kalacaktır. İnsan ihtiyaçlarını karşılamak için yer değiştirmek zorunda kalır. Bu zorundalık bazen olumlu bazen de olumsuz sonuçlar doğurabilir. Dilin, farklı bölgelerde yaşayan insanların etkileşimiyle değişime veya gelişime uğraması olumlu veya olumsuz yorumlanabilir.

İnsan farklı kültür daireleriyle karşı karşıya gelmiş ve kaçınılmaz olarak kültür alışverişinde bulunmuştur. Kültürün en önemli taşıyıcısının dil olduğu düşünüldüğünde en fazla alışverişin de dil vasıtası ile olduğunu düşünmek olağandır.

2.1 DİLİN TÜRLERİ

1-Ana dil

Ana dil, herhangi bir insanın dünyaya geldikten sonra ilk öğrendiği ve karşılaştığı dildir. Ana dil hem aile çevresinde hem de günlük hayatta konuşulan dili ifade etmede kullanılır.

Ana dil herhangi bir insanın kişisel bir kimliği olarak sayılabilmektedir. Ana dil her zaman devletlerde resmi dil olarak bulunmamaktadır. Dar bir ortamda öğrenilen anadil, geniş ortamlarda kişinin kendisini ifade etmeye yetebilirken bazı ülkelerin bazı bölgelerinde öğrenilen dille ülkenin tamamında kendini ifade etmek mümkün olmayabilir. Örneğin Tunus'ta resmi dil Arapça olmasına karşın, sadece Berberice bilenlerin sayısı oldukça fazladır.

2-Resmî dil

Resmî dil temel alınan bir ağız üstünde kurulan bir dildir, özellikle resmî devlet dairelerinde kullanılmaktadır⁵³.

Resmî dil hem yazılı hemde ağızlardabulunmaktadır. Genel olarak resmî dil bir devletin uluslararası alanda kimliğini temsil eder.

Çoğu ülkelerde tek resmî dil modeli bulunmaktadır. Fakat İsviçre gibi birden fazla resmi dili olan ülkeler de vardır. Cezayir ise 1962 yılından beri, Klasik Arapçayı resmî dil olarak kullanmaktadır.

Lucie Lecompte resmi dil hakkında’’*Devlet tarafından, yasal olarak ve kanunla kabul edilerek belirlenmiş, iç ve dış işlerinde kullandığı dili resmi dil olarak sayılmaktadır.*’⁵⁴’ bir tanıtım olarak vermiştir

3-Lehçe

Lehçe veya başka bir deyişle ’diyalekt’ dil türlerinden biri sayılabilmektedir. Ayrı ve belli bir coğrafi bölgede bulunur, bu tür dillertarihsel, siyasal ve hatta bölgesel sebeplerden dolayı etkilenmiştir. Bir lehçenin ayrıldığı dilden morfolojik, fonetik ve semantik açıdan farklılıkları gözlemek mümkündür.

Her dilin lehçeleri olabilir. Her biri diğerinden ses, sözcük, dilbilgisi ya da morfolojik açıdan ayrılan özelliklere sahiptir. Belli bir zaman içinde bu lehçeler coğrafi, siyasal ve kültürel nedenlerden dolayı bağımsız bir dil olabilir.

Bu konu ile ilgili de Muhammed Ali Alkhuli, şu açıklamayı yapar: “*İnsanların dili konuşma şekli, genellikle coğrafi, sosyal ya da kültürel bağlantılarla işaretlenmektedir. Böylece lehçe coğrafi veya sosyal olabilir.*”⁵⁵Örnek: Yemenlehçesi, Filistinlehçesi, Mısırlehçesi, gibi lehçelerArapçaya ait lehçeler olarak sayılabilmektedir.

⁵³Jean DUBOIS, , **Dictionnaire linguistique**. Larousse, Paris, 2001 p128.

⁵⁴Lucie, LECOMPTE, ,Langues Officielles ou Langues Nationales? Le choix du Canada, **Bibliothèque du Parlement**, Ottawa,2014. , p4.

⁵⁵Mehmut Suleymân Yağut, Fıkh El-Luğa Ve ’ilmi El-Luğa, Nuşuş Ve Dirâsât, Dârü-L El Me’rife El Cami’iyetu İskenderiye, 1994, s. 272.

2.2 TOPLUMSAL AÇIDAN DİLLER

2.2.1 Sabir

*Sabir zor anlaşılabilir ve konuşulan bir dildir, sabir özellikle gurbette yaşayan insanlar tarafından kullanılmaktadır.*⁵⁶

Sabir dilbilimsel bir sistemdir, iki veya daha fazla dillerin karışımından doğmuştur. Belli bir coğrafi bölgede ama farklı milletlere ait kişiler tarafından kullanılan bir tür dildir.

14. yy ve 18. yy arasındaki kullanılan bir dildir, Haçlı seferleri bittikten sonra⁵⁷ onun söz varlığı özellikle Akdeniz’de bulunan Fransızca, Portekizce, İspanyolca, İtalyanca, Arapça türündeki dillerden kurulmuştur.

Sabir dili sadece sınırlı sektörlerde kullanılır. Özellikle ticaret işiyle uğraşan insanlar tarafından tercih edilir. Sabirin yazı dili şeklinde bir türü bulunmamaktadır.

Darja bir Sabir dili olarak sayılmamaktadır. Sebebi ise Darjanın sadece ticari sektörlerde bulunmamasıdır, tüm günlük hayatta var olan sektörlerde bulunur.

2.2.2 Pidgin

Pidgin etimoloji olarak Çin’de var olan *bussines* kelimesinden gelmiştir.⁵⁸ Pidgin, belli bir coğrafi bölgedeki farklı dilleri konuşan toplumların birbiriyle anlaşması için kurdukları ortak bir dildir.

Pidgin ortak bir dil sayılabilmektedir. Avrupa ve Asya’da var olan dillerin karışımından ortaya çıkmıştır. İki farklı millet farklı diller ile konuşur. Pidgin, bu iki farklı dille konuşan milletlerin iletişimini sağlaması için kullanılmaktadır. Pidgin’in en önemli özelliği Sabir’den çok daha gelişmiş bir sözlüğe sahip olmasıdır.

---

⁵⁶ Albert VALDMAN. *Le créole: structure, statut et origine*. Institut d’études et de recherches interethniques et interculturelles, Nice: 1978 p 168

⁵⁷ Valdman Albert. *Le créole: structure, statut et origine*. Institut d’études et de recherches interethniques et interculturelles, Nice: 1978 p 8

⁵⁸ Jean DUBOÏS, , *Dictionnaire linguistique*. Larousse, Paris, 2001, p 418.

2.2.3 Kreol

Kreol kelimesi etimolojik olarak İspanyolca *crollo* kelimesinden gelmiştir, *crollo* anlam olarak; “Afrika veya Antillerde doğmuş ve büyümüş köle demektir.”⁵⁹

Kreol’un etimolojik olarak tek bir anlamı bulunmamaktadır. “Kreol” terimi, Portekizceden gelmiş (Crioulo) ve (Criolo) İspanyolca aracılığıyla Fransızcaya geçmiştir. Muhtemelen “ustanın evinde büyüdüğü köle” anlamına gelen “criar” (Latince creare) fiilin (criado) geçmiş zaman ortacından türetilmiştir.

Dilbilimsel anlamda, Kreol terimi kısa sürede siyahlar veya "kreol" beyazları tarafından siyahlarla olan ilişkilerinde kullanılan yozlaşmış bir Avrupa dili şeklini almıştır.

Kreolun dilbilimsel bir terim olarak kullanılması ise, Pidgin dillerinden gelen bir dil olarak sayılması ile mümkün olmuştur. 16. yüzyıl ve 19. yüzyıl arası doğan bir toplum dilidir. Özellikle Fransa, İspanya, Hollanda, İtalya devletleri dünyayı fethetme hareketlerine başladıktan sonra, bu çeşitli devletler fethettiği herhangi bir yerde, kendi dillerini zorunlu dilolarak dayatmıştır.

2.2.3.1 Bir Kreol'un Üretilmesi İçin Gerekli Koşullar:

(a) Yaşanan felaketler sonucunda dilin empoze edilmesiyle çok dilli bir nüfus ortaya çıkmıştır.

(b) Olaylardan sorumlu ve dolayısıyla toplumun kışkırttığı nüfusa ilişkin mutlak veya göreceli hâkimiyet konumunda olan yabancı bir insan grubu.

(c) İçerisinde birleşim açığı vardır çünkü birkaç dil bilinmektedir ve üyelerinin çoğu ilk kez bir araya gelmektedir.

(d) Bu açığın üstesinden gelmek için hayati bir aciliyet vardır, çünkü yabancı grubun eyleminde niyle ortaya çıkan yeni koşullar, normal tariflere (iki dillilik, "profesyonel" tercümanlar) dayanmak için boş zaman bırakmaz;

(e) Bazen insanları şaşırtan ve en azından bir süre eski uygulamalardan uzaklaştıran, coğrafi bir mola ile yinelenen sosyal bir çöküntüdür.

(F) Baskın yabancı grubun diline zorla başvurmaya, baskınlık ve gariplik nedeniyle, önemli olan süreç boyunca kısmen en "dış" bileşeni olan "sözlük" aracılığıyla birleştirilebilir.

(h) Kreol dili ve kimliğini koruyarak bu nüfusun sürdürülebilir yaşamı ve yeniden üretimi.⁶⁰

İlk olarak Kreol iki dilli veya çok dilli toplumlarda doğmaktadır.

Fransa 1830 yılında Cezayir'i işgale geldikten hemen sonra, Fransızca'yı empoze etmiştir. Bunun sonucunda Fransızca, Cezayirliilerin ana dilinin (Arapça, Berberice) yanında yer almıştır. Yıllar boyunca bu üç dillerden bir kreol ortaya çıkmıştır.

Kreol veya başka bir isim ile "karma dil", genel zamanda "tek dilli" olmayan toplumlarda kullanılmaktadır. Kuralsız bir dildir. Kreol'un sözvarlığı, iki veya üç farklı dilden oluşmaktadır. Farklı dillerden alınan kelimeler, kreole geçince, çoğu zaman başka bir şekil veya anlamalmaktadır.⁶¹ Hatta fonetik açıdan kreolda bulunan kelimelerin, asıl aldığı anlamında bir fark görülmektedir. Örneğin; "politik" kelimesi Darjaya geçtikten sonra "l'bulitik" olmuştur. Bu örnekte fonetik olarak /p/ sesinin /-b/ sesine değişmiştir.

Kreoller, yazı dili olarak bulunmamaktadır. Çoğu zaman sadece konuşulan birdildir. Kreolun hedefi, tek dilli olmayan toplumlarda yaşayan insanların arasında iletişim ve anlaşmayı kolaylaştırmaktır.

Cezayir Darjasi Arapçanın bir kreolu sayılabilmektedir. Kreol kabul edilmesinden dolayı, Darja farklı tarihsel kültürel çatışmadan doğan kreol sıfatını almaktadır. Pidgin'e göre "kreol" hayatın tüm alanlarında bulunur. Kreol dillerinde sözcük alışverişi bakımından ucu açık bir durum söz konusudur.

Dünyada en meşhur Fransızca kreolleri, Haiti kreolu, Luisian French Kreolu, Guinea French Kreolü olarak sayılabilir. İngilizce kökenli olarak en meşhur kreoleri ise Liberian kreolu, Jamaikan Kreolu, Beliz kreolu... Gibi diller oluşturmaktadır.

2.2.3.2 Kreoleştirme

---

⁶⁰Albert. VALDMAN *Le créole: structure, statut et origine*. Institut d'études et de recherches interethniques et interculturelles, Nice: 1978 s 18

⁶¹Albert VALDMAN. *Le créole: structure, statut et origine*. Institut d'études et de recherches interethniques et interculturelles, Nice: 1978 p26

Kreolleştirme (Creolisation) veya başka ifadeyle karmalaştırma, bir mekanizma olarak birden fazla karışık diller için kullanılır. Kreolleştirme fenomeni olduktan sonra kreol dili ortaya çıkar.

Robert Chaudenson Fransız dilbilim uzmanıdır, 1973 yılında Fransa'nın Réunion bölgesinde istatistiksel bir araştırma yapmıştır. Fransız Réunion'da 25 farklı aile seçmiş, onların kreolu ve normal Fransızca günlük hayatta kullanılış şekillerine göre incelenmiştir. Bu inceleme, 25 farklı aile üzerinde yapılmıştır. Robert Fransızca ve Fransız Réunion kreolu için 6 farklı temanın gerekli olduğunu belirlemiştir: gevezelik, önemli konuşmalar, şaka, ayıplama, emirler ve diğer günlük konuşmalar.

Chaudenson'un istatistik çalışmasındaki hedefi ise; Fransız Réunion bölgesinde var olan Kreolu kullanma şeklini göstermek ve aynı zamanda bu kreolu ve normal Fransızca kullanım durumlarına işaret etmesi için yapmıştır.

Tablo 2: Robert Chaudenson Fransızca ve Réunion kreolu kullanılması

İşlem	Aile							
	Tüm ailenin evde olduğu zaman.		Ailenin dışarıda olduğu zaman.		Ebeveyn arası zamanı.		Evlatlar arası zamanı.	
Gevezelik	80%	20%	15%	85%	95%	5%	75%	25%
Önemli konuşma	30%	70%	3%	97%	50%	50%	60%	40%
Şaka ve alay	90%	10%	35%	65%	100%	0%	80%	20%
Diğer	55%	45%	25%	75%	90%	10%	80%	20%
Ayıplama	65%	35%	30%	70%	60%	40%	50%	50%
Emirler	20%	80%	5%	95%	80%	20%	65%	35%
	Kr	Fr	Kr	Fr	Kr	Fr	Kr	Fr

2.3 DİLLER ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Birden fazla dil ile konuşan topluluklarda kullanılan diller arasında doğal bir ilişki meydana gelmektedir. Bu tür topluluklarda var olan diller, zaman zaman kelime ödünç veren zaman zaman ise kelime ödünçleyen dil konumuna geçmektedir.

Bu tür ilişkilerde, gündelik hayata dair kelimelerin yanı sıra, teknolojik kültürel öğeler gibi ihtiyaçlar önemli rol oynamaktadır. Diller arasında ödünçlenen kelimeler geçtikleri dilde fonetik, morfolojik ve hatta semantik değişime uğrayabilmektedir.

Bu noktada; çok dillibir kültürel ortama sahip olan Mozambik'te dilbilim ve diller arası ilişkiler üzerine çalışmış olan César Cumbe ve Afonso Muchanga'nin diller arası ilişkiler ile ilgili söylediklerini aktarmak mümkündür:

“Diller arası ilişkiler şüphesiz farklı zaman ve ihtiyaç sebepler den dolayı gerçeklestiren bir fiilidir, her hangi dili başka diliden etkisi varmış, diller arası ilişki tekâmül bir ilişkidir.”⁶³

Cezayirli dilbilimci Belaid Salah'a göre; diller arasında var olan ilişkiler ve etkileri 3 farklı sebebe dayanmaktadır:

1-Tarihi etkisi: bu nokta herhangi bir devlete ait dili başka bir coğrafi yer işgal ederse, işgal edilmiş yerde onun kendine ait dili zorunlu olarak empoze edilir. İşgal edilen ülke dili zaman ile etkin olmaktadır. Örnek: Cezayir Berbericesi farklı işgal ülkelerine ait dillerden etkilenmiştir. Fransızca, Arapça. Vs.

2-Dinî ve farklı inançlar: Tanrıdan gelen herhangi bir din her zaman diliyle gelmiştir. Örneğin İslam dini Arapça diliyle gelmiştir. Özellikle Arapçanın kullanılmadığı ülkeler de İslamlaştıktan sonra, kendi dilleri Arapçadan etkilenmiştir. Bu duruma Somali örnek gösterilebilir. Somali'de konuşulan Sawahilce Arapçadan etkilenmiştir.

⁶²Robert. CHAUDENSON Pour une étude des créoles et parlers français d'Outre-Mer : survivance et innovation, Revue de Linguistique Romane 31: p358.1973

⁶³CUMBE, César, MUCHANGA Afonso, **Contact des langues dans le contexte sociolinguistique Mozambicain**, Cahiers d'Études Africaines, Paris, 2001. , p69

3-Bilim ve teknoloji: Bilim ve teknolojik açıdan gelişmiş ülkeler, geliştirdikleri araçları veya buluşları kendi dillerinden bir kelime veya kelime grubuyla yazar ve söylerler. Teknolojik buluş veya araçları, diğer ülkeler bilim ve teknoloji açısından egemen ve gelişmiş ülkelerin verdiği isimlerle anarlar. Teknoloji ve bilim açısından gelişmiş ülkelere ait diller, gelişmemiş ülkelerin kendi dilleri ile arasında bir etki olmaktadır. Bu noktada İngilizce bir örnek olarak gösterilebilir.⁶⁴

Dillerin birbirleri arasındaki etkileşim her dilin kendi doğal yapısına göre şekillenir.

2.3.1 Ödünçleme

Herhangi bir dil başka bir dilden yabancı bir karakter (söz, ses... vs) ve onun kendi sistemini alıp ya aynı aldığı şekil ile kullanır ya da farklı bir şekil ile kullanır.

Dil ile ilgili olan bir görüngenü sayılmaktadır. Birden fazla dil arasında değişim görülür. Bloomfield'e göre iki farklı dil sistemleri doğal olan bir fiilialan *dili verici dilinden herhangi alınmış kelime, ses, cümle şekli onun sisteminde kullanırken, ya aynı şekilde kullanıp yâda başka şekli ile kullanılmaktadır.*⁶⁵

Ödünçleme: B diline ait herhangi bir dilbilimsel unsurun A diline geçmesidir. “*Alıcı dilinde eksik veya yeni kültür çatışmasından dolayı ödünçlemeye girmiştir*”⁶⁶. Aynı toplumda yaşayan ve farklı dil ile konuşan insanlar, o farklı dillerin unsurları arasındabir dilbilimsel alış-veriş yapmaktadır.

Eker Süer, 2005 yılında ödünçleme tanımını şu şekilde yapmıştır;

“*Yabancı dillerden sözcüklerin, sözcük çevirilerinin, deyimlerin ve terimlerin alınması*”⁶⁷

Dilbilimsel ödünçleme 3'e ayrılmaktadır:

2.3.1.1 Fonetik ödünçleme

Fonetik ödünçleme, bir dil başka dilden ona ait olmayan ses alıp onun kendi fonetik sistemini kullanmaya başladığı zaman bazı fonetik ödünçleri aldığı şekli gibi

---

⁶⁴بلعيد, صالح اللغة العربية بين الفصحى والعامية, ديوان المطبوعات الجامعية, تيزي وزو, 2005, p.49.

⁶⁵Leonard, BLOOMFIELD, *Language*. George Allen & Unwin New York, London 1957.s 87.

⁶⁶ Christiane Loubier, de l usage de l empreunte linguistique, 2005. S10

⁶⁷Süer Eker, Çağdaş türk dili. Ankara: (2005). S 199

kullanmaktadır. Bazı ise aynı alıcı dildeki benzer şekline göre telaffuz etmektedir. Örneğin: Türkçedeki /v/ sesi, fakat klasik Arapça'da genellikle /f/ şeklinde telaffuzu bulunmaktadır. Aynı şey /p/ sesi için : /b/ olarak telaffuz edilir.

2.3.1.2 Sözcüksel ödünçleme

Bir kelimenin B dilinden A diline geçip, ya morfolojisini ya da anlamını taşıyarak yer almasıdır. Örnek: Darja'daki bugüne kadar kullanılan Türkçe *Bey* kelimesi. Hem anlam hem morfolojik olarak muhafaza edilmiştir. *Dr. bey*

2.3.1.3 Sözdizimsel ödünçleme

Başka ödünçleme, cümle yapısı ile ilgili bir değişim olan sözdizimsel ödünçlemedir. Herhangi bir dil, başka bir dilden bir cümleyi morfolojik şekli ile alıp ve onu kendi sisteminde kullanmaktadır. Örnek: Türkçeye Arapçadan geçen tüccarkelimesi, Türkçeye geçtiği zaman ve özellikle Çoğu eki *-ler* eklendiği zaman kelimedede bir sözdizimi değişimi olmuştur.

2.4 İki Dillilik ve Çok Dillilik

2.4.1.1 1-İki Dillilik

Herhangi bir kişinin iki dili aynı anda kullanması ve bu dillerin ikisine dehâkim olmasıdır⁶⁸. Ancak bu iki dilin birbirinden tamamen farklı olması gerekmektedir. Aynı dile ait lehçe ve ağızlar birbirlerinden ne kadar farklı olurlarsa olsunlar iki dilli kabul edilemezler.

Arap dilbiliminin ayrıntılı sözlüğü iki dilliliği şöyle tanımlamıştır: Tek dil taşımayan bir toplumda yaşayan herhangi bir insan günlük hayatın her alanında kullanılan iki dillede kendini ifade etme konusunda her iki dillede hâkimdir. ⁶⁹ Ouganda'da yaşayan insanlar hem Fransızca hemde İngilizce konuşmaktadır.

⁶⁸Paul robert, le petit robert, avenue Parmentier, paris, 1996 P: 184

⁶⁹غارمادي, جولبيت, اللسانة الاجتماعية : خليل أحمد خليل: دار الطليعة , بيروت, 1990, s 113.

Dolayısıyla, iki dillilik sadece bireysel bir durum değil aynı zamanda sosyal bir olaydır.

2.4.1.1.1 Bireysel İki Dillilik

Bireysel iki dilliliğin kavramı herhangi iki farklı dilsel sistemi kullanmasıdır. Fakat her iki dil bilen iki dilli sayılmaz; bireyin iki dilli olması için bazı şartların bulunması gereklidir.

Bu şartlarından en önemli olanları:

İkinci dili ana dil seviyesinde kullanabilmesidir. Bloomfield bu noktada: "*Dilin doğal konuşmacı yeteneğine sahip olmasıdır*"⁷⁰ İki sistem arasında bağımsızlık olması şartıyla, her sistemi diğerinden ayrı tutar ve şartlara göre ikisinden birini kullanılabilir.

Bu iki dildeki yetenek, koşullar değiştikçe bir dil sisteminden başka bir dil sistemine geçme hızını kazandırır, "Her iki farklı dilsel sisteminde fakat aynı anlamı ifade etmesi kudreti". Migel ve Macky'nin bu noktada 'çeviri becerisi' olarak ifade etmiştir⁷¹. Bu noktadan itibaren, Michel Zakaria, "İki dilli bir kişi ikinci bir dilde yeterliliği olan ve anadiline eşit derecede yakınlık gösteren herhangi kişidir, iki dilin eşdeğer kullanımı, yani her iki dilin de aynı derecede ve her koşulda kullanılmasıdır. Eğer bu şartlardan biri yok ise iki dillilik oluşmamıştır."⁷²

Ancak Meigel ve McKay'e göre, bireylerde iki dilliliğinin seviyesini belirlemek için bir ölçü ve kesin bir gösterge yapılabilir.

Bireysel iki dillilik toplumsal iki dillilikten farklıdır, bu nedenle Blun ve Hammers, iki dilliliğin "bilingualité" hakkında: "Bireyin psikolojik durumu iki farklı dilsel sistemler ile bir tanımlanır" yorumunu yapmıştır.

⁷⁰HAMERS Josiane F, BLANC Michel, *Bilingualité et Bilinguisme*, P. Mardaga, Bruxelles, 1983. S 77

⁷¹Mijel Sijonan, ولیم ف. مکایی، *التعليم وثانوية اللغة*، ترجمة، تحقيق: إبراهيم القعيد، محمد مجاه، جامعة الملك سعود، 1995 s19.

⁷²s29, *Mijel Sijonan, ولیم ف. مکایی، التعليم وثانوية اللغة*

2.4.1.1.2 Bireysel İki Dilliliğin Türler

Bireysel iki dilliliğin türleri arasındaki ayrımı yapmakta birçok faktör bulunmaktadır: İki dilin edinimi, edinim koşulları, edinim yöntemi, vb. faktörler bulunmaktadır.

Çocukluk çağında edinilen iki dillilikte veya yetişkinlikte elde edilenlerden farklıdır, bu nedenle iki dilliliğin türü iki dilin edinme evresine göre sınıflandırılmıştır:

A. Çocukta iki dillilik

10-12 yaş öncesinde birinci ve ikinci dili edinen çocuklarda, bu iki dilin erken edinim aşamasında farklılıklar olabilir. Bu edinme ya aynı anda yapılmış ya da birinci dilin ve ikinci dilin edinmesinde kısa bir süre geçmiştir. Bu nedenle, bu durumda iki tür iki dillilik sınıflandırılmıştır:

B. Erken iki dillilik

Erken iki dillilik, bir dilin diğeri üzerinde kontrolü olmadan, doğal bir dil ediniminin başında hem birinci hem de ikinci dili edinmiş olan bireyleri ifade eder.

Deneyler, « Konuşmayı öğrenirken aynı anda iki dile maruz kalan bir çocuk, her iki dili de çok fazla çaba göstermeden ve bir dili, tek dilli birinin dil edindiği gibi edinir.

Çocuk sadece bu iki sistemi kazanmaz, koşullara bağlı olarak bir sistemden diğere hızla bir şekilde ifade edebilmeleri için onları ayrı tutar.⁷³

C. Erken olmayan iki dillilik:

Erken olmayan iki dillilik, bireyin 5-6 yaşından önce ikinci dilini edinmesi durumudur ama birinci dili 3-4 yıl içinde edindikten sonra, her iki dilin kullanımında farklılıklar belirgindir ancak çok anlamlı değildir.

a. Ergenlikte iki dillilik:

İkinci dil 10-12 veya 16-18 yaşları arasında edinilen dil kişilere özeldir⁷⁴.

⁷³ میجل سیجوان، ولیم ف. مکایی، *التعلیم وثانیه اللغة*، ترجمه، تحقیق: إبراهيم القعيد، محمد مجاه، جامعة الملك سعود 2022، s.24

⁷⁴ میجل سیجوان، ولیم ف. مکایی، *التعلیم وثانیه اللغة* 24، s.24

Genellikle ikinci dilin edinimi, okula giderken veya yaşadığı toplumda olabilmektedir. Bu iki dillilik farklı dilleri olan bir ülkede göçmen ailelere veya dilsel azınlıklara ait bireylerde bulunur.

Bu aşamadaki iki dillilik göreceli olarak derin bir olay olabilir ancak dengesizlik, her dilin farklı sosyal koşulları ve farklı işlevleri nedeniyle açık bir görüngü olacak ergen ana dili günlük ve kişisel amaçlar için kullanmaya devam edecek ve okulda öğrendiği dili resmi iletişim ve sosyal işlevler için kullanması gerekecektir.

b. Yetişkinde iki dillilik:

Bu iki dillilik ergenlikten sonra olur ve iki yöntemle yapılır. İlk yöntem 'bu dili konuşan topluluktaki dillerin sürekli ve doğrudan teması ' Göç ettiği ülkenin dilini edinmiş yetişkin bir göçmen gibi. İkinci yöntem ' topluluğundaki birisinin akademik çalışmasıyla ikinci bir dil edinerek olur'.

2.4.1.1.3 İki Dilliliğin Türleri:

A. Birleşik iki dillilik

Bir bilgiyi temsil etmek için iki dilsel özelliğe sahip olmaktır, yani ikidil arasındaki farkı göstermek için aynı kavrama ya da gösterilene sahip olmaktır, ama buna rağmen iki dilsel sistemden birisi diğerine ağır basar.

B. Düzenli iki dillilik

Bu tür iki dillilik her gösterenin kendi kavramına sahip olan insanları ilgilendirir, yani kavramlar arasında bir ayırım vardır. İki sistem arasında bir bağımsızlık olur, yani « (a) dilinden gelen mesajı aynı dilde anlar ve aynı dilde cevap verir.

2.4.1.1.4 İki Dilliliğin Sebepleri

İki dillilik çeşitli sebeplerin sonucunda meydana gelmektedir. Dolayısıyla iki dilliliğin sebeplerini bu şekilde maddeleyebiliriz:

a. Göçler/Göçmenlik

İnsan gruplarının çeşitli nedenlerden dolayı buldukları yerlerden farklı yerlere gitmesini gerektiren veya sağlayan göçler insan hayatında her daim önemli bir yer tutmuş ve büyük değişimlere yol açmıştır⁷⁵.

Göçlerin sebep olduğu değişimleri yansıtan farklı hayat tarzları bugün dahi görülebilmektedir. Göçler devam ettiği sürece de çeşitli kıtalarda, ülkelerde ve bölgelerde farklı dillerin ve farklı toplulukların olması kaçınılmaz bir hâle gelecektir.

b. Eğitim- öğretim ve kurslar:

Eğitim ve öğretim hayatı da günümüzde insanların iki dilli olmalarında en ehemmiyetli güce sahip olmaktadır. Hatta eğitim ve öğretim hayatı mecburi olarak insanların iki dilli hatta çok dilli olmalarını sağlamaktadır.

c. Meslekler, kurumlar:

İş hayatı (kurumlar) da insanların iki dilli olmalarını zorunlu bir hâle getirmektedir. Bir insan eğer birden fazla dilde konuşabiliyorsa yeteneklerinin kullanışlı, elverişli olacağı bazı sektörler bulunmaktadır.

Mesela sağlık görevlisi, doktor asistanı, otel müdürü, resepsiyon memuru, rehberlik danışmanı, güvenlik görevlisi, araştırmacı, satış memuru, müşteri hizmetleri temsilcisi gibi meslekler bu noktada önemlidir.

d. Sosyal ortam/tabii ortam

Sosyal ortamlar ve tabii ortamlar da iki dilli olmada önemli rol oynamaktadır.

e. Yaşanılan coğrafya (Resmî iki dillilik)

Yaşanılan coğrafyaya verilebilecek en önemli örnek ise genellikle Kanada (İngilizce ve Fransızca) ve Hindistan (Hintçe ve İngilizce) gibi resmî iki dilliliği benimseyen ülkelerde, coğrafyalarda görülen iki dilliliktir.

f. İkinci dil öğrenme isteği/hobi/ilgi

Günümüzde insanlar ilgili olduklarından dolayı veya kendilerine bir hobi alanı olarak gördüklerinden dolayı dil öğrenme eğilimi içerisinde bulunabilmektedir. Dil öğrenmekteki amaçları dilleri öğrenip kendi içinde mukayese etmek, birçok farklı

غارمادي، جوليت، اللسانة الاجتماعية⁷⁵، s217.

ülkeden farklı dil konuşucularıyla temasa geçebilmek ve farklı toplulukların kültürel yapılarını öğrenebilmek şeklinde çeşitlilik gösterebilmektedir.⁷⁶

Dolayısıyla bu durum da yani bir ilgi alanı ya da hobi olarak dillerin öğrenilmesi, kişileri iki dilliliğe hatta çok dilliliğe teşvik edebilmektedir.

g. İhtiyaç

İhtiyaçlar da insanların iki dilli olmalarını sağlayan diğer bir etkidir. Bugün insanlar iş sahasında daha başarılı olmak, ticari alışverişleri sürdürmek, farklı kültürleri tanımak adına dil öğrenme ihtiyacını taşımaktadır.

h. Evlilikler

Evlilikler de genellikle karışık milletten olan kişileri birbirlerinin dillerini öğrenmeye teşvik ettiği için onları veya çocuklarını iki dilli yapabilmektedir.

2.5 “Çok Dillilik” Nedir?

Çok dillilik herhangi bir coğrafi bölgede veya ülkede beraber yaşayan insanların, ikiden fazla dili kullanmasıdır. Ayrıca söz konusu farklı diller, aynı sırada gelip aynı seviyede kullanılmalıdır.

Multilinguismın tek ölçüsü coğrafya da değildir. Örneğin; herhangi bir televizyon kanalının birden fazla dille program yayınlaması da multilinguism sayılabilir. Bu durumda böyle bir televizyon “çok dilli” bir TV kanalı olarak adlandırabilmektedir.⁷⁷

Cezayir’de sadece toplumsal olarak değil⁷⁸, yukarıda örneklendiği gibi medyada da “çok dilli” TV kanalları mevcuttur. Kendi programlarını Arapça, Berberîce ve Fransızca ile yayınlayan *Canal Algerie*, “çok dilli” bir kanal sayılabilmektedir.

Cezayir’de ise iki tane farklı bakış açısvardır. Khaoula Taleb ibrahimi, SalemChaker, Mohand Haddadou, Nazim Aziri gibi bazı dilbilimciler Cezayir’i çok dilli bir ülke olarak tasnif etmişler sebebi ise özellikle Berberîce bilen Cezayirlilerdir.

⁷⁶Mohamed MİLİANİ, bilinguisme in Algeria, revue des langues, université d’Oran, Algérie, 1986, p: 28

⁷⁷Christian Tremblay, Du multilinguisme au plurilinguisme, l’OEP, 7 novembre 2007, p8.

Hem Berberîce hem Arapça hemde Fransızca günlük hayatta kullanırlar. Özellikle Arabofon Cezayirli dilbilimcilere göre Cezayir iki dilli bir ülke olarak tasnif edilmiştir. Genel olarak Cezayir çok dilli bir ülke olarak sayılmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3 TOPLUMSAL DİLBİLİM AÇISINDAN CEZAYİR'DEKİ DİLLER VE DARİCA

Cezayir, dil konusunda birçok ülkeden ayrılan zengin bir panoramaya sahiptir. Cezayir'in coğrafi konumu, Akdeniz'in ortasında yer alması, bir tarafıyla Akdeniz'e diğer tarafıyla da Afrika'ya bakan yapısı bu dil zenginliğinde etkin bir unsur olmuştur. Bu konuda etkili olmuş bir diğer unsur ise, tarih boyunca Cezayir'de birden fazla dilin hâkim olmasıdır.

Bu alanda araştırma yapan dilciler Cezayir'i çok dilli bir toplum olarak tasnif etmişlerdir. Khaoula Taleb İbrahimi bu noktada 'Cezayir vatandaşı, var olduğu herhangi birşehirde, resmi mektuplarda ve hatta diğer günlük iletişimlerde en az iki dil kullanmaktadır' demektedir.⁷⁹

Cezayir dil açısından İsviçre gibi bir ülkedir, İsviçre toplumunda hem Fransızca hem Almanca hem de İtalyanca bulunur. Cezayir'de ise, Arapça hem fasih hemde Darja şeklinde bulunmaktadır. Berberîce ve Fransızca dillerinin kullanımı Cezayir'de oldukça yaygındır.

3.1 CEZAYİR'DEKİ DİLLER

3.1.1 Arapça

Cezayir'in resmi dili Arapçadır. Arapça, Hami – Sami Dil Ailesi'nin Sami koluna mensup bir dildir. Yedinci yüzyıldan itibaren İslamiyet'in yayılmasıyla daha geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Arap yarımadası Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesişme noktasını teşkil eden Güneybatı Asya kısmında yer almaktadır.

Kuzeybatıdan güneydoğuya doğru uzanmış bir paralelkenar şeklindedir. Yalnız güneydoğusunda bir çıkıntı oluşturan Uman ve Maskat bölgeleri bu

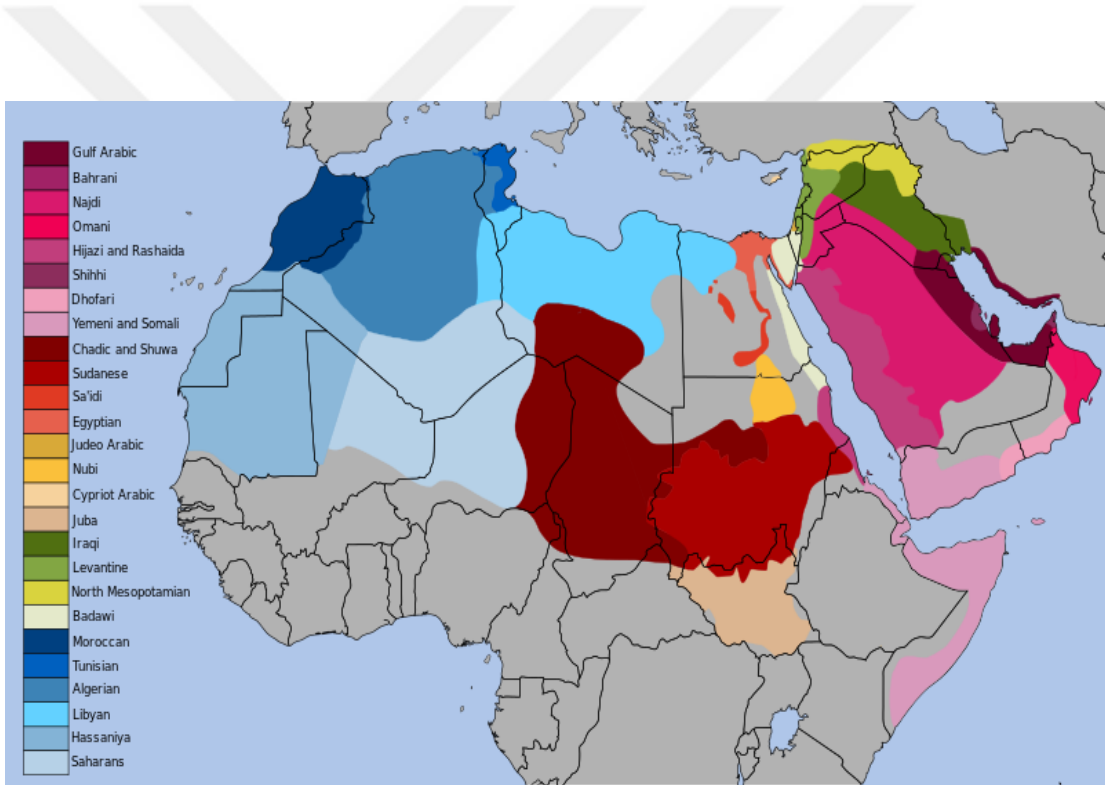
⁷⁹Khaoula, TALEB İBRAHİMİ, « L'Algérie: Coexistence et Concurrence des Langues », Année du Maghreb.revues.org dossier; l'Espace Euro-Maghrébin,2004. P 17.

muntazamlığı bozar. Doğudan Umman ve Basra Körfezleri, güneyden Arap denizi ve Aden Körfezi, batıdan da Kızıldeniz ve Akabe Körfezi ile sınırlanmıştır.

Güneyde Babu'l-mendep boğazı ile Afrika'dan ayrılan yarımadanın kuzeyinde yeryüzü şekilleri bakımından kesin bir sınır bulmak mümkün değildir. Güneybatı Asya'nın Arap denizinden Güneydoğu Toroslar'a kadar uzanan kısmı Suriye – Arap platformu adını alır.⁸⁰

Cezayir'de 5 Temmuz 1962 yılında, Fransa savaşı bitikten sonra Arapça resmî dil ilan edilmişti.

Bugün özellikle devlet birimlerinde mahkemeler, devlet meclisi ve özellikle siyasi alanda yer alan dildir⁸¹, Arapça ilkokulda mecburîdildir, Cezayir anayasasında ikinci ve değişmeyen kanun olarak yer almaktadır.

Şekil 1:Arapçanın konuşulduğu coğrafi bölgeler

3.1.2 Berberîce:

⁸⁰Kudret Büyük coşkun, Arabistan, 1991, 3. Cilt, s. 249

⁸¹Cezayir anayasasında, s1.

Afroasiatic'den gelen bir dildir.⁸² , Berberîce Cezayir'de var olan en eski dildir. Arkeolojik verilere göre, Eski Mısırca yanında, Berberîce Kuzey Afrika'da ilk konuşulan dillerden biridir.

Berberîce coğrafi olarak Kuzey Afrika'dan Burkina Faso'ya, Mısır Siwa şehrinden Fas ve Moritanya'ya kadar uzanan birdildir. Tüm bu coğrafi alanda yaklaşık 40 milyon Berberofon "Berberîce konuşan" bulunmaktadır.

İstatistiklere göre Cezayir nüfusunun yaklaşık yüzde kırkdokuzu Berberice konuşmaktadır.⁸³

Cezayir'deki var olan Berberîce 6 diyalekte bölünmüştür:

1-Kabilce: Özellikle Akdeniz'e yakın bölgelerde Tizi-uzu, Bicaya, Buira şehirlerinde konuşulmaktadır.

2-Şenwice: Bu Berberi diyalekti, Tıpaza ve Şerşel civarında konuşulmuş bir Berberîdiyalektidir.

3-Şawica: Özellikle Batna ve Kanşla ve Tunus'a yakın bölgelerde bulunmaktadır

4-Şeluh Berberîcesi: Tilimsan ve Fas sınırlarında bulunan bir diyalektir.

5-MzapçaBerberîcesi: Bu diyalekt Güney'de konuşulmaktadır, Gardaya ve Biskra'da bulunur.

6-Tuareg Berberîcesi: Tuareg diyalekti tam Cezayir'in çölünde yer almaktadır. Nijer ve Mali sınırlarına kadar olan bölgede kullanılır.⁸⁴

3.1.3 Fransızca

Fransızca Cezayir toplumunda kullanılan bir dildir. Özellikle büyük şehirlerde Cezayir başkenti, Anaba, Vahran, Bicaya gibi yerlerde Fransızca çok yaygındır.⁸⁵ Özellikle ekonomik sebepler başta olmak üzere, Cezayir bağımsızlığını aldıktan sonra Fransızcanın izleri hala devam etmektedir. Cezayir'de Fransızca ile iletişimi sık sık kullanılan Cezayirliler 'Frankofon bör' ismini almaktadır.

---

⁸²COHEN (David) : 1968 – Les langues chamito-sémitiques, Le langage, Paris, NRF-Gallimard ("La Pléiade").

⁸³شاكر, سالم : الأمازيغ وقصبتهم في بلاد المغرب المعاصر, دار القصة للنشر, 2003,S14

⁸⁴شاكر, سالم : الأمازيغ وقصبتهم في بلاد المغرب المعاصر, دار القصة للنشر, 2003,S18

⁸⁵Safia Rahal dans « La francophonie en Algérie: Mythe ou réalité? », Session 6: Cultures et langues, la place des minorités, 2001 p 17

Cezayir’de Fransızcadan başka bir dil bulunur, Cezayir eski Fransa’ya ait koloni olduğu için bu dil Cezayir’de yer almaktadır.

1830 yılında Fransızlar Cezayir’i işgal ettikten sonra ilk uygulanmış projelerden biri Cezayir kültürü ve dilinin yok edilmesi ve Fransızlaştırılmasıdır.

1830 yılından 1962 yılına kadar Cezayir’de hem Arapça hem de Berberice yasak diller kategorisine alınmıştır, onların yerine Fransızca uygulanmıştır, Cezayir Fransızlaştırma projesi 132 yıl sürmüştür.

1962 yılında ve Cezayir bağımsızlığını aldıktan sonra Fransızca ilk yabancı resmi dil olmuştur. Berberice ve Arapça yanında, Fransızca Cezayir toplumunda ve eğitimde hala kullanılmaktadır. Eğitimde ilkokuldan itibaren zorunlu okutulan bir dildir, özellikle teknik ve tıp fakülteleri olmak üzere yüksek eğitimde ve üniversitelerde bulunmaktadır.

Cezayir bağımsızlığını aldıktan sonra Fransız diline Cezayirli halk hassas bir bakış ile bakmışlardır. Özellikle 70 ve 80’li yıllar arası Cezayir’deki Araplaştırma Projesi uygulandıktan sonra Fransızcanın tüm sektörlerde yok edilmesi ve kaldırılması projeleri ortaya çıkmıştır. Bu projelere rağmen Fransızcanın kullanımı Cezayir’de bugüne kadar oldukça yaygındır.

3.1.4 Cezayir’de Bulunan Dillere İstatistiksel Bir Bakış

Yukarıda verilen yüzdeler herhangi bir Cezayirli vatandaşın iletişim açısından günlük olarak kullandığı dillerdir.

Ve yukarıdaki tabloda 2017 yılında Cezayir’de gündelik hayatta kullanılan dillerin oranları verilmiştir.

Bu tabloda, Darja en büyük oranı alan dildir. Fakat Darja resmi dallarda hiç mevcut değildir. Daha önce de belirtildiği gibi Darja bu oranlar içerisinde en yüksek paya sahip olmasına ve iletişim dili olmasına rağmen resmi bir dil değildir.

2009 yılından itibaren özellikle Cezayir Televizyonu özelleştirildikten sonra, Darja tüm yeni çıkan Tv kanallarında büyük bir yer bulmaktadır. ‘El Cazayiriya One’ kanalında yayınlanmış programlarda, siyaset, spor, ilim ve hatta din ve fıkıh ile ilgili şovların hepsi Darja ile yayınlanmıştır. 2018 yılında, Cezayir TV istatistikleriyle ilgili çalışma yapan uzmanlara göre en çok izlenen kanaldır.

Berberîce bu son yıllarında, Cezayir hükümeti tarafından yapılmış reformlardan dolayı Cezayir toplumunda yer almaya başlamıştır. Bu rakamlar sonucunda ortaya çıkan bir başka durum ise Berberi toplumunda çıkan yeni nesil sanatçıların, hem sanatsal yollarla, hem koreografiyle, hem de şarkılarıyla, Berberîce dili günümüzde Cezayir’de büyük bir yer kazanmıştır.

Berberi Şarkıcı Mohammed Allaoua, 2011 yılında çıkarmış olduğu '*Tayriw*' '*Aşkım*' isimli şarkısıyla, *Tayriw* kelimesini Cezayir toplumunda genişletmiş, hatta Berberîce konuşmayan Cezayirli bile bu kelimeyi günlük hayatlarında kullanmaya başlamışlardır.

Cezayir toplumunda Fransızca varlığı ve kullanılması ile ilgili istatistiklerde nispeten biraz geriye düşüş olmuştur. Sebebi ise:

A- Günümüzde internette var olan farklı sosyal uygulamalardan dolayı, Cezayir toplumunda yeni nesil insanı yavaş yavaş İngilizce dilinden etkilenmeye başlamıştır.

B- Fransızcaya karşı yapılmış propagandalardan dolayı, yeni milliyetçi-muhafazakâr kesim tarafından Cezayir toplumunda geri kalmıştır.

Ancak yukarıda belirtilmiş sayılar özellikle büyük şehirlerden ve zengin kesimlerinden alınmış istatistiklerdir.

Klasik Arapça bugünkü Cezayir toplumunda kullanılmayan bir dildir. Vatandaşlar arasında bu dil sadece özel durumlarda ve sınırlı konularda kullanılmaktadır. Ayrıca İslam dini ve kuralları ile ilgili konularda da bu dil kullanılmaktadır.2015 yılında Cezayir’de bazı adliye saraylarında Darja kullanılmaya başlanmıştır. Bu noktada Foudil Cheriguen bu konuyla ilgili; *Bugün ki Cezayir’de sadece klasik Arapçanın kalma sebebi İslam dinidir Din işleri dışında bu dii toplumda kaybolmuştur*⁸⁶ yorumunu yapmıştır.

---

⁸⁶ Foudil Cheriguen, Politiques linguistiques en Algérie, 1997 P67

5- Son kalan diğer yüzdelik kısımda İngilizce, Almanca ve İspanyolca dilleri kalmıştır. Bu türlü diller hem devletlere ait eğitim veren okullarda, özellikle son yıllarda Başkent ve Vahran gibi büyük şehirlerde hem öğrenmeye hem de toplumda kullanılmaya teşvik edilmiştir.

Görsel 1: Cezayir’de kullanılan yol tabelaları

Yukarıdaki iki fotoğraf, Cezayir’de yollar üzerindeki işaret amacıyla kullanılan levhaları göstermektedir. Her ikisinde de Cezayir’de resmî olarak kullanılan diller yer etmiştir.

İlk olarak Arapça bulunur, sonra Berberice ’hem Latinhem de Tifinağyla’⁸⁷, son olarak ise Fransızca bulunur.

⁸⁷ Tifinağ berberice kendi yazı harfları.

3.2 DARJA

Abdulghani Abu el Azm'a göre Darja kelimesinin etimolojisi Arapçada var olan 'daracun' kelimesinden gelmiştir. alışılmış ve sürekli tekrarlanan ⁸⁸دارج

Arapçaya ait bir kreol olan Darja Güney Afrika'da ve özellikle Cezayir toplumunda en çok kullanılan gündükdildir.

Khaoula Taleb İbrahimi Cezayirli bir dilbilimci olarak Darja ile ilgili şu yorum yapmıştır: *''Darja Arapçaya ait bir lehçe değildir, buna rağmen kuralsız ve kompleks bir dildir, bu sebeple Cezayirliiler arasında en çok kullanılan ve en rahat anlaşılabilir dildir''*⁸⁹.

Cezayir'de Darja hakkındaki genel kanaat, bu dilin "Cezayir Arapçası" olduğu yönündedir. Oysa Darja bir Arap lehçesi değildir. Darja içerisinde Arapça da bulunan bir kreoldur.

Darja Cezayir'de gündelik hayatta konuşulan dillerden biridir. Ancak Cezayir'de konuşulan diğer diller ile arasında büyük farklar bulunmaktadır. Bu farkların en büyüğü ise Darjanın Cezayir'de ne geçmişte ne de günümüzde resmi olarak kullanılmamasıdır. Bunun sebebi ise, Darjanın yazı dilinin bulunmamasıdır.

Darja başka dillerden ve özellikle Cezayir'e yakın farklı ülkelere ait diller olan Fransızca, İspanyolca, İtalyanca ve Türkçeden kelimeler almıştır ve bugün hala kullanılmaktadır.

Yukarıda belirtildiği gibi Darja yazı dili olarak bulunmamaktadır, bu noktada Darja ile ilgili araştırma yapan uzman Khaoula Taleb İbrahimi ve Nazim Aziri gibi isimler Darjanın Arap harfleriyle yazılması fikrini ortaya sunmuştur.

Tarihsel olarak Cezayir'de özellikle Fransa işgali döneminde 1856'tan sonra, Cezayir Başkent üniversitesinde Arapça Dili ve Edebiyat bölümünde Darja dili okunur⁹⁰.

⁸⁸الغني-عبدالغنيأبو العزم-صدر: 1421هـ/2001م
معجمالرائد (دارجة) (3)

⁸⁹Khaoula, TALEB İBRAHİMİ, « L'Algérie: Coexistence et Concurrence des Langues », Année du Maghreb.revues.org dossier; l'Espace Euro-Maghrébin,2004.

⁹⁰HamidTahri http://www.elwatan.com/dyn/imprimer.php?link=http%3A%2F%2Fwww.elwatan.com%2Fhebdo%2Fportrait%2Fmohamed-bencheneb-raconte-par-son-fils-19-01-2012-155461_164.php

Darja Cezayir'in folklor ve müzik sanatında bulunur. Özellikle El Şaabi⁹¹ müzik tipinde.

Darja cümle yapısı Klasik Arapça gibidir, hem isim cümlesi (herhangi bir isimle başlayan cümledir) hem de fiil cümlesi (fiil ile başlayan herhangi bir cümledir) sistemindedir. Darjada bulunan isim cümlesi

Omar f el vilaj. عمر ففيلاج. /Dr/

Omar köyde ./Tür/

Fiil cümlesi:

Marka Zidan bit şbeb, ماركا زيدان بيت شباب, /Dr/

Zidan güzel bir gol atmıştır./Tür/

Darjada genellikle cümle bu şekilde kurulur: önce fiille başlar, sonra özne sonra da varsa tümleç ve geriye kalanla devam eder.

Siyasi ve tarihi değişimlerden dolayı Cezayir'de konuşulan Darja her zaman etkilenmiştir. 6 yy. Sonundan beri ve Cezayir İslamlaştırıldıktan sonra Arap kültürü-dili etkilenmiştir. Darja Cezayir'de özellikle işgal eden devletler tarafından yıllar boyunca etkilenmiştir. Her işgal eden ülkenin ana dilinden birçok kelime almış ve kendi sözcüğüne eklemiştir.

Bu noktada Darjaya ait bazı özelliklerden bahsetmek gerekmektedir.

3.2.1 Darjanın Vokal Özellikleri

Klasik Arapça 'da yazıda gösterilen 3 ünlü vardır, hareketlerle birlikte ise 6 ünlü bulunmaktadır⁹². Bunların ikisi arasında sadece ötümlü farklılığı görülmektedir. Darjasında bulunan bu ünlüler şunlardır /a/, /u/, /i/, /â/, /û/ ve /î/.

Bu ünlüler uzunluk ve kısalıklarına göre sınıflandırılır, yani "Bir ünlünün oluşumunun başladığı zamanla bittiği zaman arasındaki müddet onun uzunluk ve kısalığını gösterir"⁹³.

1. Kısa fetha /a/: kalındır ve damakta oluşur.

⁹¹ Cezayirde bir türlü müziği sanat tipidir, kullandığı sözleri hepsi Darjadır, müzik tarzı ise küçük orkestral ve endelüs müzik tipiye benzerdir, Dahma el harraşi, Al anka şaabi müziğinde en meşhurları olarak sayabilmektedir.

⁹²Temâm Hasan, Dilde Araştırma Metodoloji, s. 108.

⁹³Ahmet B. Ercilasun, Türk Lehçeleri Grameri, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007, s.34.

Örnek : **kadaş** "قدّاش" (ne kadar ?), **zâdat** "زادّات" (büyüdü/ yükseldi)

2. Kısa damme /u/ : kalındır ağız boşluğundaki aralık az iken oluşur.

Örnek: şurba "شوربة" (çorba), **yedür** "يدور" (dolaş-), **liyum** "ليوم" (bugün)

3. Kısa kesre /i/ : dilin ağzın ön kısmındaki çeşitli noktalarına çarparak, ön sert damağa yaklaşması neticesinde oluşur.

Örnek: **ribeḥ** "ريح" (kârlı), **bi'r** "بئر" (kuyu)

Uzun ve kısa ünlüler arasında yazma dilinde fark yoktur, ancak konuşma dilinde bilinen ünlüler uzatılarak söylenir, bunlar şu şekilde gösterilir:

4. Uzun fethe /â/: **bâbâh** "باباه" (babasına)

5. Uzun deme /û/: **lûbiya** "لوبيية" (kuru fasulye)

6. Uzun kesre /î/: **tebsî** "طبسي" (tepsi)⁹⁴

3.2.2 Darja Konsonant Özellikleri

Darjada ve klasik Arapçada yazıda gösterilen 29 harf vardır. Bunun dışında yazıda gösterilmeyen ancak telaffuzda karşılaştığımız sesler vardır. Darjada bu farklılıklar şu şekilde yer almaktadır:

/b/: Öncesine mehmuz bir harf gelirse Farsçadaki bulunan /p/ sesine dönüşür. Fakat bu ses ile yazılan kelimelerin çoğu yabancı kelimelerdir. Klasik Arapçada /b, ب/ sesine 3 nokta eklenerek yazılır (ب). Bu ses Cezayir lehçesine İspanyolca, İtalyanca ve Türkçenin etkisi ile girmiştir⁹⁵.

/t/: Darjada bazı durumlarda telaffuzu /ts/ olarak edilir. Bu ses dişlerin ve dilin üst ucundan çıkmaktadır⁹⁶.

/s/ : Klasik Arapçadaki telaffuzu muhafaza edilmiştir. Ancak büyük yaşam merkezlerinin konuşma dilinde /t/ olarak söylenir.

/c/ : Cezayir Darjasında /dj/ olarak söylenir.

/ḥ/: Hem klasik Arapçada hem de Darjada aynı şekilde telaffuz edilir.

⁹⁴Fatima Zehra Şâyib, Cezayir Lehçesinin Semantik Gelişimi 1830-1936, Kitabın Basım Tarihi Belirtilmemiştir, s. 125.

⁹⁵ Marcel Cohen, Le Parler Arabe Des Juifs d'Alger, Publiée Par La Société Linguistique De Paris, 4, Libraire Ancienne H. Champion, Paris, 1912, P58

⁹⁶J.L Bresnier, Cours Pratique Et Théorique De La Langue Arabe, 1er Édition, Adolphe Jourdan, Alger, 1846, p. 21.

/h/ : Hem klasik Arapçada hem de Darjada aynı şekilde telaffuz edilir

/d/: İngilizcedeki/th/ gibi söylenir⁹⁷. Ancak Cezayir Darjasında /d/ olarak telaffuzu edilir.

/r/ : Bu ses bazen bastırarak söylenir bazen de konuşurken yumuşatılarak telaffuz edilir.

/z/ : Klasik Arapçadaki /z/ sesinden daha baskılı söylenir.

/s/: Klasik Arapçadaki gibi söylenir.

/ş/: Klasik Arapçadaki gibi telaffuz edilir. Bazen /t/ harfi ile söylenir (TSH) fakat bu harfle söylenen bütün kelimeler Darjaya ait değildir. Bu sözcüklerin bazıları İspanyolca ya da Osmanlıca'ya aittir.

/ş/: Klasik Arapçadaki gibi söylenir. Bazen kişiden kişiye telaffuzu değişir.

/z/: Dilin başından telaffuz edilir. Kasabada yaşayan ailelerde /d/ olarak söylenilir.

/t/: Eskiden /t/ harfi /z/gibi telaffuz edilir. Yalnız Araplar diğer ırklarla yaşamaya başladıktan sonra konuşmalarında /t/ gibi olmuştur.

/z/: Cezayir Darjasında /d/ gibi telaffuz edilir.

/ʔ/: Bu ses Türkçede yer almamaktadır. Konuşmada çok kullanılan bir ses olmakla beraber sesin gırtlakta patlatılması ile elde edilir.

/ğ/: Boğazın arka kısmında telaffuz edilir.

/k/: Klasik Arapçadaki gibi söylenir.

/l/: Darjada bu ses daha yanal bir şekilde telaffuz edilerek dilin uç kısmında dilin baskısı hafifletilerek palatal bir ses elde edilerek telaffuz edilir.⁹⁸

/m/: Cezayir Darjasında yumuşak bir şekilde telaffuz edilir.

/n/: Bu ses Darjada Klasik Arapçadan farklı olarak vurgulu bir şekilde telaffuz edilir.

/h/: klasik Arapçadaki gibi söylenir.

/q/ : Darjada damaksıl olan bu ses damağın biraz daha arkasından telaffuz edilir.

/v/: Tek dudaktan kısa bir şekilde telaffuz edilmektedir.

/y/: Klasik Arapçadaki gibi söylenir.

⁹⁷Abdurahman Hac Şâlih, Arap Dilbiliminde Araştırma Ve Çalışmalar, Ulusal Sanatlar Basım Evi, 2007, s.427.

⁹⁸الحاج صالح, عبد الرحمن, بحوث و دراسات في اللسانيات العربية موقم للنشر, 2007, s. 429.

/é/: Bu ses Türkçede bulunmamakla birlikte sesin sekteye uğratılması ile elde edilir. Genellikle lehçede düşmektedir.

3.2.3 Cezayir Darjasında Genel Ses Olayları

Her dilin kendine özgü bir sesletim sistemi vardır. Bir dil başka bir dilden kelime aldığı anda çoğunlukla bu sesletim sistemine uygun hale getirerek kelimenin aslını bozarak yeni bir söyleyiş kazandırır. Bu durumun temel sebebi konuşmadır.⁹⁹

Dilin söz varlığını oluşturan kelimelerdeki sesler, heceleri ve kelimeleri oluştururken tarihî süreç içerisinde düşerler, yer değiştirirler, türerler, başka seslere benzerler. İşte bütün bunlar, ses olayları başlığı altında incelenir. Cezayir Darjasında bulunan en önemli ses olaylarını örnekler vererek göstereceğiz.

ṭ->t-değişimi: Bu ses değişimi kelime başında gerçekleşmektedir. Cezayir Darjasında /ṭ/ sesi biraz daha ince telaffuz edilerek /t/ sesine yakın bir ses elde edilmektedir. Bu durum yalnızca Arapça kökenli kelimelerde değil aynı zamanda alıntı kelimelerde de görülmektedir.

Kelime başında; ṭabsi (طبسي)>tepsi “yemek tası”, ṭaga (طاقة)>tağa “pencere”, ṭerik (طريق)>tarik “yol”, ṭebâḥ (طباخ)>tebâḥ, ṭerteḥ

(طرتق)>terteḥ “patla-”, ṭelâḳ (طلاق)>telâḳ “boşanma” örneklerinde ṭ>t değişimi görülmektedir.

ṣ)t değişimi: Bu ses değişimi kelime başında, ortasında ve sonunda gerçekleşebilmektedir.

Kelime başında; ṣum (ثوم) >tum “sarımsak”, ṣemme (ثم)>temme “orada”, ṣelc (ثلج)>telc “kar”, ṣeḳebe (ثقب)>teḳeb “del-”, ṣeḳil (ثقل)>teḳil “ağır” örneklerinde ṣ->t-değişimi görülmektedir.

Kelime ortasında; yeteṣṣeb (يتشاءب)>yeṣṣeb¹⁰⁰ “esne-”, müṣevvem (مثموم)>mütevem “sarımsaklı” örneklerinde -ṣ->-t- değişimi görülmektedir.

Kelime sonunda; irṣ (ارث) >vert “miras”, kurâṣ (كراث) >kurât “pırasa”, ḥubṣ (خبث)>ḥubt “kötü kişilikli olmak” örneklerinde -ṣ->-t- değişimi görülmektedir.

⁹⁹Haydar Ediskun, Türk Dilbilgisi, Sesbilgisi-Biçimbilgisi-Cümlebilgisi, Remzi Kitabevi, 1984, İstanbul, s. 69.

¹⁰⁰Burada ilk hecede bulunan /t/ sesi düşmüştür.

/t/ sesinin düşmesi: Telaffuzu **ts** olarak edilir. Bu harf dişlerin ve dilin üst ucundan çıkıyor. Yalnız kelimenin sonuna geldiğinde tamamen düşer. Cezayir’de bu ses genel olarak /t/ ve /s/ arasında /ts/ olarak telaffuz edilmektedir.

Örnek: El‘arabiye(العربية) >‘arabiye “Arapça”, Elbelediye (البلدية)>Belediye “belediye”, tıflaton (طفلة) >tıfla “Kız” örneklerinde /t/düşmesi görülmektedir.

/n/ sesinin düşmesi: çoğul ekinde kelimeye eklenen /n/ tamamen düşer.

Örnek: yedhulune (يدخلون)>yeduḥlu “gir-”, yeşrebune (يشربون)>yeşerbu “iç-”, yektubune(يكتبون) >yeketbu “yaz-” örneklerinde /n/ düşmesi görülmektedir.

/‘ / sesinin düşmesi: sayılarda‘ sesi tamamen düşer.

Örnek: işna‘eşer(إثنا عشر) >tnaş “on iki”, selaşete ‘eşer (ثلاثة عشر)>telaṭâ “on üç”, tis‘ata‘eşer ((تسعة عشر) >tse‘ete eşer “on dokuz” gibi örneklerinde ‘ düşmesi görülmektedir.

z)d değişimi: Bu ses değişimi kelime başında, ortasında ve sonunda gerçekleşebilmektedir.

Kelime başında; zaḳ (ذاق) >daḳ “tat-”, zırrari (زراري)>dırrari “çocuklar”, zubeb (ذباب)>debeb “sinek”, zok (ذوك) >dok “şimdi”, zıb (ذئب) >dıb “çakal”, zeheb (ذهب) >deheb“altın”örneklerinde **z-)**d-değişimi görülmektedir.

Kelime ortasında; kezab (كذاب)>kedeb “yalancı”, ızâ‘etün (إذاعة)>ida‘e “radyo” örneklerinde – **z -)**d- değişimi görülmektedir.

Kelime sonunda; hâkeze (هكذا)>hakde “böyle”, ḥuz(خذ) > ḥud “al-” örneklerinde **z>d** değişimi görülmektedir.

Ž, z>t, d değişimi: Cezayir Darjasinde ağzın ön kısmından çıkan sesler, telaffuzunda daha kolay oldukları arka kısımdan çıkan seslere tercih edilmişlerdir. Bu ses değişimi kelime başında, ortasında ve sonunda gerçekleşebilmektedir.

Kelime başında; zebab (ضباب)>debeb “sis”, zuyuf ((ضيوف)>diyaf “misafirler”, zahaka (ضحك)>dahek “gül-”, zaraba(ضرب)>dareb “döv-”, zev’ (ضوء)>devF“ışık” örneklerinde **z-)**d- değişimi görülmektedir.

Kelime başında **z>d** değişimine ise, **z**erif (ظريف)>**d**erif “ince”, **z**efer (ظفر)>**d**fer “tırnak”, **z**el (ظل)>**d**el “gölge”, **z**elme (ظلمة)>**d**elme “karanlık” -**z>d** değişimi görülmektedir.

Kelime sonunda; yenge**z**(ينغاذ)>yeng**d** “sınırla-”, yah**fez**(يحفظ) yeh**f**d “izberle-”, şela**ze** (شلاظة)>şela**d**e “marul”örneklerinde **z>d-** değişimine görülmektedir.

Kelime sonunda; **bi**z(بيض)>**bi**d/bi-**t**“yumurta”, é**byez**(أبيض)>**bey**d“beyaz”

-**z>-t/-d** örneklerinde görülmektedir.

-s>-ş **değişimi:** Bu ses değişimi kelime başında ve ortasında gerçekleşebilmektedir.

Kelime başında; **suk**(سوق)>**şuk** “çarşı”, Subhan Allah (سبحان الله)>**ş**ubhan Allah “Cenabı Hakkın mahlûkatı ve eserleri karşısında duyulan hayret ve şaşmayı ifade etmek için söylenir”, **sul**tan(سلطان)>**ş**el**tan** “sultan”, **se**tel (سطل)>**ş**etel “bir çeşit kutu”, **ste**h (سطح)>**ş**et**h** “tiras”, **sara** (سارة)>**ş**ara “kız ismi”, örneklerinde **s->ş-** değişimi görülmektedir.

Kelime ortasında ise **yisuk** (يسوق)>**yişuk** “araba kullanmak”, **estanki** > **estanki** (صاحب) “üste” örneklerinde **-s->-ş-** değişimi görülmektedir.

-ş>-s **değişimi:** Bu ses benzemeleri nedeniyle değişir, genel olarak kelime başında gerçekleşebilmektedir.

şid (صيد)>**sid** “av”, **şder** (صدر)>**sder** “göğüs”, **şendu**ğ (صندوق)>**sendu**ğ “kutu”, **şehen** (صحن) >**sehin** “evin bahçesi”, **şira**t (صراط)>**sira**t “yol” örneklerinde **-ş>-s** değişimi görülmektedir.

-ş>s **değişimi:** Bu ses genel olarak kelime başında gerçekleşebilmektedir.

Şems (شمس)>**semş** “güneş”, **şele**ze (سلطة)>**sla**te “marul”, **şecere** (شجرة)>**secere** “ağaç” örneklerinde **s->-ş-** değişimi görülmektedir.

Î/v/y/e **değişimi:** Cezayir şehrinin Darjasinde **î** tamamen düşer ve /v/,/y/ ya da /e/ seslerine dönüşür.

/ / sesinin düşmesi: Bazı örneklerde bu sesin düştüğünü görüyoruz

Elévca, (الأوجاع) >luca, “acılar”, ’uhti (أختي)>hti “kız kardeşim”, el’ehvel (الأحوال)>lehvel “haller”, éhi(أخي) >hoya “erkek kardeşim”, el’eyem (الأيام)>liyem “günler” örneklerinde bu düşme görülmektedir.

Kelimenin ortasına gelirse nadiren silinir, genel olarak takip eden harfin hareketine göre /v/, /y/ ya da /e/ seslerine dönüşür.

El-ye’s (اليأس)>leyes “umutsuzluk”, ca’eni (جاءني)>cani “bana geldi”, ra’si (رأسه)>rasi “başım”, ya’kl(يأكل)>yakol “yemek ye-”, r’s (رأس)>ras “baş”, bi’r (بئر)>bir “kuyu”, şa’im (صائم)>şayim “oruçlu”, fa’s (فأس)>fas “balta”, zi’b(ذئب)>diyb “çakal”, imra’e(إمراة)>mra “Kadın”, kırâ’e (قراءة)>kireye “oku-”, mu’imin (مؤمن)>mumen (mümin), su’el (سؤال)>suvel “soru”, ha’ir (حائر)>hayir “endişeli”, fa’ide (فائدة)>fayda “fayda” örneklerindedeki değişimi görülmektedir.

Kelime sonunda Ca’e(جاء)>ca “gel-”, bede’(بدأ)>bede “başla-”, ’ezbe’ (عزباء)>’ezbe “bekâr”, şitâ’ (شتاء)>şete “kış”, zev. (ضوء)>zu “ışık”, elr’bi’â’ (الأربعاء)>larab’a “çarşamba”, elma’ (الماء)>lma “Su”, heva(هواء)>hva “Hava” örneklerinde /’/ düşmesi görülmektedir.

a/e ünlülerinin düşmesi: Şahis zamirleri ile ilgili, zamirlerinin sonuna gelen düz geniş ünlüler tamamen düşer.

énte (أنت)>nta “sen”, énti (أنت)>nti “dişil için kullanılan şahis zamiri”, éntumâ (أنتم)>ntume, éntum(أنتم) >ntum “siz”, éntune (انتن)>ntum “sen/dişil” ’yi düşmesi görülmektedir. Özel adlar ve renklerin adlarında da gelen düz geniş ünlüler düşer.

Örnek: Ébubu’lâm (أبو علام)>bu’lâm, Ébu medyen (يومدين), Éhmer (أحمر)> hmer “kırmızı”, Ézrek (أزرق)>zrek “mavi”, Éhzer (أخضر)>hder “yeşil” örneklerinde É düşmesi görülmektedir.

n>m değişimi: Cezayir Darjasinde /b/ sesinden önce gelen /n/ sesi bazı kelimelerde /m/ sesine dönüşür.

’enber (عنبر)>’ember “amber”, menbe’d (من بعد/ لاحقاً)>membe’d “daha sonra”, krunbiṭ (كرنب)> krunbiṭ “lahana”, Kasantîne (قسطنطينة)>Kasantîne “Konstantin” örneklerinde n>m değişimi görülmektedir.

3.2.4 Cezayir Darjasının Dialektleri

Darjanın konuşulduğu bölgeler arasında birçok fonetik, leksik, morfolojik değişiklikler bulunmaktadır. Örneğin: Cezayir’de konuşulan Darja diyalekt ve ağız açısından dört ayrı bölgeye bölünmektedir:

- 1-**Başkent Ağzı**, özellikle başkent’te, Blida ve tüm başkente yakın ilçeleri.
- 2- **Konstantin Ağzı**, doğu bölgesine ait Darjadır, tüm doğu tarafı Tunus sınırlarına kadar.
- 3- **Vahran ve doğu ağzı**: Tiaret ilçesinden başlayıp Fas sınırına kadar.
- 4-**İç ve büyük çöl ağzı**: En büyük yüzölçümüne sahip olan ağızdır. Celfa Şehri’nden tam Mali sınırına kadar.¹⁰¹

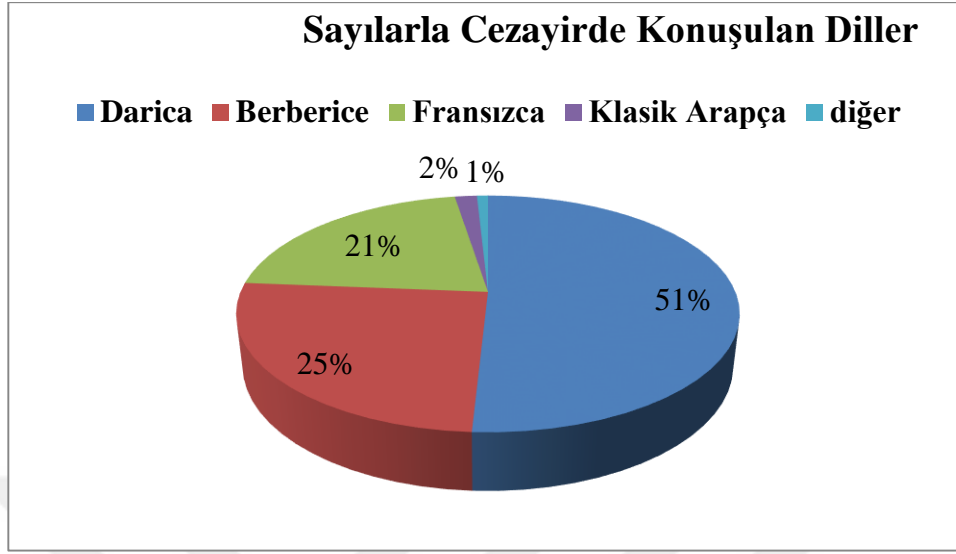
Cezayir bölgelerinde <i>Otomobil</i> kelimesinin kullanımı
Cezayir başkentinde: طونوبيل ; <i>tonubil</i>
Konstantin bölgesinde: طوموبيل ; <i>tomubil</i>
Vahran bölgesinde: لوطو ; <i>loto</i>
İç ve çöl bölgelerinde: الكروسه ; <i>El-kerruse</i>

Tablo 3: Otomobil kelimesi Cezayir’de farklı kullanımı şeklerinde.

-L’auto-mobil Fransızcada var olan kelime ve araba anlamında bulunan söz Darjaya geçtikten sonra hem Başkent’te hem de Konstantin bölgesinde semantik olarak aynı anlamında bulunmaktadır fakat morfoloji ve fonetik açıdan bir değişiklik bulunabilir.

¹⁰¹: أبو القاسم سعد الله، تاريخ الجزائر الثقافي، ص 18.

- Vahran bölgesinde L'auto-mobil kelimesi sadece isimdeki var olan kısmı yani 'l auto' kelimesini almıştır.

Şema 1: Grafik Sayılarla Cezayirde Konuşulan diller¹⁰²

3.2.5 Darja İle İlgili Yapılmış Çalışmalar

Darja ile ilgili ilk çalışmaları Fransız oryantalistler yapmışlardır. Bunun ilk örneklerinden biri Ruphy'nin 1802 yılında Cezayir işgal edilmeden önce hazırlamış olduğu Darja- Fransızca pratik sözlüğüdür.¹⁰³ Bu sözlük Darja ile ilgili yapılmış ilk çalışma olarak kabul edilmektedir.

Ruphy yaptığı sözlüğü hem Fransız kolonisinde yer alan askerler için hazırlamıştır. Elbette bu sözlük ile amaçlanan; Cezayir'de konuşulan Darja'nın askerler tarafından daha hızlı öğrenilmesi ve anlaşılmasıdır. Ruphy, eserinde Cezayir'de kullanılan günlük dil ve ticari kelimelere yer vermiştir.

Ruphy'nin eserinin basımının ardından, 1821 yılında Paris Üniversitesi Doğu Dilleri Yüksekokulu'nda, Darja ilk defa ders olarak okutulmaya başlanmıştır.¹⁰⁴

Cezayir işgal edildikten sonra, özellikle 1830-1835 yılları arasında Darja ile ilgili çalışmalar hızlı bir şekilde başlamıştır. Fransa ordusu Cezayir'e girdikten sonra

¹⁰²Touadi Cherif, les representation linguistique de la langue française et motivation de son apprentissage, Magistra Tezi, Université de Setif 2, 2017. Şerif'in Tezide bu şema bulunmamaktadır, ancak onun tezide sadece bazı sayılar vermiştir, günlük hayatta ve insanlar arası iletişim arası ile ilgili sayılar bulunmaktadır.

¹⁰³ J. F Ruphy, Dictionnaire abrégé François-Arabe, a l'usage de ceux qui se destinent au commerce du Levant, L'imprimerie de la république. Paris, 1802.

¹⁰⁴ لس الوطني للثقافة والفنون والآداب، سلسلة عالم، تاريخ الدراسات العربية في فرنسا، محمود المقداد¹⁰⁴ . المعرفة، الكويت، 1992م، ص

Cezayirli muhasebe ve iletişim konusunda çok büyük sıkıntılar yaşamışlardır. Fransız ordusu ve memurları ilk olarak Rupy'in sözlüğünü kullanmışlar, fakat sonunda bu tek eser yeterli olmamıştır.

1832 yılında Darja ile ilgili başka bir çalışma ve eser yayımlanmıştır. Fransız ordusu ana tercümanı Jean-Joseph Marcel, Darja hakkında küçük bir eser yazmıştır, Marcel'in kitabı özellikle idare memurları için hazırlanmış bir eserdir. Eser bir konuşma kılavuzu gibiiçinde sadece Cezayirli günde hayatta en sık kullandığı kelimeleri barındırmaktadır.

Buna benzer bir diğer çalışma ise Jean-Honorat Delaporte'a aittir. 1845 yılında yazılan «Cezayir başkentinde konuşulan Arapça » başlıklı çalışmada yine gündelik dildeki kullanımlar yer almaktadır.¹⁰⁵ .

1871 yılında Marcelin Beaussier Fransızca-Darjabir sözlükyazmıştır. Beaussier bu eseri 27 yılda tamamlamıştır. Beaussier eserini hazırlarken Cezayir'deki farklı illere tek tek gitmiş ve Darjanın farklı ağızlarında kullanılan kelimeleri derlemiştir.

Marcelin'in yaptığı bu eser bugüne kadar Darja ile ilgili en önemli referans olarak sayılmaktadır. Bu eser akademik bir eserdir¹⁰⁶.

Marcelin Beaussier bu eseri tek başına yazmamıştır, büyük bir kısmını Mohammed ben Chenneb ile hazırlamıştır. Albert Lentin, 1959 yılında Marcelin Beaussier'ın yaptığı sözlüğün düzenlenmesini ikinci baskı olarak yayınlamıştır.

1872 yılında, Cherbonneau Fransız Hristiyan kardinali, Darja ile ilgili bir eser yazmıştır, eserin adı “ *Cezayir'in muhafaza etmesi için: Cezayirli konuştuğu Arapça Pratik Sözlüğü* ”¹⁰⁷ olarak yayınlamıştır. Kardinal Cherbonneau bu eserde özellikle Oran, Maskara ve Mostaganem şehirlerinin ağızları hakkında çalışmıştır.

Belkacem Ben Sedira Fransa işgali döneminde ve 1891 yılında 'Darjanın okutulması için en doğru kitap' olarak bir çalışma yapmıştır, Ben Sedira bu eserde Darjanın dilbilgisi açısından büyük bir çalışma yapmıştır. Ben Sedira Darja dilbilgisi üstünde ilk çalışan kişidir. ¹⁰⁸

---

¹⁰⁵ Delaporte, J.-H. 1845 (3e éd.). Principes de l'idiome arabe en usage à Alger, Paris: Charles Hingray [1ere éd. 1836]

¹⁰⁶ Sylvette Larzul, Grammatization and lexicography of the Algerian Arabic in the XIXth Century, *Monde arabe* n° 7 - 2010 Paris s94

¹⁰⁷ Cherbonneau, A. Dictionnaire français-arabe pour la conversation en Algérie, Paris : Hachette, 1872

¹⁰⁸ Ben Sedira, B. Cours pratique de langue arabe. Cours élémentaire d'arabe parlé, à l'usage des lycées, collèges et écoles normales de l'Algérie, Alger: Jourdan 1891

Desparmet Joseph, Blida Üniversitesi'nde Fransız edebiyat öğretmeni olarak çalıştı. 1904 yılında Darja ile ilgili önemli bir çalışma yapmıştır. Yaptığı çalışma 'Cezayir Darjası öğrenimi için: en iyi metodları ' adını vermiştir. Desparmet Darja'nın dilbilgisi ve ses bilgisi üzerinde çalışmıştır¹⁰⁹ .

Darja dili Cezayir Başkent Üniversitesi'nde 1856 yılından itibaren, Doğu Dilleri Bölümü'nde ders olarak okutulur. Bu bölümde 1856-1962 yılları arası Cezayir Darjası okunur ancak Cezayir bağımsız olduktan hemen sonra siyasi sebeplerden dolayı hemen bu bölüm kapatılmıştır.

Bu bölümün en meşhur hocaları: William Marçais, Albert Lentin olarak sayılabilir.¹¹⁰

Türk dünyasında bu konuyla ilgili çalışmalar kısıtlı olsa da önemli makaleler bulmak mümkündür.

İlk olarak Cezayir Arapçası ve Darjasında Türkçenin söz varlığıyla ilgili Prof. Dr. ZEKİ KAYMAZ "Cezayir Arapçasındaki Türkçe Kelimeler Hakkında Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme ve Bazı Eklemeler" isimli yayınlanmamış makalesinde bu konuyla alakalı çalışmalar üstüne değerlendirme ve eklemeler yapmıştır.

Bu çalışmada Prof. Dr. Zeki KAYMAZ farklı görüşlerin karşılaştırmasını yaparak önemli tespitlerde bulunmuştur. "Mohammed Ben Cheneb'den sonraki makale Mohammed Salah Belguedj'in 1971'de yayınlandığı "Les mots turcs dans le parler algerien", Turcica, Reve D'etudes turques pouples, langues, cultures Etat, no 111, page 133-142.[Cezayir Konuşma Dilinde Türkçe Kelimeler] adlı makalesidir. Ulaşamadığımız bu makale hakkında M. Öcal Oğuz'un değerlendirmesinden faydalandım.

Buna göre, Mohammed Salah Belguedj yazısında Mohammed Ben Cheneb'in topladığı kelimeleri esas almış ve bu malzemeyi yeniden değerlendirerek Mohammed Ben Cheneb'in "Cezayir konuşma dilinde Türkçenin hiçbir etkisi yok gibi görünüyor." şeklindeki kanaatinin yanlış olduğunu, Türkçe kelimelerin günlük hayatta büyük bir etkisi olduğunu ve hala yaşamaya devam ettiğini belirtmiştir."¹¹¹

---

¹⁰⁹Desparmet, J. Enseignement de l'arabe dialectal d'après la méthode directe, Blida: impr. A. Mauguin, 1904-1905.

¹¹⁰ Henri Fleisch, Etudes d'arabe dialectal, Dar El-Machreq éditeurs, Beyrouth, 1986, p. 5

¹¹¹Zeki Kaymaz, Cezayir Arapçasındaki Türkçe Kelimeler Hakkında Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme ve Bu Kelimelere Bazı Eklemeler", "Uluslararası Fethinin 500. Yılında Cezayir,

Cezayir Osmanlı'nın hükmünü siyasal açıdan kaybetmeye başladığı sıralarda Fransa'nın sömürgesini hissediyordu. Sosyal, siyasal, ekonomi ve eğitimde baskını sürdüren Fransa'nın etkisiyle Cezayir de Fransızca yerini almaya çoktan başlamıştır. Bu durum Türkçe kelimelerin unutulmasına yol açmıştır.

‘‘Mohammed Salah Belguedj’in söylediği gibi Türklerin Cezayir’den ayrılışından sonra Türkçe kelimeler yerini yavaş yavaş Fransızcaya bırakmış, buna ek olarak birinci dünya savaşı’ndan sonra Cezayir’in kültürü köklü değişim sürecine girmiş, bu süreç içerisinde birçok Türkçe kelime unutulmuştur. Ancak her şeye rağmen Cezayir Arapçasındaki Türkçe kelimelerin şimdiye kadar yapılan araştırmalarda tespit edilen kadar olmadığı görüşümüzü muhafaza ediyoruz.’’¹¹²

Cezayir bağımsızlığını kazandıktan sonra Darja ile ilgili çalışmalara devam etmişlerdir ve daha akademik eserler ortaya çıkarmışlardır. Özellikle 1997 yılında Khaoula Taleb İbrahimi'nin eseri *'les algeriens et leurs langues'* (Cezayirliler ve onların dili) yayımlanır. Bu eser Darja modern dilbilgisini ortaya çıkarmıştır. Bu eserin Darja Cezayir okullarında okutulması için teşvik edilmiştir.

Noureddin Guella ve Nazim Aziri'nin çalışmaları Darjanın sözbilim açısından önemli görülmektedir.

Darja başkentinde konuşulan ağız üzerinde daha fazla çalışmalar bulunmaktadır.

3.3 DARİCANIN DİĞER DİLLER İLE OLAN İLİŞKİSİ

Kelime alışverişi dile zenginlik katan araçlardan biridir. Her dil başka dillerden etkilenir, bu dilin olumlu ya da olumsuz gelişmesine neden olmaktadır.

Dil medeniyetler arasında sosyal değişim ve kültürel yakınlaşma için kullanılan bir araçtır. Kelime alışverişi aynı zamanda dilsel çatışma türlerinden biridir. Bu dilsel çatışma dilin bir başka dil hâkimiyetine girmesine ve yan yana var oluşuna yol açmaktadır.

Barbaros Hayrettin Paşa ve Osmanlı Denizciliği’’ adlı sempozyumda okunmuş, yayımlanmamış bildiri, 1-3 Aralık 2016, Manisa.

¹¹²Cezayir Arapçasındaki Türkçe Kelimeler Hakkında Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme ve Bazı Eklemeler, KAYMAZ

Darja bu konuda hem Berberîce, hem de İtalyanca-İspanyolca, Fransızca, Türkçe gibi dillerden kelimeler almıştır. Genellikle bu aldığı kelimeleri ihtiyaç için, bazen ise din ve kültürel sebeplerden dolayıdır. Tüm aldığı bu kelimeler ise Darjanın söz varlığını daha da zenginleştirmiştir.

3.3.1 Berberîceden Darjaya Geçen Kelimeler

Berberîce Cezayir halkının İslamiyet'i kabul etmeden önce çoğunlukla kullandığı dildir. Berberîce kelimelerin çoğu Arapçalaşmalarına rağmen köklerini muhafaza etmişlerdir. Buna rağmen Darjada Berberîce kelimeler sayıca azdır.

Bu durumun farklı nedenleri vardır:

1. Berberî unsurların çoğu küçük azınlıklar ve göçer gruplar halinde toplanarak sadece belli sürelerde Cezayir'de kaldıkları için dilleri yayılma fırsatı bulamamıştır.
2. Arapça ve Türkçenin yaygın kullanılması nedeniyle yaygınlaşamamıştır.
3. Berberîler diğer ırklardan uzak yaşadıkları için, kendi dillerini korumuşlar ve kelime alışverişinde daha az bulunmuşlardır.¹¹³

Tablo 3: Darjaya geçen Berberice kelimeler

Berberice	Darja	Türkçe anlamı
Ezarv	زرڤ-Zerv	Baraj
Fertetu	ڤرطو-fertatu	Kelebek
Hebruri	تبروري-tebruri	Cılız

3.3.2 İtalyanca-İspanyolcadan Darjaya Geçen Kelimeler

¹¹³Noureddine Guella, Emprunts Lexicaux Dans Des Dailectes Arabes Algériens, S. 8, 2011, s. 82.

Cezayir’de kullanılan İspanyolca kelimeler 15. yüzyıl Cezayir’e Endülüs’ten gelen göçmenler tarafından kullanılmıştır. İspanyolcanın yayılmasıyla bir başka Latin dili olan İtalyanca yayılmaya başlamıştır.

Bunun bir diğer nedeni, İspanyol Yahudilerinin İtalyan Yahudileri ile kurmuş oldukları iyi ilişkilerdir. Böylece Cezayir’e gelen İspanyollar kendi dillerindeki kelimelerin yanında İtalyanca kelimeleri de Cezayir diline taşımışlardır.

Tablo 4 : Darjada bulunan İspanyolca ve İtalyanca Kelimleri

İtalyanca-İspanyolca	Darja	Türkçe
Falta	فالطا-falta	Yanlış
Spadrina	سبادري-S’pedri	Terlik
Trabajo	طراباڭو-Trabaḡo	İş
Gosto	قوسطو-Gosto	Zevk
Bugato	بوقاطو-bogato	Avokat
Susta	صوصطا-sosta	Yavaş

3.3.3 Fransızcadan Darjaya Geçen Kelimler

Yaklaşık 150 yıl süren Fransız işgali sırasında Cezayir’de konuşulan Darjada köklü değişiklikler gerçekleşmiştir. Bu durumda Fransızların Cezayir’de yürüttüğü sömürge politikasının bir parçası olarak Fransızcanın eğitim ve resmi dil olarak dayatılması çok etkilidir.

Öyle ki bu politikalar sonrasında Cezayirliler anadillerini yitirme noktasına gelmişlerdir¹¹⁴. Bölgeye yerleştirilen Fransız nüfus da bu durumda etkilidir. Bölgede Fransız dilinin, kültürünün ve Katolik Hıristiyanlığın yaygınlaşması için Papalıkla eş

¹¹⁴Ahmet Hamdi Can, Frankofoninin Modern Cezayir Edebiyatındaki Rolü, İÜ Şarkiyat Mecmuası, 2013, S. 22, s. 78.

güdümlü olarak, Fransız hükümeti tarafından desteklenen projeler ile Kuzey Afrika'daki sömürlere çok sayıda Fransız getirilmiştir.¹¹⁵

Cezayir'de yerleşik hale gelen bu nüfus da Fransızcadan başka bir dil kullanmadığı için Cezayir diline sayısız Fransızca kelime yerleşmiştir.

Tablo 5 : Darjada bulunan Fransızca kelimeleri ve onların Türkçe karşılığı

F ransızca	Darja	Türkçe anlamı
Intacte	انتیک-entik	Mükemmel
Poste	بوصطا-bosta	Postahane
Blindé	بلاندي-b'lendi	Zırhlı
Directe	دير يكت-dirikt	Direkt
Baguette de pain	باقيطا-bagita	Baget ekmek

Tablo 6: Darjada bulunan Fransızca kelimeleri ve onların Türkçe karşılığı

¹¹⁵Hakan Birsal, Emperyal Fransa'nın Osmanlı-Cezayir Stratejik Düzleminde Bir Kültür Ve Kimlik Asimilasyonu Örneği (Aziz Charles De Faucauld'un Mektubu), SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2013, S. 29, s. 44.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4 DARJADA TÜRKÇE SÖZ VARLIĞI

Cezayir, Osmanlı Devleti hükmü altında 1515 yılından 1830 Fransız işgaline kadar kalmıştır. Böylece bu iki topluluk, dil ve farklı alanlarda etkileşim kalmıştır. Dilsel alanda ise askeri ve yönetim ile ilgili sözcükler, meslek adları, yemek ve tatlı adları, ev eşya adları ve kıyafet adları gibi Türklerin Cezayir halkını konuşma diline az da olsa Türkçe kelime kazandırdıkları görülmektedir.

Cezayir'deki konuşma dili Arapçasına giren Türkçe kelimeler ile ilgili Mohammed Ben Cheneb 1922 yılında "*Cezayir konuşma dilinde muhafaza edilen Türkçe ve Türkçe aracılığı ile gelen Farsça kelimeler*" adlı çalışmasını yazmıştır. Sözlük, 634 kelimeyi içine alır. Askeri kelimeler, denizcilik kelimeler; besin, alet ve kap-kacak, giyecek, sanatlar ve çeşitli kelimeleri ihtiva etmiştir.

Bunlardan 95 tanesi kullanılmamaktadır, bir kısmı ise Türkçe değildir (Farsça, İtalyanca, İspanyolca sözcüklerdir) yani Türkçe aracılığıyla Cezayir Darjasında yayılmıştır¹¹⁶.

Cezayir toplumunda yayınlanmasıyla bazı ekler ve sesler de yayılmıştır. Örneğin meslek adları için Türkçenin –cı eki de kullanılmıştır.

Örnek: Kahwaci, belagci, halvaci kelimeler gibi.

Bazı kelimelerde ise bir ön ek gibi davranan *baş* sözcüğü de kullanılmıştır.

Örnek: bâş ʔabbâh “Aşçı başı”

Tablo 6: Darjada hala kalan kullanımda olan Türkçe kelimeleri

Türkçe	Darja
<i>Cezve</i>	Cezwa (جزوة)
<i>Baklava</i>	baqlawa (البقلاوة)
Çavuş	Şawuş (شاوش)
Zengin	Zengil (زنقيل)

¹¹⁶Mohammed Ben Cheneb, *Cezayir Konuşma Dilinde Muhafaza Edilen Türkçe Ve Türkçe Aracılığı İle Gelen Farsça Kelimeler*, Ancienne Maison Bastide- Joudran, 1922, Alger, s. 9-10

4.1 DARİCA SÖZ VARLIĞINDAKİ TÜRKÇE KELİMELERİN DEĞERLENDİRİLMESİ¹¹⁷

İlk olarak buradaki bulunan kelimelerin hepsi Mohammed ben Cheneb'in 1922 yılında "*Cezayir Konuşma Dilinde Muhafaza Edilen Türkçe ve Türkçe Aracılığı ile Gelen Farsça kelimeler*" isimli eserinde bulunmaktadır.

Aşağıda bulunan Türkçe kelimeler sadece bugünkü Cezayir başkentinde ve ilçelerinde kalan ve hala günlük hayatta kullanılan kelimelerdir.

Bu kelimelerin Darjada varlığı tespit edilmesi için akademik kaynakların yanında 30 farklı kişi kaynak olarak kullanılmıştır. Kaynak kişilerin tümü Cezayir başkentinde büyümüşler ve Darjayı ana dili olarak kullanmaktadırlar. Aynı zamanda Berberîceye ve Fransızcaya hâkimiyetleri bulunmaktadır, ayrıca hepsi 35 yaş üstünden seçilmişlerdir.

Bugünkü Cezayir Darjasında 80 Türkçe kelime bulunmaktadır. Bazen Türkçe kelimelerin Darjada aynı alınmış şekli ile 'hem anlam hem de telaffuz şekli' bulunmaktadır. *Bey* kelimesi bir örnektir. Zaman ile alınan bazı kelimeler aynı alındığı anlamı ile kalmışlardır. Fakat kültürel ve sosyal sebeplerden dolayı alınan kelimeler ikinci bir anlam almışlardır. Bu noktada *Baklava* kelimesi bir örnektir.

Bugün Cezayir'de *Baklava* kelimesi aynı Türkiye'deki gibi tatlı için kullanılmaktadır. Baklava tatlısı güzel tadından dolayı başka bir anlam olarak yakışıklı erkeği kastetmek için kullanılır. Bu nokta biraz daha sosyo-kültürel bir noktadır, Bu noktada Türkiye'de lokum, fıstık kelimeler ikinci taşınmış anlamı gibidir.

Türkçeden Darjaya geçen kelimelerde özellikle fonetik açıdan çok fazla değişiklikler bulunmaktadır. Aşağıda farklı ses değişiklikleri vardır. En çok bulunan ses değişiklikleri: örneklerde /e/ sesi Darjada /a/ olmuştur, bu değişim örneği: şişe – şışa. Türkçedeki /k/ sesi Darjada /q/ sesi olarak bulunmaktadır. /k/-/q/ değişimi aşağıda tekrarlanmıştır. **Kaftan – Qeftan** bir örnektir. Aynı şey *börek* kelimesi için de olmuştur.

---

¹¹⁷ Bu bölümde kelimelerin sıralanışında 1. olarak Arapça yazılışı 2. Olarak kelimenin tanskripsiyonu 3. Olarak ise kelimenin Türkçe okunuşu verilmiştir.

Tekrarlanmış fonetik değişikler ise Türkçede bulunan /v/ sesi Darjada /w/ şeklinde bulunmaktadır. Bu değişim aşıağıda tekrarlanmıştır: zavalı-zawalı. En sık tekrarlanmış ses değişimi: /u/ - /o/ , bu değişiklik aşıağıda bulunur. Örnek: Turşu – Torşı.

Morfolojik değişiklikler açısından bir örnek de Arapçadaki belirlilik eki (Harf-i Ta'rif) (حرفالتعريف) /el'dir. Bu morfolojik değişim kelime başında bulunur. Örnek: bahşış. **El** bahşış.

Morfolojik açıdan başka bir değişim daha bulunmaktadır: Türkçeleştirilmiş kelimeler: özellikle –ci alan kelimeler. Bu noktada Darjada bulunan bazı Arapça kelimeler –ci eki aldıktan sonra Türkçe bir kelime olarak sayılır.

Örnek: Qoumarji ,(kumarci) .

Kumar kelimesi –ci eki aldıktan sonra Türkçeleştirmiştir.

4.2 CEZAYİR DARJASINDA BÜGÜNKÜ BUGÜNDE KULLANILAN TÜRKÇE KELİMELERİ

1. **أمان, Aman, (Aman):** Darjada ünlem olarak kullanılan bu kelime, “ne yazık” ya da “dikkat et!” Anlamlarında kullanılmaktadır. Türkçedeki “aman” kelimesinden geçtiği düşünölmektedir. Darja fonolojisinde kalın seslerin olmasından dolayı, Türkçeden Darjaya ödünç alındığında, sözcük üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

Örnek:

ياخو أمان تكثر من الشراب

Ya hu aman t'ketar men eşrab.

Dostum fazla içkiye dikkat et.

2. **باشاغا Bachagha (Başaga):** Türkçedeki “başaga” kelimesinden geçmiştir. Darjada, Cezayir toplumunda yüksek rütbesi olana “başaga” denmektedir ve Osmanlı Devleti'nin teşkilatına dayanan bir terimdir. Bu terim Arapçalaşmış olarak Türkçeden Darjaya geçmiştir: üzerindeki /a/ sesleri kapalı /e/ seslerine ve /-ğ-/ sesi /-gh-/ sesine dönüşmüştür. Bugünkü Darjada, bu kelime özellikle kadınlar tarafından,

yeni doğmuş ve sağlam (iri) bebek gördükten sonra “maşallah!” anlamında kullanılmaktadır.

Örnek:

وليد جارتنا منال بيون شحال شباب

Ulid caretna Manel başağa pepun eşhal şbab.

Komşumuzun bebeği Manel maşallah çok sağlıklıdır.

3. **باشترجمان, Bachterdjmen, (Baştercmen):** Bugünkü Cezayir Darjasında çok fazla kullanılmamaktadır. Günümüz Darjasında “başterciman” kelimesi, herhangi bir resmî konsoloslukta çalışan ana tercümanlar için kullanılır. Sözcük, Türkçe “baştercüman” teriminden geçmiştir. Bu kelime de “başağa” kelimesi ile aynı konumdadır. Arapçalaştırılarak ödünç alınmıştır. Kelimenin ikinci /-a/ sesi kapalı /e/ sesine dönüşmüştür. Üzerinde metatez olup: baştercüman>baştrüçman; sonrası, Darja fonetik artikülâsyonlarından dolayı /-ü-/ sesi /-e-/ sesine dönüşmüştür: Baştrüçman >baştreçmen.

Örnek:

خالي فريد يخدم باشترجمان فالكونسيل دول روسي

Hali Farid yehdem baştercmen fel konsüla dö la Rüssi.

Farid dayım Rusya konsolosluğunda ana tercüman olarak çalışıyor.

4. **بالاك, Belak, (Belek):** Türkçe “belki” kelimesinden geçen sözcük, yine Türkçedeki anlamıyla kullanılmıştır. Kelimenin sonundaki /-i/ sesinin düşmesi ve ortasına açık /-e-/ sesinin eklenmesiyle Arapçalaştırılıp ödünç alınmıştır.

Örnek:

هاد الليامات بالاك نشري كوستيم

Had liyamat belek neşri kustim ecdid.

Bugünlerde belki yeni bir takım elbise alacağım.

5. **بلار, Bellar, (Bellar):** Bu kelimenin Farsça *billûr* kökenli olduğu düşünülmektedir. Türkçeden Darjaya geçişinde, üzerinde fonetik değişiklikler

görülmektedir: /-i-/ sesi /-e-/ sesine, hafif /-ll-/ sesi kalın /-ll-/ sesine ve /-u/ sesi /-a/ sesine dönüşmüştür. Sözcük, “vazo” anlamında kullanılmaktadır.

Örnek:

يخصني بلار باش نكمل لاديكوراسيون تاع الدار

Y_hesni bellar beş nkemel la dekorasyon ta' edar.

Evin süslenmesinin tamamlaması için bir tane vazo almam lazım.

6. **بشكاش, Bechkech, (Beşkeş):** Bu kelime Farsça *peşkeş* kökenli olup, Türkçe aracılığıyla Cezayir Darjasına geçmiştir. /p-/ sesinin /b-/ sesine dönüşmesiyle Arapçalaştırılmıştır. Cezayir Darjasında *beşkeş* kelimesi, yalakalık yapmak amacıyla verilen hediye anlamında kullanılmaktadır.

Örnek:

يا سمير الجادارمي هاداك غيرما تشيتلو, ياسكوما يقبل حتى بشكاش

Ya Samir hadak el cadarmi hadek ğir ma tşiyetlu, parsekö mayekbel hetta beşkeş.

Samir o jandarma memuruna hiç bir yalakalık yapma, çünkü hiç bir hediyeyi kabul etmez.

7. **باي, Bey, (Bey):** Cezayir Darjasında *efendi* ya da Türkçedeki *bey* teriminin taşıdığı anlamda kullanılan “bey” kelimesi, Cezayir Darjasında fonetik ve morfolojik açıdan değişmeyen kelimelerden biridir.

Örnek:

راني نحوس على اسماعيل باي وين يسكن

Rani nheves ala İsmail Bey vin yeskun.

İsmail beyi arıyorum, nerede oturuyor?

8. **بايالك, Beylek, (Beylek):** Osmanlı Devleti'nin koymuş olduğu hükümet sistemine göre Cezayir, Osmanlı dönemindeyken beyliklere bölünmüştür. İdarî bir terim olarak, Türkçede *beylik* kelimesinden geçip, günümüze kadar *devlet* anlamında

kullanılmıştır. Kelimedeki değişiklikler, 2. /-i-/ sesinin /-e-/ sesine dönüşmesi biçiminde görülmektedir: beylik > beylek.

Örnek:

هاد لمسيد الجديد للبايك.

Had lemsid lecdid lel beylek.

Bu yeni lise bir devlet lisesidir.

9. **بودالي Boudali, (Budali):** Arapçadan Türkçeye geçip, Türkçede “budala” şeklinde bulunmaktadır. Darjaya geçtiğinde hem fonetiği hem de anlamı değişmiştir. Fonetik açıdan /-a-/ sesi kapalı /-e-/ sesine ve kelimenin sonundaki /-a/ sesi /-i/ sesine dönüşmüştür. Sözcük Darjada “deli” anlamında kullanılmaktadır.

Örnek:

كمال مسكين تالمو سوفرا فلارمي ولا بودالي

Kamal meskin telmon sufra f larmi vula budali.

Kemal askerlikte o kadar acılar yaşamış ki, sonundadeli olmuş.

10. **بومباجي Boubadji, (Bumbeci):** Türkçede var olan *bombacı* kelimesiden geçmiştir. Bugünkü Darjada “herhangi bir bomba yaratan veya yapan kişi” anlamında bulunmaktadır. Fonetik üzerinde iki farklı değişiklik gerçekleşmiştir: İlk olarak /-o-/ sesi /-u-/ olmuştur, ikinci olarak ise; kelime sonundaki /-ı/ sesi /-i/ sesine dönmüştür.

Örnek:

توفيق قرا شيمي في فرنسا، دوكا اهو بومباجي فالجيش

Tufik kra şimi fi Fransa, Doka aho bumbeci f el jayş

Toufik Fransa’da kimya okumuş, şunda orduda bomba üretiminde çalışıyor.

11. **الجزوة, eldjzwa, (el cezve):** Türkçedeki *cezve* kelimesinden geçmiştir. Bu kelimenin Arapçalaştırılarak ödünç alındığını söylemekte fayda vardır. Sözcük

üzerinde hem fonetik hem morfolojik değişiklikler bulunmaktadır. Morfolojik olarak, kelimenin başına Arapçadaki (el+) eki, getirilmiştir: cezve > el+cezva. Fonetik değişiklik ise; /-v-/ sesinin, /-w-/ sesine dönüşmesi biçiminde görülmektedir: elcezve > elcezwe.

Örnek:

المرّة الجاية نشرّي الجزوة من الترك

El mera lcaya neşri el cezve men Turk.

Gelecek defa Türkiye’den bir cezve alacağım.

12. الشابشاقي ,Elchabchaq,(El çabçaq): Darjaya “çamçak” kelimesinden geçmiş ve “küçük bardak” anlamında kullanılmaktadır. Morfolojik açıdan kelimenin başına (el+) eki eklenmiştir. Darjada dişil şeklinde kullanıldığında ise kelimenin sonuna (+e) dişil morfemi eklenir: çabçaq-e. /-m-/ sesinin /-b-/ sesine ve /-k/ sesinin /-k/ sesine dönüşmeleri ise, fonetik değişiklikler olarak gösterilmektedir.

Örnek:

صارة كي تولي مالكو زينة جيبيلي الشابشاقي تاع الما

Sara ki tveli mel kuzina cibili el çabçaq ta’ el ma.

Sara mutfağa gittiğin zaman bana bir su bardağı getirir misin?

13. شقششير ,Cheqchir,(Çekşir): Osmanlı Türkçesi *çakşır* kelimesinden Darjada *çeqşir* şekline geçip “çorap” anlamında kullanılmaktadır. Sözcükte anlam değişiminden ziyade, fonetik değişiklikler görülmektedir: /-k-/ sesi /-k-/ sesine ve /-i-/ sesi /-i-/ sesine dönüşmüştür.

Örnek:

انا جامي نلبس شقششير من لاكلور روز

Ena jame nelbes çekşir men la kulör roz.

Pembe renkte olan çorapları asla giyemem.

14. شبلاق ,Cheplaq,(Çeplak): Türkçe *çıplak* kelimesinden, Cezayir Darjasına *çeplaq* şeklinde geçmiştir. Kelimenin Türkçede taşıdığı anlam değişmiştir. İlk olarak /-i-/ sesinin Darjada /-e-/ sesine; ikinci olarak ise kelimenin sonundaki /-k/

sesinin /-k- sesine dönüştüğü açıktır. Sözcük, bugünkü Darjada “İnsan düştükten sonra çıkan ses” ve “kadınların giydiği topuklu ayakabıdan çıkan ses” olmak üzere iki anlam üstlenmiştir:

Örnek:

مقبيل جاني واحد الصوت... شبلق, كي روحت نشوف لقبيت خويا الصغير طاح
فلادوش

*Mekbil cani vahed esut... çeplak... ki roht nşuf lgit høya eşir tah f la
duş.*

Biraz önce çıplak sesi duydum... Kontrol ettiğimde lavaboda küçük kardeşimin düştüğünü gördüm.

15. **ادولما , Edolma, (Edolma):** Yukarıda da tasnif edildiği gibi, “mutfak” ile ilgili terimlerinden biri olup, Türkçe *dolma* kelimesinden geçmiştir. Türkçeden Cezayir Darjasına geçerken, üzerinde bir morfolojik değişiklik gösterilebilmektedir: kelimenin başına (el+) el şemsiyye ekinin eklenmesiyle Cezayir Darjasında (*edolma*) şeklinde kullanılmaktadır.

Örnek:

يما شاك ويكاند تديرلنا دولما بنينة

Yema şak vik end tdirelna dolma bnina.

Her hafta sonunda annem bize lezzetli bir dolma yemeği hazırlıyor.

16. **ادوزان ,Edouzen (Eduzen):** Bu kelime de Türkçedeki *düzen* kelimesinin başına (el+) şemsiyye ekinin eklenmesiyle, Cezayir Darja’sında (*e-duzan*) şeklinde bulunmaktadır. Morfolojik değişiklikten ziyade, /-ü-/ sesi /-u-/ sesine dönüşmüştür. Cezayir Darjasında “malzeme” anlamında kullanılmaktadır.

Örnek:

قبل ما تبدا البنيان اشري دوزان كيما السيمان ولحديد

Kbel ma tebda lbenyan eşri eduzen kima siman u lehdid.

İnşaata başlamadan önce, çimento ve demir gibi malzemeler alman gerekiyor.

17. **قهواجي ,Qehwadji,(kahvacı):** Türkçedeki “kahveci” kelimesinden geçmiştir. Kelimede, /k-/ sesinin /ḳ-/ sesine ve /-v-/ sesinin /-w-/ sesine dönüşmesi, fonetik değişiklikler olarak görülmektedir.

Örnek:

كي كنت فلاتوركي بزاف منخترات خدمت قهواجي

Ki kunt f la Türki bezaf men hetrat hdemt kahvacı.

Türkiye’de bulunduğum zamanlarda defalarca kahveci olarak çalıştım.

18. **البخشيش El Bekhchich (El beşiş):** *bahşış* kelimesinden geçip Cezayir Darjasında kelimenin başına (el+) kamariyye eki eklenmiştir: (el+beşiş). Fonetik açıdan ise, /-a-/ sesi /-e-/ sesine ve /-h-/ sesi /- ħ -/ sesine dönüşmüştür. Cezayir Darjasında “El-beşiş” kelimesi, “Hizmet ve iş karşılığı verilen hediye” anlamında kullanılmaktadır.

Örnek:

يابنتي بالاكي تقبلي بالبخشيش فالخدمة ديالكي

Ya benti balaki tkebli b el beşiş fel hedma dyalki.

Kızım çalıştığın zamanlarda, hiçbir bahşışı kabul etme.

Ek: Cezayir’de “bahşış” fiili, etik olmayan bir fiil olarak da kullanılabilir. Özellikle Cezayirli kadınlar, nadir olarak bahşış kabul etmektedirler.

19. **باقلاوة ,Baqlawe,(Baklave):** Türkçe *baklava* kelimesinden geçip Cezayir Darjasında bazen (el+) kamariyye eki eklenerek “el+beqlawe” şeklinde kullanılır, bazen de herhangi bir morfolojik değişikliğe gidilmeden *beqlawa* şeklinde biçiminde de söylenmektedir. Sözcük, /a/ seslerinin k/e/ seslerine ve /-k-/ sesinin /-ḳ-/ sesine dönüşmesiyle Arapçalaştırılmıştır.

Örnek:

باقلاوة نديروها غير فلي اوكازيون كيما ليمارياج

Baklave ndiruha ğir f le okazion kima le maryaj.

Baklavayı sadece özel günlerde ve düğünlerde yapıyoruz.

Ek: Son yıllarda, kadınlar tarafından herhangi yakışıklı bir erkeği tasvir etmek için de *baklava* ismi kullanılmaktadır.

20. **البقراج, El Beqradj (El bakrac):** *bakraç* kelimesinden geçip, üzerinde hem morfolojik hem de fonetik değişiklikler bulunmaktadır. Morfolojik açıdan, kelimenin başına (el+) kamariyye eki eklenmiştir. Fonetik olarak ise, /-ı-/ sesi, /-e-/ sesine ve kelimenin sonundaki /-ç/ sesi, /-c/ sesine dönüşmüştür. Cezayir Darjasında, manuel kahve pişirme aleti anlamına gelmektedir.

Örnek:

بكري كنا كي نطيبو القهوة نستخدمو البقراج

Bekri kuna ki nteybu el kahva nestehdmu el bakrac.

Eskiden, eğer kahve pişirmek istersek bakraç aleti kullanıyorduk.

21. **البرغل, El bourghoul,(El burğul):** Türkçe *bulgur* kelimesinden geçip başına (el+) kamariyye ekinin eklenmesiyle Arapçalaştırılmıştır: el+burgul. Fonetik açıdan /-g-/ sesi /-ğ-/ sesine dönüşmüştür. Cezayir Darjasında “el-burğul” kelimesi tıpkı Türkçe’deki gibi bir yemek türü için kullanılır.

Örnek:

البرغل سورتو فالشتا يكون بنين

El burğul surtu fehta ykun bnin.

Bulgur yemeği çok lezzetli, özellikle kış günlerinde yeriz.

22. **البوراك, El bourek,(El burek):** Mutfak ile ilgili terimlerden biri olup, Türkçe *börek* kelimesinden, Cezayir Darjasına *el-burek* şekline geçmiştir. Üzerinde morfolojik ve fonetik değişikliklerin oluşturulmasıyla Arapçalaştırılmıştır. Morfolojik olarak, kelimenin başında (el+) kamariyye ekini almıştır: el+börek, fonetik açıdan ise, /-ö-/ sesi /-u-/ sesine dönüşmüştür. Cezayir Darjasında hamur arasına *el-burek* denir.

Örnek:

البوراك العنابي هو لمخير فذاير,كاين ليطبوه بلي كروفاة

El burek el Anabi huva lemhiyar f zayer, kayen li ytiybu b li krövet
Cezayir'in en lezzetli böreği Annabanın'dır. Bazen bu böreği bazen karides ile pişiril.

23. **الخوجة, El khoudja (El hūca):** Türkçedeki *hoca* kelimesinden geçmiştir. Bu kelime Cezayir Darjasına geçtiğinde, üzerinde hem morfolojik hem de fonetik değişiklikler olmuştur. Morfolojik açıdan kelimenin başına (el+) kamariyye ekini alarak ve fonetik açıdan /-h-/ sesinin /-ħ-/sesine, /-o-/ sesinin /-u-/ sesine ve /-a/ sesinin /-e/ sesine dönüşmesiyle “hoca” kelimesi Arapçalaştırılmıştır. “Emekli, zengin” anlamında kullanılmaktadır.

Örnek:

جدي عثمان ملي رتريتي راه كي الخوجة

Cedi Athman meli vela retrete rahu ki el hūca.

Athman dedem emekli olduğu günden beri zengin olmuştur.

24. **الخردة, El khourda, (El hūrda):** Cezayir Darjasında, “eski demir ve metalik parçalar” anlamına gelen *el-hurde* kelimesi, üzerinde hem morfolojik hem de fonetik değişiklikler oluşturularak Türkçedeki “hurda” kelimesinden geçmiştir. Kelimenin başındaki (el+) kamariyye ekinin eklenmesi morfolojik bir değişiklik olarak görülmektedir. Fonetik olarak ise, /h-/ sesi /-ħ-/ sesine, kelimenin sonundaki /-a/ sesi /-e/ sesine dönüşerek Arapçalaştırılmıştır.

Ek: El hūrda kelimesinin yukarıda verilen anlamına ek olarak; bugünkü Darjada “iyi olmamış iş” ifade etmek için de bu sözcükten faydalanılmaktadır.

Örnek:

الخدمة لي دارها داك لمينويزي اهي كي الخردة

El hedma li darha dek lö mönüizi ahi ki el hūrda.

Marangozun yaptığı iş hiç olmamış.

25. **الخرداجي, El hērdaci, (el hērdaci):** Türkçede var olan *hurdacı* kelimesinde, Darjaya geçtikten sonra anlam açısından bir değişim görülmemektedir. Bugün Cezayir'de “hurdacılık işini yapan veya hurda satan kişi” için *El hērdaci*

sözcüğü kullanılmaktadır. Morfolojik değişim olarak *hurdacı* kelimesi, Darjada ismin başına (el+) kamariyye morfemini almıştır. Fonetik olarak ise 4 farklı değişiklik bulunmaktadır: /h-/ sesi /-h-/ sesine dönmüş , /-u-/ sesi Darjada /-e-/ sesi olmuştur, /-a-/ sesi /-e-/ sesine dönmüş ve kelime sonunda bulunan /-i/ sesi /-i/ şeklinde dönmüştür.

Örnek:

لخر داجي هو لي يشرى لقص لقديما

El hërdaci hua li yeşri lkech lekdin

Hurdacı herhangi eski satan veya alan kişidir.

26. **الكفتة, El kefta (Elkefta):** Türkçe *köfte* kelimesinden geçip, Cezayir Darjasında *el-kefte* şeklini almıştır. (el+) kamariyye morfemini alarak ve /-ö-/ sesi /-e-/ sesine dönüşerek Arapçalaştırılmıştır. Cezayir Darjasında *el-kefta* kelimesi, “Bir tane badem ile yapılan bir tatlı” için kullanılmaktadır.

Örnek:

ماتكترش ملكفته بارسكو حلوة بزاف

Ma tketerş m el kefta parskö hluva bezaf.

El kefta tatlısını fazla yeme çünkü çok tatlıdır.

27. **فرفوري, Ferfourı (Ferfuri):** Ben Chenneb’e göre, bu kelimenin aslı Farsça olup, Türkçeye *fağfur* kelimesinden, Cezayir Arapçasına *ferfuri* şeklinde geçmiştir. Sözcükteki fonetik değişiklikler /-a-/ sesinin /-e-/ sesine dönüşmesi ve kelimeye /-i/ sesinin eklenmesiyle oluşturulmuştur. Anlam açısından bu kelime, Cezayir Darjasında “dar olmayan pantolon” anlamında kullanılmaktadır.

Örnek:

كي يجي الصيف نلبس غير لي جين فرفوري

Ki yji esif ana nelbes ğir le jin ferfuri.

Yaz günlerinde sadece dar olmayan pantolonlar giyiyorum.

28. **فانار, Fnar, (Fnar):** Türkçe *fener* kelimesinden geçip, Cezayir Darjasında *fnar* şeklini almıştır. Kelime Türkçedeki “fener” anlamında kullanılmaktadır. Fener kelimesi Darjaya geçtikten sonra, fonetik açıdan iki tane değişikliğe uğramıştır: ilk olarak /-e-/ sesi düşmüştür, ikinci olarak ise /-e-/ sesi /-a-/ sesine dönmüştür.

Örnek:

ويلا كاينا دلما ادي فنار صغير معاك

vila kayna delma edi fnar sğir m'ak.

Eğer karanlıksa, sen yanına küçük bir fener alabilirsin.

29. فنارجي,Fnardji (Fnarıcı): Cezayir Darjasında “fener yapan veya satan kişi” *fnarcı* adını alır. İsmi sonundaki –cı yapım eki, sözcüğe meslek anlamı katmaktadır.

Örnek:

عمي مو ح من 1975 يخدم فنارجي,معروف بزاف فالقبة

Ami m Muh min 1975 yehdem fnarcı, maruf bezaf fel kuba.

Ami Muh 1975 yılından beri Fenerci olarak çalışmış, Kouba’da meşhurdur.

30. قانا ,Gena,(Gene): Bu kelime, Cezayir Darjasında değişmeyen kelimelerden arasında yer almaktadır. Türkçe *gene* kelimesinden geçip “yeniden” anlamında kullanılmaktadır.

Örnek:

قانا لازم نشري الخبز

Gene lazem neşri el ħobz.

Yeniden ekmek almam gerekiyordu.

31. حلواجي ,Helwadji (Helvacı): Cezayir’de herhangi bir yerde helva yapan veya satan kişi *helwaci* ismini alır. Asıl olarak bu kelime Türkçeden alınmıştır. *Helvacı*, Darjaya geçtikten sonra morfolojik açıdan bir değişime uğramamıştır. Fonetik üzerinde iki farklı değişiklik olmuştur. İlk olarak /-v-/ sesi /-w-/ sesine dönüşmüştür, sözcüğün sonunda bulunan /-ı/ sesi ise Darjada /-i/ olmuştur.

Örnek:

كاين فزانقة ديالنا حلواجي

Kayen f ezenka diyalna helvacı.

Bizim mahalemiz bir helvacı vardır.

32. حمامجي ,Hememdji (Hemmamcı): Darjada “hamamda çalışan veya hamam işleten kişi” anlamında kullanılmaktadır. Sözcüğün Türkçeden alınmasından sonra morfolojik bir değişikliğe uğradığı görülmemektedir. Fonetik açıdan ise *hamamcı* Darjaya geçince 3 farklı değişiklik göstermektedir: /-a-/ sesinin /-e-/ sesine değişmesi iki defa tekrarlanmıştır: *hememci-hamamcı*, sözcüğün sonunda bulunan /-ı/ sesi /-i/ sesine dönmüştür.

Örnek:

وليد من صغرو حمامجي

Walid men seğru hemmamcı

Walid onun çocukluktan beri hamamcıdır

33. كاسه, Kese, (Kese): Bu kelime de Cezayir Darjasında değişmeyen kelimelerden biridir. Türkçedeki *kese* kelimesinden geçip Cezayir Darjasında “hamam veya duşta keselenmek için kullanılan sünger” anlamında kullanılmaktadır.

Örnek:

كي تروح للحمام بالاك ادي معاك كاسه جديدة

Ki truh lel hemam balak tensa edi m'ak kese cdida.

Hamama gittiğinde yeni bir kese almayı unutma.

34. لبلي ,Leblebi,(Leblebi): Cezayir Darjasında “nohut” anlamında kullanılan *leblebi* kelimesi, Türkçe *leblebi* kelimesinden geçmiştir. Sözcükteki tek değişiklik, /l-/ ve /-b-/ seslerinin arasındaki /-e-/ sesinin, kapalı /-e-/ sesine dönüşmesidir.

Örnek:

لبلي مليح للصحة

Leblebi mlih l esha.

Leblebi sağlık için iyidir

35. **ماينا ,Mayna,(Mayna):** Türkçe *mayna* kelimesinden geçip, Cezayir Darjasında Mmayna “herhangi bir işin iptal edilmesinden sonra söylenen yuh” anlamında kullanılır. Kelimenin başındaki /m-/ sesi vurguyla söylenir.

Örnek:

ماينا عليك ما تصلح لوالو

Mayna alik ma teleh l valu

Yuh sana... Hiç bir işe yaramazsın

36. **قانونجي ,Qanoundji, (қанunci):** Türkçeden *kanuncu* kelimesinden geçip, Cezayir Darjasında “bir müzik aleti olan kanunu çalan kişi” anlamında kullanılmaktadır. Morfolojik açıdan bir değişiklik bulunmamaktadır, fonetik olarak ise iki farklı değişiklik bulunur: kelime başındaki /k-/ sesinin / q-/ sesine ve kelime sonunda bulunan /-u/ sesinin /-i/ sesine dönüşmesidir.

Örnek:

علاوة يلعب ملىح بالقانون ,قانونجي تاع الصح

Allaoua yelab mlih bel kanun, қanunci ta' esah.

Allaoua kanunu aleti ile çok iyi çalışıyor. Gerçek bir kanuncudur.

37. **قداش ,Qedach (қedaş):** Darjada “garson” anlamında kullanılmaktadır. Ben Chenneb’e göre, bu kelime Türkçe “emekdaş” kelimesinden geçmiştir. Fonetik açıdan /-k-/ sesi, / q-/ sesine, /-a/ sesi /-e-/ sesine dönüşmüştür. /-d-/ sesi iki ünlü sesin arasında olduğu için, vurgulanmıştır. Kelimenin başındaki /em-/ morfeminin de düştüğü görülmektedir.

Örnek:

ويلا تسحق قداش فلو رسطورو ديالک اني هنا

Vila teshek қedaş f le restoron dialek ani hna.

Senin restoranda garson eksik ise ben varım.

38. **قرشون, Qerchoun (karsun):** Türkçe *kurşun* kelimesinden geçmiştir. Sözcükteki /k-/ sesi /k-/ sesine ve /-u-/ sesi /-e-/ sesine dönüştürülerek Türkçeden Darjaya ödünç alınmıştır.

Örnek:

معليش تمديلي ستيلو تاع قرشون

Ma'liş tmedli stylo ta' karsun

Kurşun kalemi bana verir misin?

39. **قفطان, Qeftan, (kaftan):** Kelimenin aslı Farsçadır. Türkçede *kaftan* Cezayir Darjasına *qeftan* olarak geçmiştir. /k-/ sesinin /-k-/ sesine ve /-a-/ sesinin /-e-/ sesine dönüşmesiyle Arapçalaştırılmıştır. Cezayir Darjasında *kaftan* kelimesi “bir tane cüppe modeli” özellikle düğünlerinde giyinmektedir.

Örnek:

شخال شابة ديك لعروسة بل قفطان ديالها

Şhal şeba dik larusa bel kaftan dyalha

Damat'in kaftanı çok güzeldir

40. **قرناز, Qournaz / Qernaz, (kurnaz, kernaz):** Türkçedeki *kurnaz* kelimesinden geçmiştir. Türkçedeki anlamıyla kullanılmaktadır. Bu kelimenin şiveden şiveye farklı telaffuzları da bulunmaktadır. Bazı bölgelerde sadece kelimenin başındaki /k-/ sesini /k-/ sesiyle değiştirerek (*kurnaz*), bazı bölgelerde /-u-/ sesini /-e-/ sesiyle değiştirerek telaffuz edilmektedir (*kernaz*).

Örnek:

مكانش عبد لينكر هو في حياتي كيما انسان يكون قرناز

Makanş abd li nkerhu fi hyati kima insan ikun kurnaz.

Hayatımda en sevmediğim insanlar kurnazlardır.

41. **قوجا, Qoudja (kuca):** Türkçedeki *koca* kelimesinden geçip “büyük” ya da “koca” anlamlarına gelmektedir. /k-/ sesi /k-/ sesine ve /-o-/ sesi /-u-/ sesine dönüşerek Arapçalaştırılmıştır.

Örnek:

سفيان جاري شرا قوجا موطو

Sofian Jari şra kuca moto.

Komşum Sofian kocaman bir motor almış.

42. رنقيلة ,Rengila,(Rengila): bu kelimenin aslının Farsça olduğu düşünülmektedir. Türkçe *nargile* kelimesinden geçip Cezayir Darjasına fonetik ve morfolojik değişikliklerle ödünç alınmıştır. Sözcükteki fonetik değişiklik, metatez olarak gösterilebilmektedir: n> r: Nargile > rengile. Morfolojik açıdan ise Arapça şemsiye (el+) eki kelimenin başına eklenmiştir: el+rengile > er-rengile.

Örnek:

عندي دي بروبلام دو رسيبراسيو على هادا مانتكيفش رنقيللا

Andi de problem dö respirasyon ala hada ma netkeyeş Rengila.

Nefes sıkıntılımdan dolayı hiç nargile içemiyorum.

43. ساقط ,Saqt, (Saqt): *sakat* kelimesinden geçip, Cezayir Darjasında “utanmaz” anlamında kullanılmaktadır. Anlam değişiminden ziyade, hem morfoloji hem de fonetik değişiklik bulunmaktadır. Morfolojik açıdan, kelimenin başına Arapçadaki (el+) el şemsiye ekini ekleyerek, Arapça fonetiğine uygun bir şekilde /s-/ sesi vurgulanmıştır: *sakat*> el+sakat> es-sakat. Bunun dışında /k-/ sesi /k-/ sesine dönüşmüştür. Kelimenin sonunda kalın /t/ sesi sebebiyle, ikinci /a-/ sesi /ı-/ sesine dönüşmüştür.

Örnek:

نتا ليراك تسب بين انسا راك ساقط

Nta li rak tseb bin ensa rak saqt.

Kadınların arasında küfür söyleyenler utanmazdır.

44. صابونجي ,Saboundji,(Sabunci) Bu kelime Türkçeden *sabuncu* şeklinde ödünçlenmiştir, Darjaya geçtikten sonra da Türkçedeki anlamını muhafaza etmiştir. Kelimede morfolojik bir değişiklik görülmemekle birlikte fonetik değişiklikler bulunmaktadır. İlk olarak /u-/ sesi /o-/ sesine dönüşmüştür. Yine sözcük sonunda bulunan /u-/ sesi ise /i/ sesine dönüştürülerek değiştirilmiştir.

Örnek:

روح عند هداك صابونجي جبيلي حبة صابون

Ruh and hadak sabunci jibli heba sabun.

Sabuncu dukkana git, orda bir tane sabun bana al.

45. **سعاجي ,Sa'dji,(Saaci):** *Saatçı* kelimesinden geçip, bugünkü Darjada *Sa'ci*, “saatleri tamir eden veya satan kişi” anlamında kullanılmaktadır. Sözcük üzerinde morfolojik bir değişiklik bulunmamaktadır. Yine bu sözcükte de fonetik değişiklikler dikkat çekmektedir. /-a-/ sesi düşmüş ve onun yerine /-'-/ gelmiştir; /-t-/ sesi de düşmüş ve sonrasında /-ı/sesi yerine /-i/ sesi gelmiştir.

Örnek:

تکسرتلي ساعا ديالي لازم نديها لسعاجي

Tkesertli sa' dyali lazem nediha l saaci

Benim saatim kırılmıştı, onu saatçiye götürmem lazım.

46. **سبسي ,Sebsi,(Sebsi):** Ben Chenneb'in belirttiği üzere, bu kelime *sipsi* kelimesinden geçmiştir. Üzerinde hem fonetik hem de morfolojik değişiklikler oluşmuştur. Başına (el+) şemsiyye ekini alarak sözcük üzerinde morfolojik değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Fonetik olarak ise ilk /-i-/ sesi /-e-/ sesine ve /-p-/ sesi /-b-/ sesine dönüşmüştür.

Örnek:

انا جامي نتكيف رنقيللا بلا سبسي

Ana jame netkeyf rengila bla sebsi

Sipsisiz nargileyiasla içemem.

47. **سنجاق ,Sendjaq (Sencak):** Bu kelime *sancak* kelimesinden geçmiştir. Başındaki vurguyla söylenen /s-/ sesi, (el+) şemsiyye eki olarak gösterilebilmektedir. Morfolojiden ziyade, kelimenin içindeki ilk /-a-/ sesinin /-e-/ sesine dönüşmesiyle Arapçalaştırılmıştır. Cezayir Darjasında *sendjaq* kelimesi “bayrak” anlamında kullanılmaktadır.

Örnek:

سنجاق تاع دز اير فيه 3 كولور: لحرمر, لبيد, لوفار

Sencağ ta' zayer fih 3 kulör: lehmer, lebyed, lö ver.

Cezayir Bayrağında 3 tane renk var: kırmızı, beyaz, yeşil.

48. **سقالة, Sqele, (Sıqela):** Ben Chenneb'a göre bu kelimenin Türkçedeki *iskele* kelimesinden geçtiği düşünülebilir. Kelimenin başındaki /i-/ sesinin düşmesiyle ve /-k-/ sesinin /-k-/ sesine dönüşmesiyle Arapçalaştırılmıştır. Cezayir Darjasında da kelimenin aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

توحشت نروح لسقالة لي كاينة في بجاية

Tvehešt nruh l sıqela li kayna fi bcaya

Bicaya'daki iskeleyi çok özledim.

49. **شاوش, Chaouche, (Şeş):** *çavuş* kelimesinden geçip, üzerinde morfolojik ve fonetik değişikliklerin oluşturulmasıyla Arapçalaştırılmıştır. Örneğin kelimenin başına (el+) şemsiyye eki getirilmiştir. Fonetik açıdan ise, /ç-/ sesi /-ş/ sesine, /-a-/ ve /-u-/ sesleri ise /e/ sesine dönüşmüştür. Bugünkü Cezayir Darjasında *çavuş* “noter memuru” için kullanılmaktadır.

Örnek:

الخدمة تاع شاوش ماشي ساهلة فيها دي ريسك

El hedma ta' şeş maşi sahla fiha du risk.

Noter işi risklidir ve kolay bir iş değildir.

50. **شارشيف, Charchif, (Şarşif):** Ben Chenneb'e göre, bu kelime *çarşaf* kelimesinden gelmiştir. Kelimenin başına (el+) şemsiyye ekinin eklenmesiyle Arapçalaştırılmıştır. *Çarşaf* kelimesinin ilk /-a-/ sesi /-e-/ sesine, ikinci /-a-/ sesi /-i-/ sesine ve başındaki /ç-/ sesi /ş-/ sesine dönüşmüştür. Sözcük, “Cezayirli kadınların cenazelerde başlarını örtmek için kullandıkları kumaş”a işaret etmektedir.

Örnek:

فالجزاة لازم لمرادير شرشيف فوق راس ديالها

F el janazat lazem lemra dir şarşif fug ras dyalha.

Cenazelerde kadının kafasını çarşafıla örtmesi lazımdır.

51. شيشة, Chiche, (Şişe): Cezayir Darjasında “Nargile” anlamına gelen *şişa* kelimesi, Ben Chenneb’in eserinde belirtildiği gibi, Türkçedeki *şişe* kelimesinden geçmiştir. Başına (el+) şemsiyye ekinin eklenmesiyle Arapçalaştırılmıştır.

Örnek:

نحب شيشة تاع كراميل

Enheb şişe taa karamel

Karameli nargile çok seviyorum

52. طاوا ,Tawa, (Tava): Cezayir Darjasında “yemek pişirmek için kullanılan araç” anlamında kullanılan *tawa* kelimesinin, Ben Chenneb tarafından Türkçe *tava* kelimesinden geçtiği belirtilmiştir. Fonetik olarak /-v-/ sesi /-w-/ sesine dönüşmüş, morfolojik olarak ise, kelimenin başına (el+) şemsiyye eki eklenmiştir.

Örnek:

تكسرتلي طاوة لقديمة ديالي لازم نشري جديدة

Tkesretli tava lekdima dyali lazem neşri cdida.

Yeni bir tava almam gerekiyor çünkü eskisi kırılmış.

53. طبانا ,Tbana,(Tbana): Ben Chenneb’e göre bu kelime, Türkçeden Darjaya *taban* kelimesinden geçmiştir. Kelimenin sonuna /-a/ sesinin eklenmesiyle ödünç alınmıştır. Bu kelime Darjada, “ayağın yere basan yüzü” anlamında kullanılmaktadır.

Örnek:

صرالي تقبة فطبانا تاع صباط ديالي

Srali tukbat f tbana taa sebat dyali

Ayakkabımda basılan yüzüde bir delik olmuş.

54. شال ,Chal, (Şal):şal kelimesinden geçip, üzerinde morfolojik değişikliğin olmasıyla ödünç alınmıştır: kelimenin başına şemsiye (el+) eki eklenmiştir: Şal > el+şal > eş-şal.

Örnek:

بأبا كى بىبى مألعمرة بىبىب ؤال لىما

Baba ki yji m el omra yjib şal l yema.

Babam umreye gittiğinde anneme şal alacaktır.

55. **شربأب ,Chirbet,(şirbet):** Türkçedeki şerbet kelimesinden ödünçlenmiştir. Bugünkü Darjada “şekerli meyve suyu” anlamında kullanılmaktadır. şerbet kelimesi Sözcük Darjaya geçtikten sonra, herhangi bir morfolojik değişikliğe uğramamıştır. Yine fonetik açıdan değişimler görölmektedir: /-e-/ sesi /-i-/ sesine dönmüştür.

Örnek:

فصيف نشرب بزاف شربأب

F sif meşreb bezaf şirbet

Yazın çok fazla şerbet içiyorum.

56. **شربأبأشى ,Chirbetçi, (şirbetçi):** bu kelime Türkçe’de bulunan ’şerbetçi’ kelimesinden ödünç olarak gelmiştir. Anlam ise aynı alındığı anlam olarak bulunmaktadır, herhangi şerbet yapan veya satan kişidir. Fonetik açıdan bir değişiklik olmuştur : /-e-/ sesi Darjada /-i-/ şekline dönmüştür.

Örnek:

كأبن شىربأبأشى فى باب الواد مشهور بزاف ,كى تجى نروحو لو

Kayen şirbetçi fi bab el ved meşhur bızaf ki tji nruhulu

Bab el ved’te bir tane çok meşhur şerbetçi vardır, geldiğinde beraber gideriz.

57. **طبسى ,Tabsi, (Tıbsi):** Darjada bulunan *tabsi* kelimesi Türkçedeki *tepsi* kelimesinden geçmiştir. Bugünkü Darjada bu kelime, “yemek taşımaya yarayan tabak” anlamında kullanılmaktadır. Tepsi kelimesi Darjaya geçtikten sonra morfolojik açıdan bir değişikliğe uğramamıştır. Fonetik olarak /-e-/ sesi Darjada /-a-/ sesine dönmüştür ,/-p-/ sesi ise /-b-/ sesine değişmiştir.

Örnek:

مسلخىر, ماألش تمدلى طبسى لوبىا

Mselhir, ma’liş tmedli tıbsi lubyay? .

İyi akşamlar, bir kuru fasulye tabağı alabilir miyim?

58. **ترسانة ,Tersana, (Tersana):** *tersane* kelimesinden geçmiş olan bu kelime üzerinde ne morfolojik ne de semantik bir değişiklik bulunmamaktadır. Fonetik değişim ise sözcüğün sonunda bulunan /-e/ sesinde görülmektedir. Bu ses, Darja'da /-a/ sesine dönmüştür.

Örnek:

كاينا ترسانة كبيرة فل بور تاع بجاية

Kayen tersana kbira fl por ta Bicaya

Bicaya limanında büyük bir tersane bulunuyor.

59. **طنجرة Tnidjra (Tnicra):** Türkçede bulunan *tencere* kelimesinden geçmiştir. Bugünkü Darjada *tnicra* sadece “süt pişirmek için kullanılan alet” anlamında kullanılır. Ödünçlenen bu kelime, fonetik açıdan iki değişiklik barındırmaktadır. İlk olarak /-e-/ sesinin düştüğü, ikinci olarak ise sonda bulunan /-e/ sesinin Darjada /-a/ sesine dönüştüğü görülmektedir.

Örnek:

مدلي هذيك طنجرة باش نسخن لحليب

Medli tnicra hadik baş ntiyeb lehlib

Süt pişireceğim, o küçük tencereyi bana verirmisin?

60. **طوبال ,Tobal,(Tobal):** *topal* kelimesinden Darjaya geçmiştir. Kelime Darjaya geçtikten sonra Türkçedeki anlamını muhafaza etmiştir. Sözcükteki fonetik değişiklik ise; kelime sonundaki /-p-/ sesinin, Darjada /-b-/ sesine dönüşmesi olarak ortaya çıkmıştır.

Örnek:

فاتح مسكين ملي طاح فلشانطي ولا طوبال

Fateh meskin meli tah fel şantiye vela tobal.

Yazık Fateh şantiyede düştüğü günden beri topal olmuş.

61. **طورشي ,Torchi, (Torşi):** Sözcük *turşu* kelimesinden geçmiştir.*Torşi* kelimesi, günümüz Darjasında“sirkeli ve tuzlu suda bırakılan meyve veya sebze”

anlamını taşımaktadır. Morfolojik açıdan bir değişiklik görülmemekle birlikte, fonetik olarak /-u-/ sesi Darjada /-o-/ sesine dönüşmüştür. Bunun yanında sözcüğün sonundaki /-u/ sesi de /-i/ sesine dönüşmüştür.

Örnek:

بابا ملي ولات عندو لاطنسيو جامي ياكل طورشي

Baba meli velat andu la tension jame yakul torşi.

Babam tansiyon hastası olduktan sonra hiç turşu yemedi.

62. تزقاح, Tezgah, (Tızgah): Türkçede bulunan *tezgâh* kelimesinden ödünçlenmiştir. Darjaya geçtikten sonra morfolojik ve semantik olarak aynı şekilde varlığını korumuştur.

Örnek:

كل لجمعة جدي دير تزقاح فاسوق و يبيع المعدنوس

Kul cem 'a jedi ydir tızgah f suk u ybi ' el madnus

Dedem her cuma günü pazarda bir tezgâh açıyor ve maydanoz satıyor

63. تراز, Traz, (Tıraz): Ben Chenneb'e göre *çerez* kelimesinden geçmiştir. Bugünkü Cezayir Darjasında çerez veya kuruyemişi işaret etmesi için *traz* kelimesi kullanılmaktadır. Morfolojik olarak bir değişiklik bulunmamaktadır. Fonetik açıdan /ç-/ ve /-e-/ sesi düşürülmüş, kelime başına/t-/ sesi getirilmiştir. Bunun yanında /-e-/ sesi de /-a-/ sesine dönüştürülmüştür.

Örnek:

رمضان ما نقدرش نجوزو بلا تراز

Remdan manekdersş ncevzu bla tıraz.

Ramazan ayı çerezsiz geçirilmez.

64. تزدام, Tezdam, (Tızdam): Türkçede bulunan *cüzdan* sözcüğünden geçen kelime, Türkçedeki anlamını da muhafaza etmiştir. Sözcüğün Darjadaki kullanımına

bakıldığında, kelime başında bulunan /c-/ sesinin /t-/ sesine; kelime ortasındaki/-ü-/ sesinin /-e-/ sesine ve kelimesonundaki /-n/ sesinin de Darjada /-m/ sesine dönüşümü olmak üzere üç farklı fonetik değişimi bulunmaktadır.

Örnek:

جدتي عندها لو مام تزدام من 1998

Cedati andha lö mem tızdam men 1998.

Nenem 1998 yılından beri aynı cüzdanı kullanıyor.

65. زوالي, Zawali, (Zavali): Kelime asıl olarak Arapçadan geçmiştir. Fakat Ben Chenneb'e göre; Türkçe zavallı sözcüğünden ödünçlenmiştir. Sözcük, Darjada “yoksul” anlamını taşımaktadır. Fonetik açıdan görülen değişiklikler şu şekildedir: /-v- / sesi /-w-/, /-ı/ sesi ise /-i/ olmuştur.

Örnek:

كي نشوف زوالي فالطريق نكره الحياة هدي

Ki nşuf zavali f trig nekreh lehyat hadi.

Sokaklarda zavallı insanları gördüğüm zaman tüm bu hayattan nefret ediyorum.

66. زينطوط, Zbantout, (Zbantot): Asıl olarak İtalyanca *sbanditto* kelimesidir. Ben Chenneb çalışmasında Türkçede var olan *izbandut* kelimesinden Darjaya geçtiğini belirtmiştir. Sözcük Darjada “35 yaş üstünde evlenmeyen erkek” anlamında kullanılmaktadır. Sözcüğün Darjaya geçişinde morfolojik bir değişiklik yapılmamıştır. Fonetik olarak ise; kelime başında bulunan /i-/ sesi düşürülmüş, /-d-/ sesi yerine /-t-/ sesine, /-i-/ sesi de /-o-/ sesine dönüştürülmüştür.

Örnek:

يا سليم عندك 41 سنة ومزال متزوجت راک زينطوط

Ya Salim andek 41 sna u mazal matzevect rak zbantot.

Selim yaşın 41 yaşındasın ve daha evlenmedin.

67. **زندجیر, Zendjir, (Zencir)**: Türkçede bulunan *zincir* kelimesinden geçmiştir. Sözcük, morfolojik ve semantik bir değişim geçirmemiş, aynı biçimiyle kullanımını devam ettirmiştir.

Örenk:

دارو لاقراف فلافاك و غلقو الباب بزنجير

Daru la grev f la fak u ğelko el bab b zencir

Üniversitede grev yapmışlar ve kapı zincir ile kitlemişler.

68. **زنقيل, Zengil, (Zengil)**: *zengin* kelimesinden geçmiştir. Darjada “güçlü ve maddi durumu iyi olan kişi” anlamındakullanılır. Sözcükte morfolojik değil, fonetik değişiklik görülmektedir. Kelime sonunda bulunan /-n/ sesi, Darjada /-l/ sesine dönüşmüştür.

Örnek:

العبد ليكون زنقيل دايمن يكون مشحاح

Elabd liykun zengil daymen ykun meşhah

Zengin olan isan çoğu zamanda cimridir

69. **زورنا, Zorna, (Zorna)**: Türkçede var olan *zurna* kelimesinden geçmiştir. Türkçedeki anlamı ile kullanılan sözcükte, tek bir fonetik değişiklik görülmektedir. Sözcükteki /-u-/ sesi, Darjada /-o-/ sesine dönüşmüştür.

Örnek:

ماشى ساهل باش تلعب بازورنا لازم الوقت

Maşi sahel beş telab b zorna lazem el vekt

Zurna ile çalmak biraz zordur ve vakit alır.

70. **زورناجي, Zornadji (Zornaci)**: Türkçede bulunan *zurnacı* kelimesinden ödünçlenmiştir. Günümüz Darjasında “herhangi bir zurna aleti çalan veya zurna yapan kişi” anlamında kullanılır. Ödünçlenen bu sözcükte, morfolojik bir değişiklik bulunmamaktadır. Fonetik olarak ise /-u-/ sesi, Darjada /-o-/ sesine dönüşmüştür.

Örnek:

غير لي يميتريزي الزورنا يقدر يكون زورناجي

Ğir li ymitrizi ezorna li yekder ikun zornaci

Sadece zurna alet ile hâkim olan kişi zurnacı olabilir

4.3 +ci Yapım Ekiyle Oluşturulmuş Kelimeler

71. **بلغاجي, Belghadji, (Belğaci):** Bu kelime Cezayir Darjasında “terlik” ya da “ayakkabı” anlamına gelen *bliğa* kelimesinin sonuna +ci ekinin eklenmesiyle, “ayakkabıcı” anlamını oluşturmuştur.

Örnek:

بلغاجي يتعب بزاف مي ما يربحش بزاف

Belğaci yetab bezaf me ma yerbehş bezaf.

Ayakkabıcı çok yorulmasına rağmen fazla para kazanamıyor.

72. **بيت المالجي, Bit el maldji, (Bit el malci):** “bankacı” anlamına gelen *bitelmelci* kelimesi, Darcidaki “bankacı” anlamını taşıyan *bit el-mel* kelimesinin sonuna +ci ekinin eklenmesiyle oluşturulmuştur.

Örnek:

البيت المالجي فذايير دايمن مرفه

El bit el malci f dzayer daymen emrefeh

Cezayir’de çalışan bankacılar, her zaman refah içinde yaşıyorlar.

73. **سوكارجي, Soukardji, (Sukerci):** “sarhoşluk” anlamına gelen *sikran* kelimesine +ci ekinin eklenmesiyle oluşturulan *sukerci* sözcüğü, Cezayir Darjasında “sürekli alkol içen ve sarhoş olan kişi”nin tasvirinde kullanılır.

Örnek:

عمر سوكارجي, دايمن يشرب

Omar sukerci daymen yeşrob

Omar her zaman sarhoştur.

74. **فخارجي, Fekhardji, (Feħarci):** Sözcük Türkçede “çömlekçilik” anlamı taşımaktadır. Arapçada bulunan *feħar*. فخار. Kelimesinin sonuna ci+ eki eklenmiştir.

Darjadaki *feharcı* kelimesi “çömlekçilik sektöründe çalışan kişi” anlamına gelmektedir.

Örnek:

كي كنت صغیر حبيت نخدم فخارجي

Ki kunt sğir hebit nehdem feharcı

Gençliğimde çömlekçilik ile ilgili bir iş yapmak istiyordum.

75. **فلوكاجي, Floukadji, (Flukaci):** Türkçede “filika yapan kişi” anlamında kullanılmaktadır. Arapçada bulunan *fluka* فلوكة kelimesine +ci eki eklenerek, kelime sıfat hale gelmiştir.

Örnek:

ياسين فلوكاجي عندو اتوليي في وهران

Yasin Flukaci andu atölye fi Vahran

Yasin filika kuruyor ve satıyor, onun atölyesi Vahran’da.

76. **فوطاجي, Foutadji, (Futaci):** *futaci* kelimesi, bugünkü Darjada iki farklı anlam taşımaktadır. İlk anlamı “havlu yapan ve satan kişi”, ikinci anlamı ise “Cezayir’deki Kabil bölgesinde, kadınların giydiği geleneksel kıyafetleri tasarlayan kişi”dir. *Futa* kelimesinin sonuna +ci eki eklenerek sıfatlaştırılmıştır.

Örnek:

تيزي وزو معروفة بلفوطاجي

Tizi uzu marufa bel futaci

Tizi uzu bölgesi, elbise üretimiyle meşhurdur.

77. **قحبانجي, Qehbandji, (qehbanci):** *qehbanci* sözcüğü, Türkçede “hayat kadını pazarlayan kişi” anlamında kullanılmaktadır. Türkçede “hayat kadını” anlamına gelen Arapça *qehba* «قحبة» kelimesine +ci ekinin eklenmesiyle kullanımdaki anlamını kazanmıştır.

Örnek:

احشم شوييا عندك 53 سنة و مزال تخدم قحبانجي

Ehşem şviya andek 53 sene u mazal tehdem k hbançi

Biraz utan, yaşın 53 olmuş ve hala hayat kadınlarını işletiyorsun.

78. **قومارجي ,Qoumarji ,(kumarci):** Cezayir Darjasında “sürekli kumar işlerine karışan kişi” anlamında kullanılan *qomarci*, Türkçede *kumarbaz* biçiminde kullanılmaktadır. Sözcük Darjada +ci eki eklenerek sıfatlaştırılmıştır.

 rnek:

حميد قمارجي جامي عندو البركة في رزقو

Hamid kumarci jame andu el baraka fi rezko

Hamid sürekli kumar oynuyor, bundan dolayı onun evinde hiç bereket yoktur.

79. **طمبورجي ,Tamburdji, (Tamburci):** Cezayir Darjasında, “Herhangi bir davul aleti yapan veya çalan kişi”yi ifade etmek için *tamburci* sözcüğü kullanılmaktadır. Türkçede bu anlam *davulcu* sözcüğü ile karşılanmaktadır. Fransızca *tambour* sözcüğünden ödünçlenen *tambur* kelimesinin sonuna +cı ekinin eklenmesi ile sözcük sıfat hale gelmiştir.

 rnek:

في دزايير طمبورجي يربحو بزاف دراهم

Fi Dzayer Tamburci irebhu bezaf drahem

Cezayir’de davulcular iyi para kazanıyorlar.

4.4 DARİCA SÖZ VARLIĞINDAKİ TÜRKÇE KELİMELERİN TEMATİK TASNİFİ

Cezayir başkentinde konuşulan Darjada günümüzde de kullanımı devam eden 80 adet farklı Türkçe kelime bulunmaktadır. Bu kelimeler tematik olarak *kıyafetlerle* ilgili, *iş* veya *ekonomi* ile ilgili, *aletlerle* ilgili, *mutfakla* ilgili ve diğer *günlük hayattaki kullanımlarla* ilgili olmak üzere beş gruba ayrılmaktadır.

İlk olarak günümüz Darjasında ekonomiyi konu alan Türkçe kelimelerin, önemli bir yer kapladığı görülmektedir. İçerisinde bulunan 23 kelime ile diğer gruplara göre daha fazla Türkçe sözcük barındırmaktadır.

Darjada *iş* konu alan Türkçe kelimelerde, yapısal bir birliktelik olmadığı görülmektedir. Bu anlama işaret eden kelimelerin bazılarının, sözcüğün sonuna eklenen “-ci” eki ile oluşturulduğu görülürken (zornaci, fnarci); bazılarında ise bu şekilde bir kullanım söz konusu değildir (kedaş, şewş).

İçinde 22 kelime ile günlük hayatta farklı kullanımlara ait olan sözcük grubu ikinci sırada yer almaktadır. Bu grupta hem sıfat (budali), hem de ünlem (aman!) gibi farklı türlerde sözcükler bulunmaktadır. Ancak özellikle sıfat türündeki sözcükler, diğer türlere oranla yoğunluk göstermektedir Örneğin; zavalı, zengil, kornaz...

Üçüncü sırada yer alan, aletleri ifade etmek için kullanılan sözcük grubunda, 17 kelime tespit edilmiştir. Bu sözcükler ile genellikle Cezayirliilerin günlük hayatta kullandıkları farklı aletler işaret edilmektedir. Bu sözcüklerden bazıları ise sürekli kullanım halindedir: tezdám veya tnicra gibi.

Dördüncü sırada ise mutfakla ilgili sözcük gurubu bulunmaktadır. Bu grupta mutfağa ait 13 sözcük bulunmaktadır. Türk dilinden izler taşıyan bu sözcükler, Cezayir’de Türk mutfağının da etkili olduğunu göz önüne sermektedir. Örneğin *dolma*, *l’bourek* ve *baklava* etkiyi kanıtlayan unsurlardandır.

Son olarak diğer sözcük gruplarına oranla, içerisinde en az sözcük grup kıyafeti ifade etmek için kullanılan sözcük grubudur. Bu gruba ait 5 sözcük tespit edilmiştir: şal, şarşif, ferfuri, çakşır ve qaftan.

4.5 CEZAYİR'DEKİ TÜRKÇE SÖZ VARLIĞINA KATKILAR

Türkçe ve Arapçanın birbiri ile etkileşimi, İslamiyet öncesine dayanmaktadır. Türkoloji çalışmalarında, söz konusu olan bu ilişki, defalarca ele alınmıştır. Örneğin, Zeki Kaymaz “*Türkçenin Arapçaya Etkileri Üzerine Bazı Tespitler*”¹¹⁸ adlı makalesinde, bazı Arapça ağızlarında mevcut olan Türkçe unsurlar üzerinde morfolojik yapılar tespit etmiştir. Bu tespitlerin en önemlisi aile adlarına eklenen +ci ve +li morfemleridir. Bu morfemler, Arapça ağızlarının çoğunda ortak bir hususiyettir¹¹⁹. Bu konu ile ilgili, bu tezin “Bugünkü Cezayir’de Türk Aile Adları” adlı bölümünde, Cezayir lakaplarındaki Türkçe unsurlar ele alınmıştır.

Kaymaz’ın yukarıda verilen makalesinde açıkladığı üzere; Suriye, Irak, Mısır, Tunus ve Fas Arapçalarında olduğu gibi, Cezayir Arapçasında da Türkçe kelimelerin çoğu, Arapça dilbilgisine göre Arapçalaştırılmıştır. Örneğin: çokluk durumunda, Arapçada bilinen *düzensiz çokluk (cem’ teksir)* kalıbında pek çok Arapçalaştırılmış Türkçe unsur bulunmaktadır. *barut > bawārid: barutlar. Çakşır > çkaşer: çoraplar. Dolap > Devālib: dolaplar...* Gibi sözcükler, bu duruma örnek niteliğindedir.

Cezayir Arapçasında Türkçe kelimelerin etkisi üzerine ilk çalışmanın Ben Chenneb tarafından yapıldığı daha önce de söylenmiştir. Ancak bu konuda yapılan tek çalışma Ben Chenneb ile sınırlı değildir. Çalışmanın bu bölümünde Zeki Kaymaz ve Öcal Oğuz’un makalelerinden hareketle, Ben Chenneb’ten farklı olarak Cezayir Arapçasında etkili olan Türkçe sözcükler sıralanacaktır.

Öcal Oğuz’un verdiği bilgilere göre; Mohammed Salah Belguedj, 1971 yılında “*Les mots turcs dans le parlé Algerien*” başlıklı makalesinde, Ben Chenneb’in eserinde yer almayan Türkçe kelimelere yer vermiştir. Öcal Oğuz’un işaret ettiğine göre; Belguedj’in çalışması, Ben Chenneb’in ortaya koyduğu çalışmasının güncel hali konumundadır: “*Belgedj, yaşadıkları ortamlarla birlikte verdiği kelimeleri değerlendirirken makalesini Ben Chenneb’in bu düşüncesinin yanlılığı, Türkçe*

---

¹¹⁸Zeki, Kaymaz, Türkçenin Arapçaya Etkileri Üzerine Bazı Tespitler, *TurkishStudies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, , Volume 6/1 Winter 2011, p. 69-73, Turkey.

¹¹⁹Zeki, Kaymaz, *Türkçenin Arapçaya*. s.71.

kelimelerin günlük hayat üzerinde büyük bir etkisi olduğu ve hala yaşamaya devam ettiği düşüncesi üzerinde oturtmaktadır”.¹²⁰

Günümüzde, Cezayir Arapçasındaki Türkçe unsurların değerlendirilmesi, sadece morfolojik incelemelerde kalması gereken bir konu olmamalıdır. Daha açık söylemek gerekirse bu konu, de Saussure’ün ortaya koyduğu art zamanlılık ve eş zamanlılık kavramları bakış açısıyla ele alınmalıdır. Belguedj de bu konuyu incelerken, görüşlerini yukarıdaki kavramlarla ispat etmiştir. Ona göre, 1830 yılından itibaren Cezayir Arapçasındaki Türkçe kelimelerin çoğu, hem Fransız kültürü etkisiyle gitgide Fransızlaştırılarak hem de yerlerine klasik Arapça kelimeler getirilerek unutulmuştur.¹²¹ Bu durumu örnekleyen bazı sözcükler aşağıdaki gibidir:

1830 yılından önce	1830 yılından sonra
باش جراح (<i>baş cerrah</i>)	Chirurgien [<i>şerüjye</i>] (fransızca)
بخشيش (<i>bahşiş</i>)	Pourboire [<i>purbuvar</i>] (fransızca)
قهو الطي (<i>kahvalti</i>)	Petit dej. [<i>ptit dej</i>] (fransızca)
سنجاق (<i>sencak</i>)	Laalam [<i>la’lam</i>] (arapça)

Tablo 8: Darjada Türkçe var olan kelimeleri Fransız işgal öncesi ve sonrası

Yukarıda da söz edildiği gibi, Cezayir Arapçasında Türkçe unsular konusunda bğtğn çalışmaların en temel kaynağı Ben Chenneb’e aittir. Ancak bu kaynakta bütün Türkçe unsurlara yer verilmemiştir. Aşağıda bu kaynakta bulunmayan kelimeler, iki farklı çalışmadan hareketle sunulacaktır:

1. **Mohammed Salah Belguedj’in “Les Mots Turcs Dans le Parlé Algerien” başlıklı makalesinde geçip Ben Chenneb’in eserinde olmayan kelimeler¹²²**

¹²⁰ Doç. Dr. M. Öcal Oğuz, **Milli Folklor**, yıl: 12, sayı: 46, ss. 10-21, Belguedj’in Makalesine Göre Cezayir Konuşma Dilindeki Kelimeler Ve Tunus’taki Durum, s.10.

¹²¹Zeki Kaymaz, **Cezayir Arapçasındaki Türkçe Kelimeler Hakkında Yapılan Çalışmalar Üzerine Değerlendirme Ve Bu Kelimelere Bazı Eklmeler**, s.4. (Yayımlanmamış bildiri).

¹²²Doç. Dr. M. Öcal Oğuz, **Belguedj’in Makalesine**, s.11.

- Tobhane (طوبخانه),
- Kışla (قشله)
- Tabacı (طاباجي)
- Anbarcı (عنبرجي),
- Fikirci (فيکيرجي)
- Küfürci (کوفرجي)
- Postacı (بوصطاجي)
- Bulğarı (بلغاري)
- Tomak (اقزطوم)
- Çizme (تشيزمه)
- Perçem (برتشام)
- Pembazar (بمبازار)
- Bürümcek (بورومجک)
- Çevre (تشافره)
- Çatma (تشاطمه)
- Gergef (قرقف)
- Tel (تل)
- Glaptan (قلاپتان)
- Kemha (قمحه)
- Dimi (دمي)
- Bezfermence (بزفرمنجه)
- Samsa (صمصه)
- Büryan (بوريان)
- Büryancı (بوريانجي)
- Hödük (هودوک)
- Köstek (کوستاک)
- Ocak (اوجاک)

2. *Mehdi Braşid Mu'cemu'l- Ammiyyeti'l- Deziriyye, bi-lisan Ceza'iri Mübeyyen*" adlı eserinde geçip Ben Chenneb'in eserinde olmayan kelimeler¹²³

- Abrik (ابريق)/Abrik Zücaci (ابريق زجاجي)
- Babağayu (باباغيو), *papağan*
- Babur (بابور), *vapur*
- Baye (بايه), *Cezayir 'de bir kadın ismidir*
- Berm (برم) / Berm es-silk (برم السلك) / Es-silk El-Mebrum (السلك المبروم) / ,
- Beşkir (بشقر), *terlik*
- El buse (البوسه), *öpücü*
- Zen pare (زن باره), *hayat kadınları düşkün erkeği*
- Zencil (زنجيل), *kolye*
- Şeyyat (شييات), *yalaka yapan kişi*
- Tavabir (طوابير) / tabur (طابور), *sıralar*
- Ferten (فرتن), *zenginlik*
- Feriz (فريز), *Cezayir 'de bir kadın ismidir*
- Kar'ci (قرعاجي), *dedikodu yapan kişi*
- Kessabci (قصابجي),
- Kara'ul-Karağul (قاراعول),
- Kebāb (كباب), *yağ içinde pişiren kuzu eti.*
- Keffarci (كفارجي), *Allah veya dine çok küfreden kişidir.*

¹²³Zeki Kaymaz, *Cezayir Arapçasındaki Türkçe*. ss.4-11. (Yayımlanmamış bildiri).

5 BUGÜNKÜ CEZAYİR KULLANILAN TÜRK AİLE ADLARI

Bu bölümde verilen bütün aile adlarının Cezayir başkentinde kullanılan soyisimleri olduğunu söylemekte fayda vardır. Türkçe adları alan ailelerin çoğunun, özellikle Hüsin-dey, Kasaba, Bir-Murat Reis ve Beb el-Ved ilçelerinde yaşadığı ve bu bölgede yaşayanların da Türk olduğu bilinmektedir.

Cezayir aile adlarında, “oğlu” anlamına gelen “ben” kelimesi, yaygınlık göstermektedir. Bu sözcük, bazı Türkçe kelimelere eklenerek, Cezayir’de Türkçe lakapların bir özelliğini belirtme niteliğini de taşımaktadır.

1. **اغَا, Agha, (Ağa)**, Bu ismin tespitine, 84 yaşındaki Agha Firouz (*Ağa Firuz*) hanım kaynaklık etmiştir. Agha hanım ve ailesi, Bab el-Wed Belediyesi sınırlarında yaşamaktadır. Firouz hanım çalışmaya ilgili şu yorumda bulunmuştur: *“Türk ve Cezayir arasında var olan orta tarihi bir sempati ile bakıyorum, umarım en yakın zamanda böyle benzer araştırmalar çıkacak.”*¹²⁴

2. **علي اغَا, Ali-agma, (Ali-ağa)**: Bu aile Cezayir merkezinde bulunan Casbah semtinde yaşamaktadır. Çalışmaya, Ali-Agha ailesinden iki kişi kaynaklık etmiştir: Ali-Agha Hamid, 68 yaşında, emekli bir tarih öğretmenidir; Ali-Agha Tahar, 62 yaşında, Casbah semtinde bir bakkal sahibidir.

3. **ارسلان, Arslan, (Arslan)**: Hüseyin-Dey ilçesinde ikamet eden bir ailedir.

4. **باشي, Bachi, (Başi)**: Bir Mourad Raïs civarında yaşayan bir ailedir. Aileden çalışmaya kaynaklık eden Bachi Abdenour (*Başi Abdenur*) 53 yaşında ve cerrahdir. Abdenour bey, bu aile adının Türkçeden geldiğini belirtmiştir.

5. **بن اغَا, Benagha, (Ben eğê)**: Bu ismi taşıyan aileler, Bab el-Ved ve Casbah

¹²⁴ Agha Firouz, 12 Ağustos 2018.

gibi, Cezayir başkentinin farklı ilçelerinde yaşamaktadır. Bu çalışmaya ise üç kişi kaynaklık etmiştir: Benagha Farid, 59 yaşında ve taksici; Benagha Tahar, 64 yaşında ve emekli; Benagha Fatiha ise 52 yaşında ve terzidir.

6. **بن خوجة, Benkhoudja, (Benħuca):** Bu isme sahip olan aileler, Deli İbrahim çevresinde bulunmaktadır.

7. **بن قداش, Benkedach, (Benkeddeş):** (Bu kelime için *amekdaş* kelimesine bkz.): Bab el-ved ve Deli İbrahim Belediyesi'nde yaşayan bir Türk ailenin adıdır. Benkedach ailesinden iki kişi çalışmaya kaynaklık etmiştir. Bab el-Wed ilçesinde yaşayan Benkedach Abdelghani (Abdülğani), 71 yaşında bir emekli polistir. Abdelghani, bu çalışma ile ilgili "*Keşke Türkçeyi bilseydim. Ben Chenneb'in eserine birkaç farklı ek yapabilirdim, Darjada bulunan Türkçe sözler bir mirastır ve umarım gelecek zamanlarda daha fazla detay olacaktır*"¹²⁵ yorumunu yapmıştır.

Bu aileden ikinci kaynak kişi, Benkedach Faiz ise 58 yaşında ve sürücü kursu sahibidir. Faiz bey, Deli İbrahim çevresinde yaşamaktadır.

8. **بن قرصان, Benkorsan (Benkorsan):** Benkorsan ailesi, Cezayir başkentinde Bab el-Wed civarında yaşamaktadırlar. Kaynak kişi olan İsmail Ben Korsan, 47 yaşında ve Cezayir limanında bulunan bir balık işletmesinin sahibidir. İsmail Bey çalışmayla ilgili şunları dile getirmiştir: "*Türkiye 'yi her zaman ikinci ülkem gibi hissettim. Ailemin adıyla ilgili bir araştırma yaptım ve dedem Türkiye'den geldiğimizi ama zamanla Cezayirlileştüğimizi söyledi.*"¹²⁶.

9. **بن سراي, Bensaray, (Bensaray):** Bu aile Bir-Mourad Raïs semtinde yaşamaktadır. Yine bu semtte bulunan 'K'sar Meriem' pastanesinin sahibidir. Ailedeki kaynak kişi Bensaray Hafid, 64 yaşındadır.

10. **بن تركي, Bentorki, (Bentorki):** Bu ada sahip olan aileler, Cezayir şehrinin farklı ilçelerinde bulunmaktadır. Hussein Dey çevresinde yaşayan Bentorki ailesinden Bentorki Ali, 73 yaşında ve emekli Fransızca öğretmenidir.

¹²⁵ Abdelghani Benkedach, 22 Temmuz 2018

¹²⁶ Benkorsan İsmail, 29 Haziran 2018.

Bir-Mourad Rais'te yaşayan Bentorki M'hemed ise 51 yaşında ve Bir-Mourad Rais kırtasiyesinin sahibidir.

11. باي ,Bey, (Bey): Deli İbrahim bölgesinde yaşayan bir ailedir. Nadia Bey hanım 56 yaşında ve geleneksel kıyafet satan biridir. Nadia Bey hanım ise konuyla ilgili “*Evet, farkındayım. Benim ailemin adının Türkçe olduğunu yıllardır biliyorum ve bununla ilgili de konuşuyordum.*” şeklinde bir açıklama yapmıştır.

12. باي علي ,Bey Ali, (Bey Ali): Bey Ali ailesi, Bab el-wed semtinde yaşamaktadır. Bu çalışmada kaynak kişi olarak kullanılan Bey Ali Mourad 57 yaşında bir çiftçidir.

13. باي محمد ,Bey Mohammed,(Bey Muhammed): Bab el-Wed'de yaşayan bir ailedir. 62 yaşında, küçük bir lokanta sahibi olan Bey Mohammed El Hadi, bu çalışmaya kaynaklık etmiştir.

14. بيري ,Biri,(Biri): Bir-Mourad Raïs ilçesinde yaşayan bir ailedir. Biri ailesinden iki farklı kişi çalışmaya kaynaklık etmiştir: Biri Zoubida (74 yaşında) ve Biri Antar (65 yaşında). Zoubida hanım eskiden bir postanede çalışmış, Antar bey ise emekli Arapça öğretmenidir.

15. بوجججي ,Boudjakdji, (Bucakci): Hussein-Dey Belediyesi'nde yaşayan bir ailedir. Bu aileden kaynak kişi olarak kullanılan Fahim, 61 yaşında ve kasaptır.

16. بورسالي ,Boursali, (Bursali): Boursali büyük bir aile olduğu için Cezayir başkentinde iki farklı ilçede bulunmaktadır. Çalışmaya ilk olarak Deli İbrahim bölgesinde yaşayan Boursali ailesinden iki farklı kişi kaynaklık etmiştir: Abdelkader ve Fatma Boursali. 74 yaşında olan Abdelkader Bey, geçmişte Cezayir ordusunda çalışmış; 68 yaşında olan Fatma Hanım ise; bir ayakkabı fabrikasından işçi emeklisidir.

Bu bölümde, Abdelkader bey ile görüşüldüğünde şu şekilde bir yorum yapmıştır: “Bizim dedemiz, sürekli Türkiye’den geldiğimizi söylüyordu.”¹²⁷ Bunun yanında Abdelkader Bey, ailesinin Bursa’dan geldiğini söylemiştir.

Diğer bir Boursali ailesi ise Bir-Mourad Raïs’te yaşamaktadır. Bu bölgede yaşayan Boursali Amirouche ise 58 yaşındadır.

17. **ابراهيم شاوش, İbrahim-Chaouch, (İbrahim-şavuş):** Özellikle “Casbah” semtinde yaşayan bir ailedir. Bu kısımda, İbrahim-Chaouch ailesinden, 50 yaşında olan İbrahim-Chaouch Toufik bey kaynak kişi olarak kullanılmıştır.

18. **شالبي, Chalabi, (Şalabi):** Kelimenin aslı *Çelebi*’dir. Bu aile özellikle Cezayir merkezi ve Casbah’ta yaşamaktadır.

19. **دالي, Dali, (Dali):** Bab el Oued ve Deli İbrahim belediyelerinde yaşamaktadırlar.

20. **دالي يوسف, Daliyoucef, (Deli Yusef):** Bu isimli aile, Casbah belediyesinde bulunmaktadır,

21. **داي, Dey, (Dey):** Hem Cezayir merkezinde hem de Bir Mourad Raïs belediyesinde büyük bir aile sayılmaktadır.

22. **داي علي, Dey ali, (Dey ali):** Cezayir’de Bir Mourad Raïs belediyesiğinde bulunmaktadır.

23. **كاحيا, Kahya, (Kahya):** Bab el Oued belediyesiğinde bulunmaktadır.

24. **قارا علي, Kara Ali, (Kara Ali):** Bu aile adı “Casbah” ilçesinde bulunmaktadır.

25. **قارا محمد, Kara Mohamed, (Kara Muhammed):** Bir Mourad Raïs belediyesiğinde bulunmaktadır.

---

¹²⁷ Abdelkader Boursali, 14 Ağustos 2018

26. **عصماني,Osmani,(Osmani)**: Bu kelime *Osmanlı* anlamına gelmektedir. Osmanî aileleri, hem Bab el Ouel hem de Dali Brahim ilçelerinde yaşamaktadır.

27. **ولد زميرلي, Ouledzmirli, (Uledzmirli)**: “İzmirli oğlu” anlamına gelmektedir. Bu ad hem Casbah hem de Bab el Oued ilçelerinde bulunmaktadır.

28. **صابونجي, Saboundji, (Sabunci)**. Bu aile Cezayir’de Bir Mourad Raïs ilçesinde bulunmaktadır.

29. **سنجاق, Sandjak, (Sencak)**: Bu isim özellikle Dali Brahim civarında bulunmaktadır. 65 yaşında olan Sandjak Belaid’den bu çalışmada bir kaynak kişi olarak faydalanmıştır.

30. **صاري,Sari, (Sari)**: Houssein Dey ilçesinde bulunmaktadır.

31. **سي باشا , Si bacha , (Si başa)**: Genelde Casbah’ta bulunmaktadır.

32. **سطنبولي,Stanbuli, (Stanbuli)**: Kelimenin anlamı *İstanbullu*’dur. Hem Deli İbrahim hem de Casbah ilçelerinde yaşamaktadır.

33. **طوبال, Tobal, (Tobal)**: Tobal ailesi Beb el Oued ilçesinde yaşamaktadır.

34. **تركي, Torki, (Torki)**:Özellikle Casbah mahallesinde bulunmaktadır.

35. **زميرلي, Zmirli, (Zmirli)**: Zmirli ailesi hem Bab el Boued hem de Deli İbrahim ilçelerinde yaşamaktadır.

NOMS DES FAMILLES D'ORIGINE TURQUE
(EMIGRANT EN ALGERIE)

ALLAL	BOUCHENAK	KAZI
ABADJI	BOUDGHENE	KECHAIRI
ABI - AYED	BORSALI	KESDARI
BABA - AHMED	BOUGHLEM	KHEDIM
BALASKA	BRIXI	KHELIL
BALI	CHALABI	KOBIANI
BAGHOADLI	CHARIF	KORSO
BAGHLI	DALI	KOULOUGHLI
BEDJAOU	DALI-YOUCF	KRABCHI
BEKHCHI	DALI-YAHIA	KSENTINI
BELAGUANE	DAMERDJI	MALTI
BELKHODJA	DIB	MANCHA
BENABADJI	DOUIDI	MANCHAOU
BENACHENHO	EL-BEY	MAMI
BENDALI-YOUCF	ET-CHIALI	MEHTARI
BENDEDOUCHE	GARDHEB	MHAMEDI
BENDERKAL	FERRADJ	MELIANI
BENDIMERED	GAOUAR	MERABE
BENHABIB	GHMRI	MERAD
BENHADJI	GOURMALAH	MESSAÏ
BENKAZI	HADJ-EDDINE	MESBAH
BEN-KETITA	HADJ-SLIMANE	MESLY
RENKORTE	HADJIAT	MORSE
BENMEHTER	HAMIDOU	NEBIA
BENOSMANE	HAMZA-CHERIF	OUIS
BENSARI-	HAMZAOU	REGUIG
BENSID	INAL	ROSTANE
SENSEMAINE	KAHIA	SARI
BESTAOU	KAHOUADJI	SELADJI
BENTRIQUI	KAYD-SLIMANE	SERHACHEK
BENYAROU	KALACHE	SOULIMANE
BEN-YELLES	KALFAT	STAMBOULI
BENZERDJEB	KARA	TAOULI
BERBAR	KARA-ALI	TCHENAR
BERBER	KARA M'HAMED	TCHOUAR
BEREKSI	KARA MOSTEFA	TERKI HASSAN
BIREM	KARA-SLIMANE	TRIQUI
BOUALOU	KARA TERQUI	YADI
BOUDJAKDJI	KARADJA	ZENDANT
POUKLI-HACENE	KARAOUZENE	ZEMERLI

© Archives HAMIDOU

Görsel 2: Cezayir'de Fransız döneminde var olan ve yaşayan Türk aileleri

6 BUGÜNKÜ CEZAYİR’DE KULLANILAN TÜRKÇE YER ADLARI

Şekil 2: ¹²⁸ Cezayir Başkenti yol haritası

1. **القصبية: Kasba, (El kasbah: Kasaba):** Geniş bir tarihe sahip olan Kasba mahallesi, Cezayir tarihinde en önemli figürlerden biri sayılmaktadır. Cezayir şehrinde, Osmanlı mahalle yapısına uygun bir şekilde kurulan Kasba Mahallesi, 1515 yılında Cezayir’e giren Oruç Kardeşleri tarafından 1516-1592 yılları arasında kurulmuştur. Osmanlı Devlet’indeyken, “Kasaba” kale olarak kurulmuştur ve deniz kıyısından uzak olduğundan dolayı, Cezayir Eyaleti’nin padişahları, özellikle Ali Hoca ve Hüseyin Dey, bu mahalleyi kendilerine bir konak olarak tayin etmişlerdir. Cezayir

¹²⁸ <http://www.mtp.gov.dz/fr/permalink/3295.html> (27 Haziran 2019)

toplumunda, “Casbah” mahallesi üç kuşak tarihini paylaşan ve kuşaktan kuşağa tarihi ileten bir sosyal mirastır: Birincisi; Cezayir toplumunda “Casbah” ismini söylemeden “Yelpaze meselesi”ni anlatmak mümkün değildir. İkincisi, Kurtuluş Savaşındayken, Fransızların adlandırmalarıyla “Kırmızı mahalle. Gündüz akşam karanlık”. Bundan dolayı, Cezayirli savaşçıların seçtiği en uygun stratejik bir yerdir. Üçüncüsü ise, Fransızların korkunç mahallesi iken, 90’lı yıllarda iç savaşa giren Cezayir, “Casbah” mahallesi Cezayirlilere “ölüm mahallesi” olmuştur. Zira oradaki dar sokaklar teröristlerin kaçmalarını sağlamaktadır. 22 Nisan 2019 tarihinde, “Casbah”ın bazı sağlam olmayan evlerinin çökmesinden dolayı birkaç insan ölmüştür. Kasbalı kadınlar Fransız dönemindeyken, “şehitlere saygı” göstermek amacıyla akşama doğru tencerelere vurarak ses çıkartmışlardır. Aynı tavrı, 22 Nisan vakasında ölenler için de sergilemişlerdir.

“Casbah”, Fransız idarî sistemine göre, Cezayir ilçesinin “belediyesi” olarak tesis edilmiştir. Bugün, “Casbah” Mahallesi sadece Cezayirlilerin tarihini ve kültürünü muhafaza eden bir miras değil, 1992 yılında UNESCO Dünya Mirası listesinde (ii) ve (v) kriterleriyle yer almaktadır.

Görsel 3:Casbah” girişinin fotoğrafı

Görsel 4:Panoramik bir bakışla Casbah

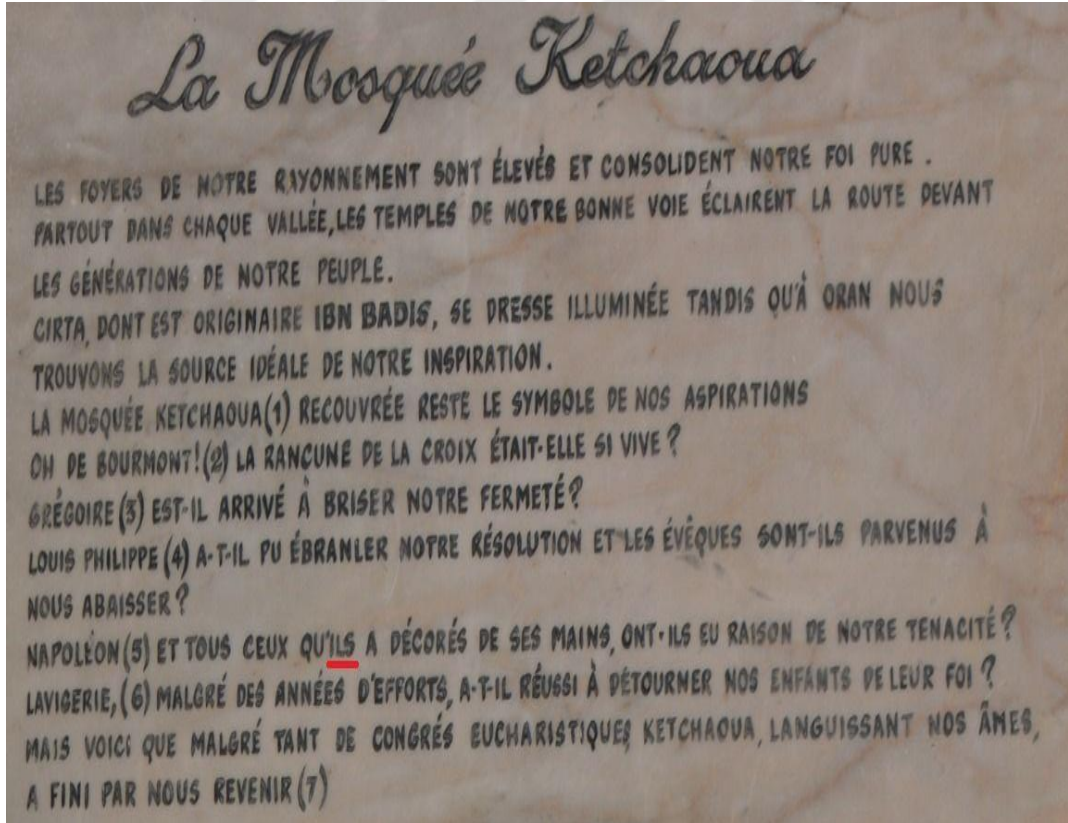
2. بئر خادم ,Bir khadem, Bir Hadem :

Görsel 5 : Birkhadem Fransa Döneminde

3. جامع كتشاوة, Keçi Ova (*keççewê*) Camisi: “Ketchaoua” ya da “Mosquée de la Casbah” (Kasba Camiisi). Kelimenin etimolojisine bakıldığında, halk rivayetlerine göre bu caminin etrafında keçi pazarı olduğundan dolayı, Osmanlılar tarafından “Keçi ova” ismi verilmiştir. Keçiova Camisi 15. yüzyılın ilk çeyreğinde kurulmuştur. Osmanlılar Cezayir’e hükmettikten sonra küçük bir mescitten, büyük bir cami haline getirilmiştir. 1830 yılından sonra, Cezayir’e Fransızların girmesiyle birlikte kiliseye (Cêm’ n-nsara: Hristiyanların camisi) dönüşmüştür. İçinde iki dinin ibâdeti yapılan Keçiova Camisi, Cezayir iç savaşındayken, daha kritik bir duruma gelmesi sebebiyle kapatılmıştır. Şubat 2018 tarihinde TİKA tarafından restore edilip hem Cezayir hem Osmanlı hem de UNESCO Dünya mirası olarak kabul edilmiştir.

Camiinin adına bakıldığında, İslam dinine göre kutsal yerlere verilmesi gereken isimlere uygun olmadığı görülmektedir (*Keçi* ova). Bundan hareketle 18. yüzyılda Fransızların bu camiyi ahır haline getirmeyi amaçladığı da düşünülebilir.

Görsel 6: Keçiova Caminin girişinde bulunan kitabedir

4. دالي براھيم, Dely Brahim (Deli İbrahim): Tarih kaynaklarının gösterdiklerine göre, bugünkü *Dely Brahim* isimli bölgede yaşayan aslen İzmirli bir komutan olan İbrahim, şiddetli ve agresif olduğundan dolayı oradaki insanlar ona

“deli” diyorlardı. İbrahim 17. yüzyılın ortasında *paşa* olduktan sonra, 1830 yılından itibaren bu bölge kendi paşasının adını almıştır (Paşa İbrahim değil, Deli İbrahim). Cezayir bağımsızlığını kazandığında, Deli İbrahim bölgesinin belediye haline gelmesiyle birlikte, Cezayir başkentinin belediyelerinden biri olmuştur.

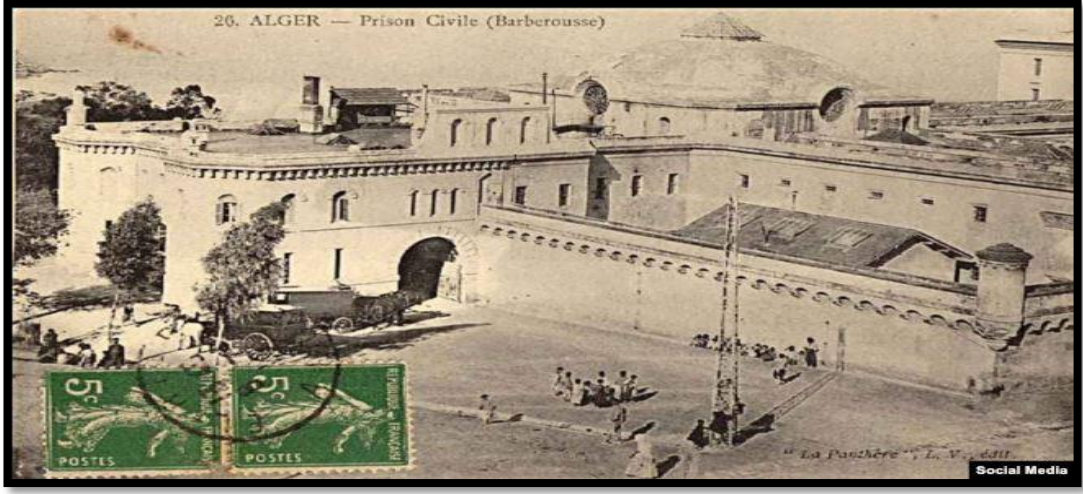

Görsel 7: Dely brahim yol tabelası

Görsel 8:Fransa döneminde Dely brahim Belediyesine girişi

5. **دار سرکاجي, Dar Serkedji (dar s-serkêci):** “Dar Serkedji” Cezayir’de şartları en ağır olan hapisanelerden biridir. Etimolojik olarak Türkçe bir isimdir: Sirkeci. Osmanlı dönemindeyken sirke deposu olarak (Sirkeci) ve aynı zamanda “Dar s-serkeci: sirekeci evi” hapisane olarak da kullanılmıştır. Fransız dönemindeyken “Dar Serkedji değil, Barbarosa Hapishanesi” adıyla bilinmiştir. Kurtuluş Savaşındayken “Barbarosse / Dar serkedji” hapisanesi Cezayir tarihinde önemli bir yere sahiptir: Cezayir Marşının “Qassamen” yazıldığı ve pek çok savaşçının giyotinle şehit edildiği yerdir. “Serkedji” kelimesinin “korkunç, zor hapisane” anlamındaki kullanımı, Cezayir bağımsızlığından sonra Cezayir halkı içinde yaygınlık kazanmıştır

Cezayir iç savaşı dönemindeyken, 1995 yılında teröristler S-serkeci hapisanesine bomba atarak, pek çok mahkûmu öldürmüşlerdir. Bu vakadan sonra “S-serkeci katliamı” meselesi ortaya çıkmıştır.

Görsel 10: 90'lı yıllarda oğlunu kaybeden bir babanın açtığı pankart: “Serkeci hapisanesinin katliamı, 21/02/1995; 110 şehit öldürüldü

Darijada “Serkeci” kelimesi sadece “Barbarosa hapisanesi” için değil, genelede “hapisane” anlamında da kullanılmaktadır.

6. **سطاوالي, Staouêli (staveli / Usta Veli):** Kelimenin aslı, bugünkü “Stouaêli” bölgesinde yaşayan dindar ve mutasavvıf Usta Veli isminden gelmiştir. Bölgenin adı Fransız döneminden beri idarî anlamda kullanılmaya başlanmıştır. Staouêli, Osmanlı döneminde Cezayir padişahlarının konağı seçilmiştir, bugün ise Cezayir’de Türk mutfağını tanıtan restoranların en çok bulunduğu yerdir.

7. حسين داي, Husein dey, (Hüseyin dey) :

Husein dey Cezayir başkentinde bir ilçesidir, Cezayir’de Osmanlı hâkimi Hüseyin Paşa bu yer ismi olarak verilmiştir. 1835 yılında ve Fransa hükümeti altında olarak bu yeri olarak Husein dey olarak adı almıştır¹²⁹.

Husein dey belediyesi bugünkü Cezayirde en kalabalık belediyesidir.

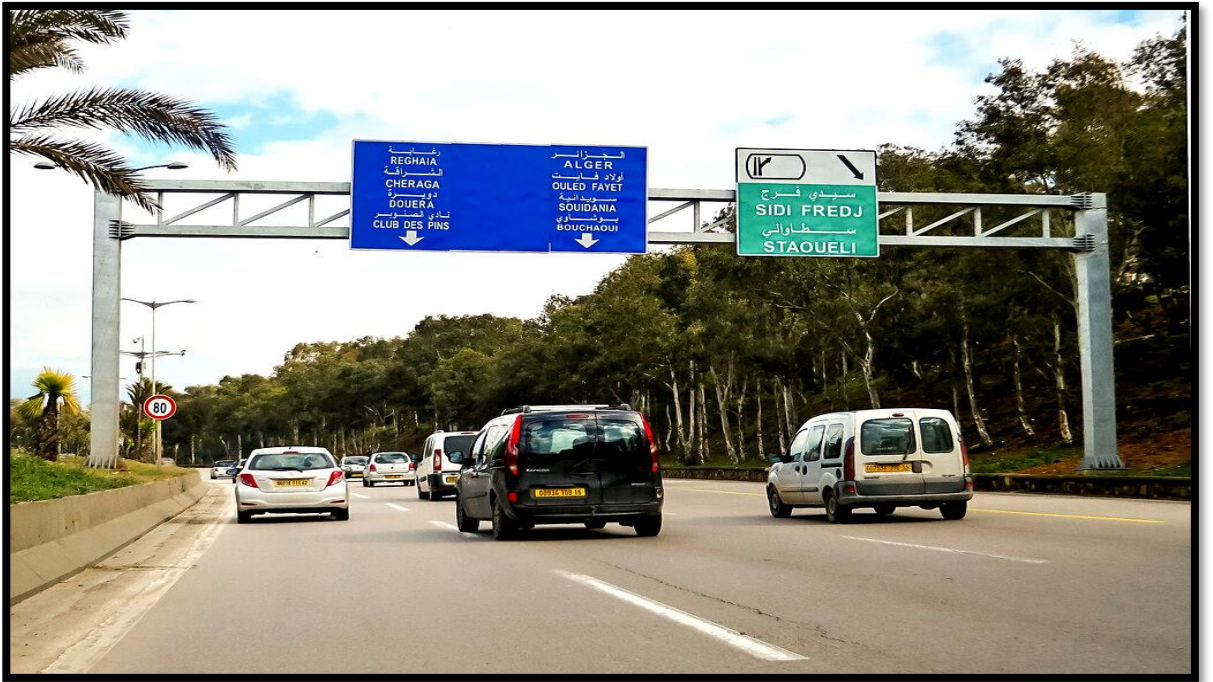

Görsel 11:Husein dey belediyesi 70 yıllarında

¹²⁹ <https://www.hussein-dey.com/ville/histoireville.htm> (12 Temmuz 2019)

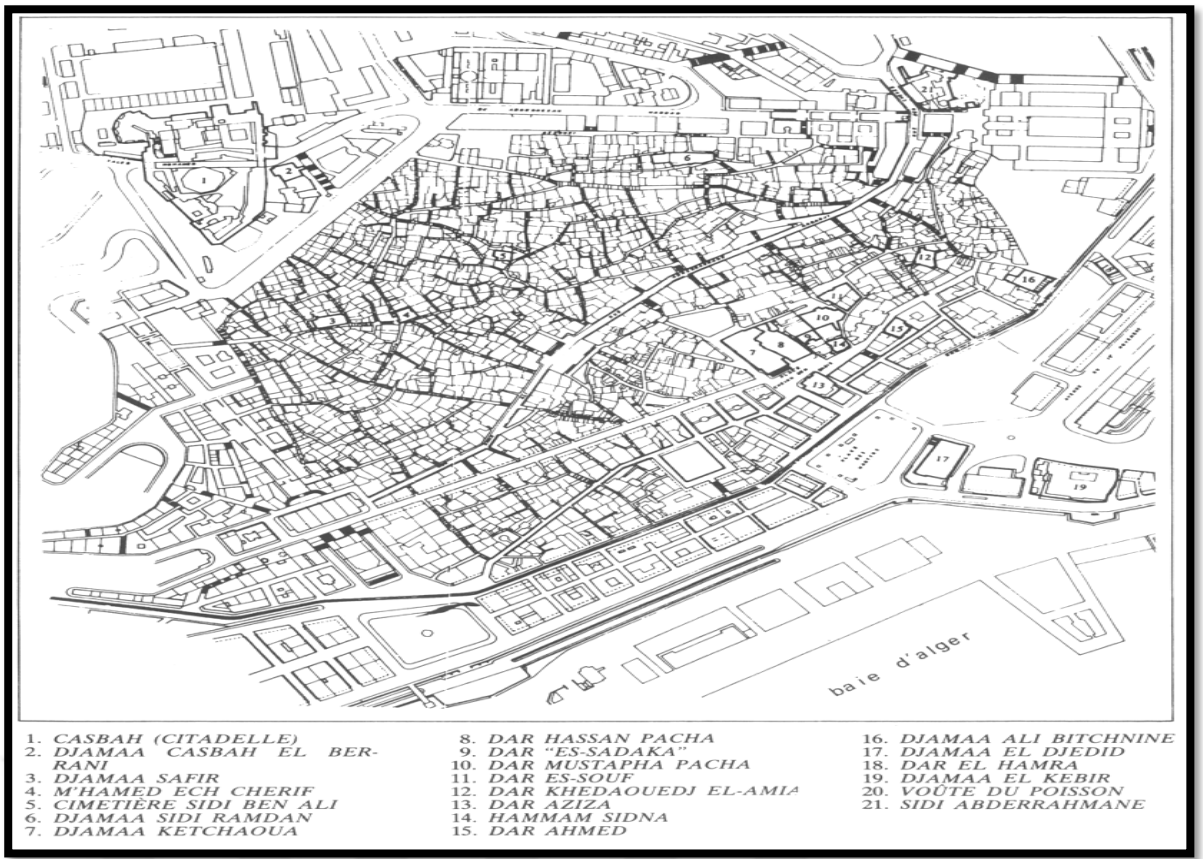

Görsel 12:Cezayirde Osmanlı dönemindeki son hükümdar Hüseyin Pacha

Görsel 13: Staouali yol tabelası

Görsel 13: Staoueli yol tabelası.

Görsel 14:Cezayir Başkentini krokisi

Görsel 15:Metro istasyonu Bachdjerah "Baş Cerah" tabelası.

¹³⁰Lesbet, Djaafar, La Casbah d'Alger, Gestion de la Salubrité. In: Les Annales de la Recherche Urbaine, N°33, 1987. La ville et ses logements. pp. 58-68.

8- قصر الرايس, Palais des Rais, (Bastion 23) : *Ksar erayes*

Ksar erayes Cezayir başkentinde en önemli tarihî eserlerden biridir. 1576 yılında, Ramazan Paşanın emri ile bu sarayın inşaatı başlamıştır. Ksar erayes'in inşaatı tam olarak 1798 yılında bitmiştir.

Ksar esraye bir saraydır. Cezayir'de Osmanlı döneminde yaşayan Türk hükümdarları ve aileleri bu sarayda yaşamışlardır. Fakat 1830 yılında Fransız işgali sırasında Ksar erayes'e saldırılar düzenlenmiştir. 1870 yılında Fransa hükümeti Ksar erayes'in planını değiştirmiştir. Sarayın içinde Osmanlı devletinden kalan eserleri yıkmıştır.

'Cezayir bağımsızlığını aldıktan sonra, pek çok Cezayirli aile Ksar erayes'in içinde yasa dışı yaşamıştır'.¹³¹ 1992 yılından beri Ksar erayes Cezayir Cumhuriyeti'ne ait millî bir müzeye çevrilmiştir.

---

¹³¹ <https://www.djazairress.com/fr/lefinancier/11856> (10 Temmuz 2019)

Görsel 16: Ksar erayes sarayı

Tarihte bilindiği üzere, 315 yıl boyunca bugünkü Cezayir başkenti Osmanlıların idarî ve siyasî merkezi konumunda idi. Bu şehir Fransız kolonizasyon dönemine girmiş olsa bile Osmanlıların arkalarında bıraktıkları mimarî izler hale

yaşanmaktadır. Yukarıdaki Cezayir krokisinde gösterildiği gibi, *Came' kısıbe-t l-berrani, Came' Keççêvê, Dar Hesenbaşa, Dar Msetfabaşa ve Ceme' 'Eli Biçin* yerleri, Cezayir başkentinin en popüler mahalleleri sayılmaktadır.

Bazı yerler ise, Fransız dönemi bitmesine rağmen, bugüne kadar Fransızlaştırılmış haliyle söylenmektedir. Örneğin: Reis Hmidou [*rrayês hmidu*] – *Hamdi Reyis-*, Heusein Dey [*lüsendi*]- *Dey Huseyin-*, Casbah [*lakasba*]-Kasba (bazen de *el-kısba* şeklinde söylenmektedir), Bir Mourad Raïs [*bir morad rayes*]- Piri Murat Reyis ve Bachdjerah [*beşcerraḥ*]-*Baş Cerrah*.

7 Ek: Ben Chenneb'in Yer Verdiği Türkçe Söz Varlığı

ARAP HARFLİ	LATİN
ازق	azèk
اصلان كیبی	Aşlan gībī
أطلس	āṭlās
آغا	āgā
آغالق	āgāliq
افارم	afārim
افندی	afendi-afāndi
آلاجه	ālāca
آلاجی	ālāci
آمان	āmān
أوخ	Oḥ
أولان	Olān
ایکی بر	İki bir
باباص	babbās-bābbaş

بابالار	Bābālār
بابوج	Bābuc
بابونج	Bābuci
بابونج	Bābunec
باچالی	Bāçāli
بادلان	Bādlān
باریز	Bāriz
باز	Bāz
بازار	Bāzār
مرکب بازارکان- بازارکان	merkeb bazergān
بازینه	Bāzinā
باسطة	Bāṣṭa
باسقولجی	Bāşqulci
باش	Bāş
باش	Beş
باش آغا	Bāşagā
باش تارزی	Bāş tārzi

باش ترجمان.	Bāş torcmān
باش جراح	Bāş carrāh
باش حانبة .	Bāş hānba
باش حمار	Bāş ḥammar
باش خزناجي	Bāş haznāci
باش شاوش	Bāş şāvus
باش طباح	Bāş ṭabbāh
باش طبجي	Bāş ṭobci
باش طرمة	Bāştarma
باش عدل	Bāş' adèl
كاتيباش	Bāşkātib
باش كذاب	Baş kezzāb
باشا	Bāşā
باشكاش	Bāşkāş
باشمان	Bāşmān
باشورة	Bāşāvra
باصمة	Bāşma
باطارية	Bāṭāriya
باغة.	Bāga
باقلادة	Bāklāva
بالاك	Bālāk
بالة	Bālā

بالطاجي	Balṭāci
بالوزة	Bāluza
بالوق	Bāluḳ
بانجار	Bāncār
بانزهر	Bānzahr
بانيور	Bānyo
باي	Bey
بايلك	Beylek
بتق	btak-bteḳ
بچيم	Beççim
بچقي	beççi
بخشيش	Beḥşiş
براسة	brāsā
برانية	brāniya
برشم	Berşem
برشمان	borşmān
برغل	Bergol
برغيل	Barcil
بركات وارسن	Barakāt varsen
برنچك	Brencek
برنجي	Birinci
بريان	beryān

بريانجي	beryānci
بس	Bes
بست	Best
بشكاش	beškāš
بشكير	Beškir
بشلك	Beşlek
بشماق	beşmāq
بشماقجي	beşmāqci
بقجة	boqca
بقراج	Beqrāc
بكوش	Bekkūš
بلار	bellār
بلاغجي	blāgci
بلاو	blāv
بلاي .	Bley
بلايجي	Bleyci
بلبوز	Belbuz
بلسكة	Balaska
بلهوان	balahvān
بنبازار	benbāzār
بنبازار .	benbāzār
بنج	Benc

بنجرة	Bengra
بنديقي	bendqi
بنديرة	Bendira
بنشراف	bensrāf
بنيار	benyār
بنطال	Benṭāl
بهار	Bher
بوج .	Bevvec
بوجي	Būcī
بوجه	Būcū
بوجاق	Būçōq
بوجاقجي .	Būçaqci
بوجك	Būcak
بودالي	Būdāli
بوراك	Būrāk
بوربون	Būryun
بوز	bevvez
بوزة	Boza
بوٹ	boṭ
بوغاري	Būgāri
بوغاز	Būgāz
بوقال	Būqāl

بولوكباش	Būlūkbāş
بومباجي	bumbāci
بيت المالجي	Bīt-el-mālcī
بيدق	Bidek
بيز	Biz
بيش	Biş
بيلينتي	Bilīntī
بيرقدار	Bireḡdār
بيرلك	Birlek
جابا	Cābā
جابادولي	Cābādoli
جاركة .	Carka
جازوة	Cāzva
جرابة	crāba
جزمة	Cuzma
جهار	chār
جوخة	Cūḡa
جيم	Cim
چاپة	Çappa
چابچاق	Çābçāk
چاچارونه	Çāçārōna
چاراك	Çārāk

چملاق	çemlāk
چاقماقجي	Çāḡmāḡci
چالچ	Çāleç
چانقال	Çāngāl
چبوق	çbūḡ
چبون	Çebbūn
چبيل	Çbil
چترة	Çetra
چخمير	çeḡmir
چراق	çrāk
چربي	Çerbi
چرچ	Çerreç
چقچير	çeḡçir
چكچك	Çekçek
چلبي	Çalabi
چلقچي	çelleḡçi
چلنفة	Çlenga
چمچرة	Çamçara
چنبير	Çenbir
چنچري	çençri
چنك	Çenk
چوچان	çuçān

چوچو .	çuçu
چوقال	çuqāl
چوقالة	çuqāla
چوك	çuq
چيو چيو.	Çivçiv
داباشير	Dābāsir
دادة	Dādda
داقم	Dāqem
دامى	Dāmi
داي	Dāy
دايش	Dāyes
دبوس	Debbus
دراز .	Drāz
دربوز	Derbūz
دربوكة	derbūka
دردار	derdār
درويش	Dervis
درياس	deryās
دزدان	dezdān
دغرى	Doğri
دقماق	duk māq
دولالمة	Dūlālma

دمان	Dmen
دموز	Daūmuz
دمير	Damir
دنوش	Denūş
دو	Dū
دوبارة	Dūbāra
دوزان	Dūzān
دوش	Dūs
دوفارم	Dūgārem
دولمة	Dolma
ديل	Dil
ديدان	didān
فاجيطة	Fāçita
فاريسية	Fārisya
فاروزي	Fāruzi
فالية	Fālya
فانطازية	Fāntāziya
فانوس	Fānus
فانيد	Fānid
فخارجي	fahhārci
فداوجي	fdāwci
فرزة	Ferza

فرس	Fors
فرفوري	Ferfuri
فرمان	fermān
فرملة	Farmla
فرن	Forn
فرنق	fernaḳ
فرنقاج	fernāḳci
فرنجولة	Frangola
فستق	Festek
فشاك	fsāk
فشاكلي	fšākli
فشطان	feštān
فضالجي	Fzal
فكرجي	Fakarci
فلايكجي	flāyekci
فلكجي	Falākci
فلوكاجي	flukāci
فنار	fnār
فنجال	Fencal
فهرسة	Fahrasa
فوطاجي	Futuci
حاضر باش	Hazerbās

حانپا	ḥāmpā
حلاطجي	ḥlātci
حلاط	ḥlatci
حلواجي	ḥalvāci
حلياجي	ḥaliyāci
حمامجي	ḥammāmci
حولي	ḥavli
خاخام	ḥāḥām
خازوق	ḥāzuḳ
خاقان	ḥāḳān
خاقان	ḥāḳān
خام	ḥam
خبرجي	ḥabarci
خردة	ḥorda
خرداجي	ḥordaci
خزناجي	ḥeznāci
خزنادا	ḥeznādār
خشاف	ḥsaf
هالاجي	Hālāci
هامپا	Hāmpa
هبز	Hbaz
هپ ياك	hepp yāk

هراوجي	hrāvaci
هرقماجي	hergmāci
هنداق	hendāk
هوار	hvār
خطايلة	Hatāila
خنجار	hengār
خوجة	hogā
خيش	His
خيشة	Hisa
كابجة	Kābca
كار	Kār
كاسة	Kāsa
كاسم	Kāsem
كامار	Kāmār
كامنجة	Kāmenca
كاهية	Kāhya
كابابجي	kbābci
كچيکچي	Kūççi kūççi
كراكة	karrāka
كراكجي	kerrākci
كزداك	kezdōk
كش	Kess

كشك	Kesk
كشبور	Kesbur
كشكول	Keskul
كشمير	Kesmir
كشايري	ksāyri
كفتة	Kefta
كالابوش	Kālābus
كلح	klāh
كلاطة	klāta
كمانجي	kommānci
كمانية	kommānya
كمخة	Kemha
كنار	knār
كنداري	kundāri
كهربا	Kahraba
كهربان	kahrabān
كورك	Kurk
كوسالة	Kusōla
كوسة	Kusa
كوفانجي	kufānci
كويرطة	Kuwirta
كيسة	Kisa

ككلة	Kikla
لادان	Laden
لاطة	Lāṭa
لامباصة	lampāṣa
لبلابجي	leblābci
لغم	Laḡm
لغماجي	lagmāci
لوكانداجي	lukāndāci
ليان	lyān.
ليلك	Lilek
مانقال	Mōngāl
مانقة	Mōnga
ماية	Māya.
ماينا	Māyna
متارز	Matārez
ماردة	Mārda
مارداجي	Mārdāci
مرجان	Morgān
مرستان	marstān
مركوش	Merkūṣ
مرلوس	Mèrlus
مريول	Meryul

مست	Mest
مستر ضاش	mesterdāṣ
مسلماني	messelmāni
مشطة	Moṣṭa
مشقة	mseḡḡa
مطرة	Matarā
مشك	Mesk
معدنوس	ma‘adnus
مغار فجي	Mḡārefci
مقفولجي	maḡfulci
مقنة	Magna
ملخة	Melha
ملوخية	Mlūhīya
منقوشة	Mengūṣa
موچو	Mūççū
مور	Mor
مومجي	Mūmcī
موميا	Mūmya
ناشتا	Nāstār
ناعورجي	Nā‘urci
نانا	Nānnā
نزام	nizām

نغارة	naggāra
ننى	Nenna
ناو اعرجى	Nāvā ‘erci
نوباجى	nubāci
نیشان	nisān
پاپاس	Pāpās
پارىز	Pāriz
پاشا	Pāṣā
پاشالىق	Pāsāliq
پالوزة	Pāluza
پاي	Pāy
پلاو	plāv
پنج	Penc
پهلوان	pahlavān
پوچك	Puçek
پوچاچى	puçākçi
پول	Pul
پيش	Pis
قارا	qārā
قاراباطاق	qārābātāq
قارابرتان	qārābortān
قارادوزان	qāra duzān

قاراغول	qārāgul
قاراقرجى	Kārāqarqci
قاراقتدولوز	qārāqendluz
قاراولى	ārāwali
قازان	qāzān
قازق	qāzeq
قاط	qāt
قاطرمة	qāterma
قالفة	qālfa
فانا	Gāna
قانونجى	qānunci
قاورمة	qāwarma
قاووقچ	qāwaqci
قايق	qāyeq
قبامة	qabāma
قېجى	qabici
قېق	qabaq
قېبور	qbur
قېج	qecc
قېجبانجى	qahbānci
قېدداش	qeddāş
قېدېفاجى	qadifāci

قراقوز	qarāqūz
قرباج	qerbāg
قربى	Gurbi
قربيلة	qarbila
قرداشم	qerdāšem
قرش	Gerş
قرشون	qerşun
قرغلي	qorgli
قرطان	qarftān
قرفاف	Gergef
قرمي	Gormi
قرناص	qernās
قرندلي	qernedli
قرلجك	qazalgik
قسطينة	qostbina
قشطة	Gaşta
قشلة	qasla
قترانجي	qatrāndci
قفطان	qoftān
قفلجي	qafalci
قلاطان	qlābtān
قلش	qlaş

قلم	qalam
قمارجي	qamārci
قمارجي	gmārci
قناق	qonāq
قنبرة	qanbora
قنبور	Genbur
قنداق	qondāq
قنداقجي	qondāqci
قهواجي	qahwāci
قهوالطي	qahwālti
قهرمان	qahramān
قوجة	qoga
قودارم	gudārem
قوص	qos
قوطني	quti
قولاي	qolāy
قوملة	Gumla
قومانجي	gumnāci
قيش	qis
قيطان	qaytān
قيطانجي	qitānci
قيمتلي	qimetli

رب	Robb
رجينة	Rcina
رخ	roḥḥ
رشته	reṣta
رصد	raṣd
ركة	Rokka
رمك	Remmek
رنقيلة	Rengila
روزلامة	ruzlāma
روزنة	Ruzna
سا	Sā
ساپة	Sāppa
ساعتجي	sa‘atci
ساغ	Sāg
ساقاط	Sāḳāt
سالاموره	Sālāmura
سانجاق	Sāncaḳ
سانجقدار	Sancaḳdar
سايمه	Sāyma.
سپاولو	spāulo
سبسي	Sbsi
سبيداج	sbidāg

سپيريتو	Spiritu
سپية	Sipya
ستارسة	stārsa
سحلب	sōḥlōb
سراية	srāya
سطنپية	stronpiya
سقاله	Sḳālas
سطلج	setlāc
سقالجي	saḳālcı
سكارجي	sukārcı
سكامه	skāmla
سكمه	sekma
سكندر	skender
سنا سكتيم	Snā siktım
سنقال	sungāl
شاتمه	Şātma
شاح	Şāh
شادي	Şādi
شاربات	Şārbet
شارباتجي	Şārbātci
شاش	Şās
شاطروان	Şāṭarvān

شاكيش	Şākiş
شال	Şāl
شالبي	Sālbi
شاه	Şāh
شاوش	Şāwek
شاياق	Şāyāq
شاياقبي	Şāyāqci
شيبيل	Şbil
شراية	şarrāba
شراشف	şrāsef
شرسر	şerser
شريط	Şrit
شليماني	şlimāni
شمامجي	şammānci
شمشير	şemsir
شهري	şehirli
شورية	Şurba
شوشة	Şūsa
شوقال	Suqal
شيرة	Sira
يش	Sis
شيشانة	Sisāna

شيشة	Sisa
شيشمة	Sisa
صابورة	Sābura
صابونجي	Sābunci
صاچمة	Sāçma
صارمة	Sārma
صارمية	Sārmiya
صال	Sal
صلواجي	salavāci
صامصة	Sāmsa
صانپلامة	sanplāma
صايجي	Sāyci
صبايحي	sbāyhi
صلاطة	slāta
صنطراج	santrāc
صوص	Sos
صيكة	Sika
تابار	Tābār
تاپة	Tāppa
تاباتي	Tābāni
تار	Tār
تارزي	Tārzi

تازفح	Tāzgeh
تاستة	Tāsta
تافتار	Tāftār
تال	Tāl
تبرناجي	tbernāci
تبسي	Tebsi
تراز	trāz
تربية	Terbiya
تزدام	tezdām
تسبيح	tesbih
تسكرة	tsekra
تكنة	Tekna
تلومة	telluma
تلوة	Telva
تماف	Tmeg
تمالي	Temōlli
تنباك	tenbāk
تناف	tnāf
تناكة	tnāka
تنك	Tenek
تنكار	ṭenkār
طبال	ṭābāl

طابة	ṭābba
طابعي	ṭābe‘ci
طابونة	ṭābuna
طابية	ṭābya
طاس	tās
طاوان	Tāvān
طاوة	Tāva
طاولة	ṭāvla
طبانة	ṭabbāna
طبجي	ṭobci
طبلة	ṭebla
طبجة	ṭbanca
طربانطي	ṭorbānti
طربوش	ṭarbus
طرسة	Tarsana
طرمبة	ṭromba
طرنباجي	ṭronbācī
طغرا	Toġra
طنبورجي	ṭanbūrcī
طنجرة	Tangra
طوبال	ṭobāl
طوخ	ṭūh

طورشي	Tursi
طوزبير	Toz bir
طوزلك	Tuzlek
وجاق	ucāḵ
وضاباشي	Odābāṣi
يا	Yā
ياداس	Yādas
ياداڭ	Yādāḵ
ياساق	Yāsāḵ
يالالاي	Yālālāy
ياه	Yāh
ياواش	Yāvās
يبراق	yebrāḵ
يتاق	Yatāḵ
يتاغان	Yatāgān
يغنش	Yegnes
يقشجي	Yeḵḵesçi
ينجق	Yenceḵ
يولداش	yoldāṣ
زاج	Zāc
زارقون	Zārḵun
زاموق	Zāmuḵ

زبابة	zabzāba
زبط	zebat
زبنطوط	zbenṭoṭ
زرب	Zzerb
زرده	Zerda
زرزبان	zerzbān
زرف	Zarf
زرنا	Zorna
زرناجي	zarnāci
زلابية	zlābiya
زنبراك	Zenbrek
زنبور	Zenbur
زنجار	zencār
زنجفور	Zencfur
زنجير	Zencir
زندانة	zendāna
زنداني	zendāni
زنڧيل	zengil.
زوالي	zavālli
زيدان	zidan.
زيزة	Ziza

SONUÇ

Cezayir’de konuşulan Arapça birçok dilden izler taşıyan bir dildir. Çalışmamız neticesinde hiçbir dilin tamamen saf ve izole olamayacağı gerçeğini bir kez daha görmüş olduk. Cezayir lehçesi üç asırlık Türk hâkimiyetinin izlerini taşımaktadır. Ancak bu izler iki asırdan daha az bu toprakları işgal altında tutan Fransızların dil üzerinde bıraktığı etki ile karşılaştırılamayacak derecede azdır.

Bunun sebebi çalışmamızın önceki bölümlerinde de aktardığımız gibi Fransızların katı asimilasyon politikasına karşı Osmanlının daha ılımlı bir politika izlemesidir. Tabii ki tek sebep bu olmamakla birlikte Frankofon dil politikası bu durumun ana sebebidir. Bunun yanında Cezayir’de sosyal yapıyı anlattığımız bölümde aktardığımız gibi Türkler bu topraklara yığınlar halinde gelmemiş ve gelen kesim ise toplumdan izole bir şekilde yaşayarak kendi yaşam alanının dışına çıkmamıştır.

Çalışmamız neticesinde daha önce kayıt altına alınmamış bazı hususlara ulaştık. Fonetik açıdan oldukça önemli olduğunu düşündüğümüz bu hususları maddeler halinde sıralamak daha uygun olacaktır:

1. Cezayir lehçesindeki ses olaylarını incelediğimizde dikkatimizi çeken ilk şey bu dilin sesletim sisteminin Türkçeye oldukça yabancı olmasıdır. Türkçede yer alan /ç/, /p/, /j/, /ğ/, /g/ gibi seslerin bu dilde olmaması, bu seslerin yerine alternatiflerinin ses olayları yolu ile kendini göstermesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda Cezayir lehçesinde yer alan ancak Türkçede yer almayan Arapça sesler, iki dilin ses açısından örtüşmesini engellemiştir.
2. Cezayir konuşma dili oldukça hızlı ve pratik bir dil görünümündedir. Bunu ilk sesteki ünlü düşmelerinden anlamak mümkündür.
3. Cezayir Darjası yuvarlaklaşmadan çok düzleşme eğilimi göstermektedir. Bunu orta hecedeki /v/ sesinin yuvarlaklaştırıcı etkisinin olamaması ve a/e nöbetleşmesinin sıkça görülmesi ile açıklayabiliriz.
4. Darjada kısa ünlüler uzama eğilimindedir. Saptadığımız örneklerde Türkçe kısa ünlülerin sıklıkla uzun telaffuz edildiğini gözlemledik. Bu durum daha çok ilk hecede gerçekleşmekte çoğunlukla da diğer ünlüleri de kendine benzeştirmektedir.

5. Cezayir Darjasında alıntı sözcüklerde ünsüzler yumuşama eğilimi göstermektedir.
6. Birkaç örnekte büzüşme görülmüştür. Bu durum konuşma dilinin hızlı olması ile açıklanabilir.
7. Cezayir Darjasında patlayıcı ünsüzler yumuşamaya daha fazla eğilim göstermişlerdir. Taranan sözcüklerde sadece Türkçe kelimelerde değil aynı zamanda Farsçadan Cezayir lehçesine Türkçe yolu ile geçmiş sözcüklerde de bu durum gözlemlenmiştir.
8. Darjada ünsüz ikizleşmeleri daha çok dudak ünsüzlerinde görülmektedir.
9. Darja alıntı sözcüklerde koruyucu davranmamaktadır.

Dünya üzerinde konuşulan dillerden bazıları alıntı sözcüklerin telaffuzunu korurken bazıları ise bu konuda esnektir. Cezayir Darjasının alıntı sözcüklerde ses değişimlerine gitmesi büyük olasılıkla çok kültürlü yapısından kaynaklanmaktadır. Birçok farklı dilin konuşulduğu Cezayir’de çok katmanlı bir fonetik davranış sergilenmektedir.

8 Bu çalışmada kullanılan kaynak kişi listesi:

1. **اغا فيروز**, *Agha Firouz* , (Ağa Firuz)
2. **علي اغا حميد**, *Ali Agha Hamid* ,(Ali Ağa Hamid)
3. **علي اغا طاهر**, *Ali Agha Tahar* ,(Ali Ağa Tahar)
4. **باشي عبد النور**, *Bachi Abdenour* ,(Başı Abdenur)
5. **بن اغا فريد**, *Benagha Farid* ,(Benağa Farid)
6. **بن اغا فتيحة**, *Benagha Fatiha* ,(Benağa Fatiha)
7. **بن اغا طاهر**, *Benagha Tahar* ,(Benağa Tahar) ,
8. **بن قداش عبد الغاني**, *Benkedach Abdelghani* ,(Benkedaş Abdelğani)
9. **بن قداش فايز**, *Benkedach Faiz* ,(Benkedaş FayeZ)
10. **بن قرصان اسماعيل**, *Benkorsan İsmail* ,(Benkorsan İsmail)
11. **بن سراي حفيظ**, *Bensaray Hafid* ,(Bensaray Hafid)
12. **بن تركي علي**, *Bentorki Ali* ,(Bentorki Ali)
13. **بن تركي محمد**, *Bentorki M'hamed* ,(Bentorki Mhamed)
14. **باي ناديا**, *Bey Nadia* , (Bey Nadia)
15. **باي علي مراد**, *Bey ali Mourad* ,(Bey ali Murad)
16. **باي محمد الهادي**, *Bey mohamed El hadi* ,(Bey mohamed El hadi)
17. **بيري عنتر**, *Biri Antar* , (Biri Antar)
18. **بيري زبيدة**, *Biri Zoubida* , (Biri Zubida)
19. **بورسالي عبد القادر**, *Boursali Abdelkader* ,(Bursali Abdelkader)
20. **بورسالي فاطمة**, *Boursali Fatma* ,(Bursali Fatma)
21. **بورسالي عميروش**, *Boursali Amirouche* ,(Bursali Amiruş)
22. **بوجججي فهميم**, *Boudjakdji Fahim* ,(Bucekci Fahim)
23. **دالي منصف**, *Dali Moncef* , (Dali Monsef)
24. **داي علي عبدالحق**, *Dey ali Abdelhak* , (Dey ali Abdelhak)
25. **ابراهيم شاوش توفيق**, *Ibrahim chaouch Toufik* , (İbrahim şavuş Tufik)
26. **قارا محمد نبيل**, *Kara mohamed Nabil* ,(Kara mohamed Nabil)
27. **ولد زميرلي قدور**, *Ouled zmirli Kedour* ,(Uled zmirli Kedur)
28. **سنجاق بلعيد**, *Sandjak Belaid* , (Sencak Belaid)
29. **عصماني مريومة**, *Osmani Meryouma* , (Osmani Meryuma)
30. **زميرلي الغالي**, *Zmirli El ghali* ,(Zmirli El ğali)

KAYNAKÇA

BEN CHENEBA, Mohammed, **Cezayir Konuşma Dilinde Muhafaza Edilen Türkçe Ve Türkçe Aracılığı İle Gelen Farsça Kelimeler**, Ancienne Maison Bastide-Joudran, 1922, Yayınlanmış Doktora Tezi, Alger.

BEN SEDİRA, Belkasem. **Cours pratique de Langue Arabe. Cours Élémentaire d'Arabe Parlé, à L'Usage des Lycées, Collèges et Écoles Normales de l'Algérie**, Jourdan. Alger 1891.

BİRSEL, Haktan, Empeeryal Fransa'nın Osmanlı-Cezayir Stratejik Düzleminde Bir Kültür Ve Kimlik Asimilasyonu Örneği (Aziz Charles De Faucauld'un Mektubu), **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2013.

BLOOMFIELD, Leonard, **Language**. George Allen & Unwin New York, London 1957.

BOURGEOİS, Claude, **les Vandales, le Vandalisme et l'Afrique**, AntiquitésAfricaines, Paris, 1980.

BRESNİER, Louis-Jaque, **Cours Pratique Et Théorique De La Langue Arabe, 1er Édition**, Adolphe Jourdan, Alger, 1846.

CAN, Ahmet Hamdi, Frankofoninin Modern Cezayir Edebiyatındaki Rolü, İstanbul Üniversitesi **Şarkiyat Mecmuası**, 2013.

CHERBONNEAU, Augustin. **Dictionnaire Français-Arabe Pour la Conversation en Algérie**, Hachette, Paris: 1872.

CHERİGUEN, Foudil, **Politiques Linguistiques en Algérie**, Paris, 1997.

CHRİSTİAN, Tremblay, *Du Multilinguisme au Plurilinguisme*, l'OEP, 7 novembre 2007

COHEN David, **Les langues chamito-sémitiques, Le langage**, Gallimard (Pléiade"), Paris, 1968.

COHEN, Marcel, **Le Parler Arabe Des Juifs d'Alger**, Publiée Par La Société Linguistique De Paris, 4, Libraire Ancienne H. Champion, Paris, 1912.

CUMBE, César, MUCHANGA Afonso, **Contact des langues dans le contexte sociolinguistique Mozambicain**, Cahiers d'Études Africaines, Paris, 2001.

Daudet Alphonse, **Les Contes du lundi**, Lemerre, Paris 1880.

Delaporte, Jean-Honorat. **Principes de l'idiome arabe en usage à Alger**, Charles Hingray, Paris 1845.

DESPARMET, Joseph. **Enseignement de l'arabe dialectal d'après la méthode directe**, impr. A. Mauguin, Blida, 1904-1905.

DUBOIS, Jean, **Dictionnaire linguistique**. Larousse, Paris, 2001.

EDİSKUN, Haydar, **Türk Dilbilgisi, Sesbilgisi, Biçimbilgisi, Cümlebilgisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984.

EKER, Süer, **Çağdaş Türk dili**. Grafiker, Ankara, 2005.

ERCİLASUN, Ahmet B, **Türk Lehçeleri Grameri**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007.

FLEİSCH, Henri, **Etudes d'arabe dialectal**, Dar El-Machreq Beyrouth, 1986.

FOURNET, Arnaud, **Romain et Phéniciens en Afrique Nord-Saharienne**, La Garenne Colombes. 2012.

GUETTACH, Aicha, **La Culture et les Artistes a Alger Entre 1700-1830**, These de Doctorat, non publie, Alger,2000

GUETTACH, Aïcha, *La Ville D'Alger a La Chutte de L'Empire Ottoman, Maladies et Famine, 1781-1830*, **Site Des Recherches Academique**, Tunisie 1988.

GUELLA, Noureddine, *Emprunts Lexicaux Dans Des Daïlectes Arabes Algériens*, **Synergies Monde arabe n° 8**, Riyad, 2011

HAMERS, Josiane F, BLANCMichel, **Bilinguisme et Bilinguisme**, P. Mardaga, Bruxelles, 1983.

KADDACHE, Mahfoud. **L'Algérie dans l'Antiquité**, édition SNED, Alger, 1972.

KAYMAZ, Zeki, “**Cezayir Arapçasındaki Türkçe Kelimeler Hakkında Yapılan Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme ve Bazı Eklemeler**“. Uluslararası Fethinin 500. Yılında Cezayir, Barbaros Hayrettin Paşa ve Osmanlı Denizciliği Sempozyumu, yayınlanmamış bildiri, 1-3 Aralık 2016, Manisa.

BÜYÜKCOŞKUN, Kudret, Arabistan, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, 3. Cilt, 1991

KATEB, Kamel, *la Statistique Coloniale en Algérie (1830-1962)*, **Courrier des statistiques n° 112**, Décembre 2004

KASSİM, Bouhou, *L'Algérie des Réformes Économiques: Un goût d'inachevé, Politique étrangère*, vol. 74, n° 2, été 2009, **Université Paris III-Sorbonne Nouvelle**, Paris.

KAHRAMAN, Kemal, **Cezayir: Osmanlı Dönemi**, 1993, 7. Cilt.

LOUBIER, Christiane, *De l'usage de l'emprunte linguistique*, Office Québécois de La Langue Française, Montréal, 2011.

LARZUL, Sylvette, *Grammatisation et lexicographie de l'Arabe Algérien au XIXe Siècle* **Synergies Monde arabe n° 7**, Paris 2010.

LECOMPTE, Lucie, *Langues Officielles ou Langues Nationales? Le choix du Canada*, **Bibliothèque du Parlement**, Ottawa, 2014.

MİLİANİ, Mohamed, Bilinguisme in Algeria, *revue des langues*, université d'Oran, Algérie, 1986.

MERAH FATİMA, Hazim Sumaya, *Empire Ottoman dans les Annee (1766 - 1830), La Situation Politique et Sociale de La Ville d'Alger*, these de Magistrat, Khemis Meliana. 2016.

ROUZEİK, Fawzi. **Algérie 1990-1993: la démocratie confisquée?** Revue des Mondes Musulmans et De La Méditerranée, Paris.1995

ROBERT, Paul, **le petit robert**, avenue Parmentier, Paris, 1996

RİCAHRDOT, Philippe, La pacification de l'Afrique byzantine, 534-536, s133.2009

RUPHY J. F, **Dictionnaire abrégé François-Arabe, A l'usage de ceux qui se destinent au Commerce du Levant**, L'imprimerie de la République. Paris.

SAMİ, Şemseddin, **Kamus-ı Türkî**, Kapı Yayınları, İstanbul, 2004, *Cezayir* Mad.

STORA, Benjamin, **Histoire de l'Algérie contemporaine: 1830-1988**, Casbah Editions, Alger, 2004.

SAYİB, Fatima Zehra, **Cezayir Lehçesinin Semantik Gelisimi 1830-1936, Fransız Oryantalistlar "Marceline Bossi" Ve "Joseph Deparmi'nin" Çalışmaları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013, Cezayir

SAYİB, Fatima Zehra, **Developpement semantique du dialecte Algerien, 1830-1936**, edition Casbah, 2015, Alger.

VALDMAN, Albert. **Le Créole: structure, statut et origine. Institut d'études et de recherches interethniques et interculturelles**, Nice: 1978

TOUADİ, Cherif, **les representation linguistique de la langue française et motivation de son apprentissage**, Magistra Tezi, Üniversite de Setif 2, 2017.

TALEB IBRAHİMİ, Khaoula, « L'Algérie: Coexistence et Concurrence des Langues », Année du Maghreb.revues.org dossier; l'Espace Euro-Maghrébin,2004.

Zeker Suheyil, İbnHaldun, El-İber Ve Divanü'l- Mübtede Ve'l- Haber Fî Eyyamil Arap ve'l- Acem Ve'l- Berber Ve Men Asarahum Min Zevis-Sultanil-Ekber, Darül Fikr, 1. Cilt, s. 54

المقداد, محمود, *تاريخ الدراسات العربية في فرنسا*, (*tarih edirasat el arabiye fi faransa*), المجلس الوطني للثقافة والفنون والآداب , الكويت , 1992.

المدني , أحمد توفيق , *مذكرات الحاج احمد الشريف الزهار نقيب اشرف الجزائر* ,
(*Mudakirat el hac Mohamed el Şerif el zehar nakib aşraf el*
Cazayir) 1974 , الشركة الوطنية للنشر والتوزيع ,

السليمانى أحمد , *تاريخ المدن الجزائرية (tarih el mudun el Cezayirya)* دار القصة , الجزائر. 2007.

الجيلالي , عبده الرحمن , *تاريخ المدن الثلاث: الجزائر- المدينة - مليانة*
(*Tarih el mudun etalata El cezayir-el Mediye- Melyana*) ,
دار الامة للنشر , الجزائر, 2007.

الحاج صالح, عبد الرحمن, *بحوث و دراسات فى اللسانيات العربية (buhut wa dirasat fi lisaniet el arabiye)*, موفم للنشر, 2007

بلعيد, صالح , *اللغة العربية بين الفصحى والعامية (eluğa al arabiye bayn elfosha va el amiye)* , ديوان المطبوعات الجامعية, تيزي وزو , 2005.

بن محمد الهلالي الميلي, مبارك, *تاريخ (Tarih el Cezayir el kadim w el hadit)*
الجزائر القديم و الحديث

الجزأ 1, المؤسسة الوطنية للكتاب بالجزائر بالاشتراك مع دار الغرب الإسلامي لبنان, 1986.
بن محمد الهلالي الميلي, مبارك, *تاريخ (Tarih el Cezayir el kadim w el hadit)*
الجزائر القديم و الحديث

الجزأ 2, المؤسسة الوطنية للكتاب بالجزائر بالاشتراك مع دار الغرب الإسلامي لبنان, 1986
معجم الرائد (دارجة (3) الغني-عبدا الغني أبو العزم-صدر: 2001

بن ميمون الجزائري, محمد, *التحفة المرضية في الدولة البكداشية في بلاد الجزائر المحمي*
(*El- Tuhfetu El-Merziye Fi El-Devle El-Bikdesiye Fi Biladi El-Cezâ'iri*
El-Mehmiye),

ذخائر المغرب العربي - الطبعة الثانية- الشركة الوطنية للنشر و التوزيع, الجزائر, 1981

بوفلاقة, سعد, *الرحلة المغربية أو رحلة العبدري البننسي* (*erihla el mağribiye ev rihlet el abdri el*
lensi) منشورات بونة للدراسات و البحوث, 2007

سعد الله, أبو القاسم, *تاريخ الجزائر الثقافي*, (*Tarihu el Jazayir el takafi*),
دار الغرب الإسلامي, بيروت, 1998

سعد الله, أبو القاسم, *تاريخ الجزائر بين 1500-1830*
(*Tarih El Cezayir beyn 1500-1830*)

المؤسسة الوطنية للكتاب, الجزائر, 1986

سعد الله, أبو القاسم, *الحياة الاجتماعية في المحافظات العربية خلال الفترة العثمانية*
(*el hayat el ictima'ya fi el muhafadat al arabiya hilal el fitra el osmaniya*),
المؤسسة الوطنية للكتاب, الجزائر, 1988

سعيدوني, ناصر الدين, الشيخ المهدي بو عبدلي
الجزائر في التاريخ: الجانب الاقتصادي و الاجتماعي من تاريخ الجزائر اثناء العهد العثماني
(*El Cezayir fi tarih: elcanib el iktisadi va el ictimai atna el ahda el*
osmani), 1984, المؤسسة الوطنية للكتاب, الجزائر,

شاكر, سالم: *الأمازيغ وقضيتهم في بلاد المغرب المعاصر*
(*al'amaziğ va kadiatuhum fi bilad almağrib almeasr*)
دار القصة للنشر, 2003

علي حلبي, عبد القادر, *مدينة الجزائر نشأتها وتطورها قبل 1830*
(*Madinet el cezayir, Neşetuha va tatavurha qabl 1830*)
المطبعة العربي لدار الفكر الاسلامي, 1972

غارمادي، جوليت، *اللغات الاجتماعية (el lisane el ictimaiye)*، ترجمة : خليل أحمد خليل: دار الطليعة ، بيروت، 1990.

ميجل سيجوان، وليم ف. مكايي، *التعليم وثنائية اللغة، (etalim va tunaiyet eluğa)*، ترجمة، تحقيق: إبراهيم القعيد، محمد مجاه، جامعة الملك سعود، 1995.

نور الدين، عبد القادر، صفحات من تاريخ مدينة الجزائر من أقدم عصورها إلى انتهاء العهد التركي
(*safahat min tarih madinat el cazair min akdem usuriha ile intiha' el-'ahd at-turki*). 1965، قسنطينة، البعث

ياقوت، محمود سليمان، *فقه اللغة و علم اللغة: نصوص و دراسات (fikh eluğa va ilm eluğa nusus va dirasat)*، دار المعرفة الجامعية للطبع والنشر والتوزيع، 1993

www.dorif.it

www.elwatan.com

www.algerie360.com

www.mtp.gov.dz

www.djazairess.com

www.hussein-dey.com